

banka ve

EKONOMİK yorumlar

YILLIK DERGİ • KASIM 1990 • YIL: 27 • SAYI: 11 • 4000 LİRA (KDV DAHİL)

Ekimlere Mektup / 3

Ekonomik Göstergeler (İç) / 4

EKONOMİK YORUMLAR / 5

Dr. Öztin Akgüç

Dr. Metin Berk

Avuz Canevi

Dr. Çetin Hacaloğlu

Emaye Piyasası / 25

Dr. Doç. Dr. Mehmet Bolak

Ünneydoğu Anadolu Bölgesinde

Sanayileşme / 31

Dr. Bülent Açma

İş Basından / 45

Dr. Nilsen Altıntaş

Ekonomik Göstergeler (Dış) / 49

Ali Dengesizlik Sorununun

Çözümünde "Vergilenebilir

asite" Yaklaşımı / 51

Süreyya Sakıncı

Ekonomik Olayları / 57

Dr. Yıldırım Kılıç

Ekonomi Yayınlar / 61

Dr. Tarık Yaşa

1990 YILINDA BANKACILIK
KESİMİNDEKİ GELİŞMELER
1991 YILINA İLİŞKİN
BEKLEYİŞLER

ÇELİK HALAT

EN BÜYÜK ÜRETİCİ
OLMANIN
SORUMLULUĞUNU
TAŞIYOR.

ÇOKDEMETLİ HALAT
MONOTORON
ÖNGERİLİMLİ BETON TELİ
YAYLIK TEL
GALVANİZLİ TEL ve
LASTİK TELİ

Öncü oluşumuzu bize duyduğunuz güvene borçluyuz.

ÇELİK HALAT
ve
TEL SANAYİİ A.Ş.

Kabataş, Setüstü No:27 80040-İstanbul

Tel: (1) 152 45 00 (4 hat) Tlx: 24230 ceha tr Fax: (1) 149 89 22

SELNİKEL

ISITMA VE KLİMA CİHAZLARI SANAYİİ A.Ş.

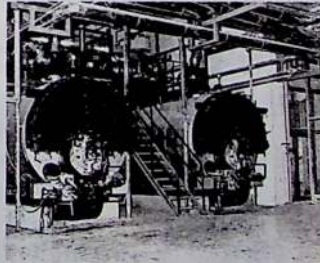
KALİTEDE **35** YILLIK
TECRÜBE

İMALAT PROGRAMIMIZ

1. YÜKSEK BASINÇLI KOMPLE BUHAR VE KIZGIN SU SANTRALLARI
2. ENDÜSTRİYEL TIP SIVI YAKIT ROTATİF, SIVI YAKIT/GAZ KOMBİNE VE GAZ BRÜLÖRLERİ İLE EV TİPİ GAZ BRÜLÖRLERİ
3. KAT KALORİFERİ KAZANLARI
4. ALEV VE DUMAN BORULU ÜÇ ÇEKİŞLİ YÜKSEK VE ALÇAK BASINÇLI BUHAR, KIZGIN SU VE SICAK SU KAZANLARI
0,5-20 atü basınç ve 0,2-22,5 ton/h kapasitelerde, alev duman borulu 3 çekişli sistemde
5. SU BORULU YÜKSEK BASINÇLI BUHAR VE KIZGIN SU KAZANLARI
5-100 m² ısıtma ve 5-100 ton/h kapasitelerde, su borulu sistemde
6. ISI SANTRALİ YARDIMCI TEÇHİZATİ
Kondens deposu, Ekonomizer, Siklon, Degazör, FPI istasyonu v.b.
7. EŞANJÖR VE BUHAR JENERATÖRLERİ
7,1 milyon Kcal/h ısıtma kapasitelerine kadar
8. BOYLER, HIDROFOR VE SU DEPOLARI
9. AKARYAKIT TANKLARI
10. SU YUMUŞATMA CİHAZLARI VE KUM FİLTRELERİ
11. ENDÜSTRİYEL DEMİR VE ÇELİK İŞLERİ
12. SU ARITMA TESİSLERİ
13. OTOMOBİL ISITMA RADYATÖRLERİ
14. ENDÜSTRİ VANTİLATOR VE ASPIRATÖRLERİ
3000 mm SS toplam basınç ve 500.000 m³/h kapasitelerine kadar, aksiyon ve radyal tiplerde
15. ISITMA, HAVALANDIRMA VE KLİMA CİHAZLARI
200.000 m³/h hava, 3.600.000 Kcal/h ısıtma ve 1.200.000 Kcal/h soğutma kapasitelerine kadar, hijyenik veya normal tiplerde
16. SOĞUTMA KULELERİ
17. İNDÜKSİYON CİHAZLARI
18. SALON, DUVAR VE TAVAN TİPİ CİHAZLAR
19. BİNALARIN KOMPLE MEKANİK TESİSATI
20. BOYAMA VE BOYA KURUTMA TESİSLERİ
21. KOMPLE FABRİKA MONTAJI

Azokule Isıtma Havalandırma Klîma ve Şİhhi Tesisatları

Duman borulu yüksek basınçlı kızgın su kazanı

ANKARA : Tunus Cad. 5

İSTANBUL : İnönü Cad. 69/12

İZMİR : M. Kemal Bulv. 291/A

Bakanlıklar

Taksim

Küçükyalı

Tel: (4) 117 60 30 - 31

Tel: (1) 149 03 62

Tel: (51) 46 07 54

Fax: (4) 117 60 32

Fax: (1) 143 71 41

Fax: (51) 19 34 45

İki Selin Arasında Bir Fark Var!

Selin Limon

Selin Lavanta

banka ve ekonomik yorumlar

Aylık Dergi

Ekonomik ve Sosyal Yayınlar A.Ş.

Adına İmtiyaz Sahibi
KEMAL KURDAŞ

Yazı İşleri Müdürü
DR. ÖZTİN AKGÜÇ

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Asaf Savaş Akat • Prof. Dr. Erdoğan Alkin
• Dr. Orhan Altan • Prof. Dr. Osman Fikret Arkan
• Prof. Dr. Mustafa A. Aysan • Dr. Metin Berk •
Prof. Dr. Ünal Bozkurt • Prof. Dr. Kenan Bulutoğlu
• Prof. Dr. Nasuhi Bursal • Ege Cansen • Halûk
Ceyhan • Prof. Dr. Lâtif Çakıcı • Mehmet Gün Ça-
lıka • Şinasi Çelikkol • Özer U. Çiller • Bülend
Çorapçı • Ahmet Demirel • Zeki Döşlülüğü •
Necdet Durakbaşı • A. Aydın Dündar • Kaya Er-
dem • Tarhan Erdem • Oktay Ersoy • Prof. Dr.
Cumhur Ferman • Prof. Dr. Atilla Gönemli • Prof.
Dr. Emre Gönençay • Prof. Dr. Zeyyat Hatiboğlu •
Erhan Işıl • Prof. Dr. Halûk A. Kabaalioğlu • Prof.
Dr. Müh. Kemal Kafalı • Adnan Başer Kafaoglu •
Y. Doç. Dr. Ahmet S. Kalin • A. Nazif Keyman •
Prof. Dr. Yıldırım Kılış • Prof. Dr. Tamer Koçel •
Prof. Dr. Kemal Kurtuluş • Nuh Kuşçulu • Prof.
Dr. Erol Manisalı • Prof. Dr. Orhan Morgil • Prof.
Dr. Erdoğan Moroğlu • Ziya Nebioğlu • Ergin
Neng • Rahmi Önen • Prof. Dr. İsmail Özasan •
M. Celâlettin Özgen • Ertan Özgür • Tuncay Özi-
han • Selâhattin Özmen • Prof. Dr. Ergun Özsunay
• Doç. Dr. Merih Paya • Prof. Dr. Reha Poroy •
Prof. Dr. Dündar Sağlam • Halit Soydan • Prof.
Dr. Mehmet Şükrü Tekbaş • Osman N. Torun •
Prof. Dr. Kemal Tosun • Fikret M. Tuncer • Nezi-
h Tunçsiper • Prof. Dr. Gül G. Turan • Doç. Dr. Şe-
ref Türen • Doç. Dr. T. Güngör Uras • İbrahim Ül-
kem • Dr. Cüneyt Ülsever • A. Doğan Yalım •
Doç. Dr. Göksel Yücel • Prof. Dr. Ahmet Yüksel

Basım-Yayım Danışmanı
M. Tark Yaşa

OKURLARA MEKTUP

Sevgili Okurlarımız,

52 yıl önce bir «10 Kasım» günü yitirdiğimiz Mustafa Kemal ATATÜRK'ü bu yıl da minnet ve şükranla anı-
yor, manevi huzurunda saygıyla eğiliyor, bağlılığımızı
belirliyoruz. Kurtuluş Savaşı'nın muzaffer «kuman-
danı», laik Türkiye Cumhuriyeti'nin «kurucu»su ATA-
TÜRK'ün; meydana getirdiği eserlerde ve içinde yürü-
yenlerin gönlünde manen yaşadığını bildiğimiz halde;
her yıl Kasım ayı gelince, O'nusuz olmanın üzüntüsünü
bir kez daha duyuyoruz. «Öğretmen» ATATÜRK «Be-
ni görmek, mutlaka yüzümü görmek demek değildir.
Benim fikirlerimi, benim duygularımı anlıyorsanız ve
hissediyorsanız bu kâfidir.» diyerek bizi teselli eder-
ken; «Önder» ATATÜRK «Evet, milletimizin siyasi, iç-
timaî hayatında, milletimizin fikri terbiyesinde de reh-
berimiz ilim ve fen olmaktadır.» özdeyişi ile yolumuza
ışık tutmayı sürdürüyor.

Bu sayının «Ekonomik Yorumlar» bölümünde «1990
yılında bankacılık kesimindeki gelişmeler; 1991 yılına
ilişkin beklentiler» üzerinde durulmaktadır. İlk 10 aylık
sonuçlara bakılırsa, 1990 bankacılık kesimi açısından
başarılı ve kârlı bir yıl olarak görülmektedir. Mevduat-
taki artış hızı yavaşladığı halde, kredi talebi canlıdır.
Sermaye piyasası işlemleri büyük boyutlara ulaşmıştır.
Dış ticaret hacmi ve döviz işlemleri genişlemiştir. Tü-
ketici kredileri hızla yaygınlaşmaktadır. Bunlara devlet
tahvil gelirleri de eklenince, 1990 bankalar için altın
bir yıl olmuştur. Ancak, ileriye ilişkin beklentiler söz
konusu edildiğinde, «Açık Oturum» katılan değerli
konuşmacılarımız, 1991 yılında bankacılık kesimini zor
günlerin beklediği görüşünde birleşmektedirler. 1991
de Körfez bunalımının da baskısıyla döviz kurlarında
hızlı bir oynama olabilir. Ekonomi resesyona girebilir.
Faizlerdeki yükselme eğilimi sürer. Türkiye için kre-
di maliyetleri artabilir; dış ticaret sıkıntıya girebilir.
Böyle bir ortamda bankaların çeşitli sorunlarla
karşılaşacağı ve düşük kârlarla çalışmak zorunda ka-
lacacağı açıktır. Dergi'de yer alan diğer yazıların da ilgini-
zi çekeceğini umuyoruz.

Saygılarımızla,

KASIM 1990 YIL : 27 SAYI: 11 4000 LİRA (KDV DAHİL)

İDARE YERİ : Binbirdirek Mahallesi, Suterzisi Sokak No. 6 Knt 2; 34400 Sultannahmet - İstanbul • TELEFON :
526 34 11 YAZIŞMA: P.K. 769; 80005 Kırkköy - İstanbul • AÇIKLAMA : Dergi'de çıkan yazılar kaynak göster-
mek koşuluyla alınabilir • KDV DAHİL 1990 İÇİN YILLIK ABONE : 48.000 TL; ÖĞRENCİLERE : 24.000 TL •
İLAN FİYATLARI : Arka Kapak 1.000.000 TL, Ön Kapak İç 600.000 TL, Arka Kapak İç 500.000 TL, Tam Sayfa
(Ekonomik Yorumlar bölümü öncesi ve içi) 400.000 TL, Tam Sayfa 350.000 TL, Yarım Sayfa 200.000 TL, Çeyrek
Sayfa 100.000 TL, Renk Farkı 250.000 TL • NOT: İlan fiyatlarının % 10 oranında KDV ilave edilecektir. • BAN-
KA HESAP NUMARALARI (İstanbul): Akbank Türkiye Şubesi 443, İş Bankası Türkiye Şubesi 15410, Yapı Kredi Çem-
berlins Şubesi 2269-9, Ziraat Bankası Beyoğlu Şubesi 768 • DİZGİ VE GRAFİK DÜZENLEME : Yazıevi, Tele-
fon: 512 60 43 BASKI : Yalınca Matbaası, Telefon: 527 42 41 • CİLT : Gürkan Ciltevi, Telefon : 568 96 38
• BASKI TARİHİ : 26 Kasım 1990 • SAYISI : 5000 •

Ekonomik Göstergeler

	1988	1989	1990		
			Haziran	Temmuz	Ağustos
T.C. MERKEZ BANKASI					
Döviz ve Altın Mevcudu (milyon \$)	3689.3	5976.9	7098.0	7429.0	7870.0
Banknot Miktarı (milyar TL.)	4485.1	8365.4	13137.1	12279.5	13660.7
T.C. Merkez Bankası Kredileri (milyar TL.)	5142.3	6699.1	7209.3	6979.3	7438.1
Hazineye Kısa Vadeli Avans (milyar TL.)	2081.9	2564.9	3186.9	3232.0	3265.9
BANKALAR (milyar TL.)					
Toplam Mevduat	28972.4	48234.9	52299.6	53555.2	56464.6
Ticari Kuruluşlar Mevduatı	6528.8	9627.9	9412.6	9184.2	9962.7
Tasarruf Mevduatı	12711.3	22831.4	26208.9	26817.3	27652.4
Vadesiz Tasarruf Mevduatı	1878.7	3377.1	3821.0	4001.5	4286.5
Vadeli Tasarruf Mevduatı	10382.6	19454.3	22387.9	22815.8	23365.8
Mevduat Sertifikası	1251.1	1978.4	2177.2	2193.0	2215.1
Resmi Kuruluş Mevduatı	1485.8	1698.8	2907.7	2600.1	3361.6
Bankalar Mevduatı	3263.2	4262.9	2566.4	3381.1	2977.4
Diğer Kuruluşlar Mevduatı	3732.1	7835.6	9026.7	9379.5	9962.7
Döviz Tevdiatı	9411.3	14170.3	16412.5	16820.5	17894.3
Toplam Krediler	27750.7	46046.6	52290.4	56010.9	56640.7
Tarım	4498.1	7364.1	7675.2	8068.4	8005.9
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	3967.9	5424.3	6230.7	6484.7	6446.4
Mesleki (Küçük Esnaf ve Sanatkar)	931.6	1496.5	1814.6	1927.3	1652.6
Gayrimenkul (İpotek Karşılığı)	2426.7	3453.4	3597.9	2741.9	3848.5
Denizcilik	91.4	105.2	108.3	112.3	105.1
Turizm	-	780.6	934.5	977.7	981.5
Diğer İhtisas Kredileri	-	34.9	40.7	23.5	26.6
Ticari, Sınai, Sair	15934.9	27387.6	31888.5	34675.3	35573.6
PARA ARZI (milyar TL.)	11243.3	20358.3	24653.0	24679.0	26238.0
FİYATLAR (DİE Toplam Eşya 1981 = 100, Tüketici Fiyatları 1987 = 100)					
Toplam Eşya Fiyatları İndeksi (Genel)	1274.2	2140.8	2664.2	2689.2	2767.1
Tarım (Genel)	1073.9	2019.8	2685.9	2701.1	2719.0
İmalat Sanayi (Genel)	1345.5	2157.7	2573.9	2613.2	2969.3
Tüketici Fiyatları (Türkiye)	-	348.6	443.6	439.5	450.7
Tüketici Fiyatları (İstanbul)	-	-	420.4	421.9	430.2
DIŞ ÖDEMELER (milyon \$)					
Dışalım (CIF)	14339.7	15726.6	9605.4	11128.8	13138.8
Dışsatım (FOB)	11662.1	11627.3	5722.6	6504.6	7489.7
İşçi Dövizleri	1755.0	3040.0	1395.0	1725.0	2083.0

Notlar: (1) TCMB altın ve döviz mevcuduna, altın stokunun yeniden değerlendirilmesinden doğan değer artışı dâhildir. (2) TCMB kredilerine, borç tahkimleri (konsolide edilen krediler) dâhil değildir. (3) Sosyal güvenlik kurumları mevduatı, Ekim 1988'den itibaren, Resmi Kuruluşlar Mevduatı'ndan Diğer Kuruluşlar Mevduatı (Sair Mevduat) grubuna alınmıştır. (4) Bankalar Mayıs-Haziran-Temmuz 1990 sonu itibariyledir. (5) Banka kredileri ayrımlı 1989 yılı sonu itibariyle değiştirilmiştir. (6) Para arzı (M₁) dar tanımlıdır.

Ekonomik Yorumlar:

AÇIK OTURUM

1990 Yılında Bankacılık Kesimindeki Gelişmeler 1991 Yılına İlişkin Bekleyişler

AKGÜÇ - Toplantıya hoş geldiniz. Dilerseniz bugün, "1990 yılında bankacılık sektöründe ne gibi gelişmeler oldu? 1991 yılı için bankacılığa ilişkin ne gibi bekleyişler var? Ekonomideki gelişmelerin ve Körfez bunalımının bankacılık kesimi üzerinde ne gibi etkileri olabilir?" konusunu tartışalım. Ben 1990 yılındaki gelişmelere ilişkin kısa bir bilgi sunayım.

mevduat artışı gerilediği halde, döviz işlemleri genişleyip kredi talebi canlı olunca, yılın ilk 10 ayında bankacılık kesiminin kârı önemli boyutta artış göstermiştir

KATILANLAR:

- Dr. Metin BERK
- Yavuz CANEVİ
- M. Çetin HACALOĞLU

YÖNETEN:

- Dr. Öztin AKGÜÇ

1990 yılı, ilk 10 aylık sonuçlara göre, bankacılık kesimi açısından oldukça başarılı bir yıl olarak gözüküyor. Bu dönemde kredi talebi çok canlı. Rakamlar bunu kanıtlıyor. 1989'un ilk 10 ayında tüm banka kredileri % 42.2 oranında artmışken, bu yıl % 50.0 oranında artmıştır. Mevduat bankalarında bu artış daha belirgindir. Geçen yılın ilk 10 ayında % 41.9 olan kredi artış hızı, bu yıl mevduat bankalarında % 52.5'e yükselmiştir. Bu genişleme oldukça canlı bir kredi talebinin varlığını ortaya koymaktadır. Kredi genişlemesi özellikle özel mevduat bankalarında gözlenmektedir. Büyük özel bankalarda kredi artışı, yıl başından Ekim sonuna kadar % 72.6 oranındadır. Geçen yılın eş döneminde büyük 7 özel bankada kredi artış hızı ise % 49.1 idi. Gerçi küçük olarak

nitelendirebileceğimiz diğer bankalarda bu oran daha yüksektir: % 115.6. Ancak, geçen yıla kıyasla küçük özel mevduat bankalarında kredi artış hızının bir ölçüde yavaşlamış olduğunu göz-lüyoruz. Nitekim geçen yılın ilk 10 ayında küçük bankalarda kredi artışı % 136.3 idi. Bu yıl esas büyük kredi geniş-lemesi özel mevduat bankalarında ken-disini gösteriyor.

Mevduattaki gelişmelere gelince... Mevduat bu yıl, geçen yıla göre biraz daha yavaş bir tempoda artıyor. Bunun da önemli bir nedeni herhalde mevduat faizleridir. Bunu tartışacağız. Bu konuda da rakam sunayım. Konsolide mevduat artışı -bunun içerisinde Döviz Tevdiat Hesapları yoktur- 1989'un ilk 10 ayında % 48.3 oranında iken, 1990'un aynı döneminde artış hızı % 30.5'e düşmüştür. Özellikle tasarruf mevduatındaki yavaşlama çok belirgin-dir. Tasarruf mevduatındaki artış hızı bu dönemde % 63.5'den % 31.6'ya düşmüştür. Vadeli mevduat artış hızı % 62.3'ten % 34.5'e inmiştir. Vade-li mevduattaki yavaşlama çok daha belirgin bir tempoda kendini gösteriyor.

Döviz Tevdiat Hesapları (DTH'lar) ise oldukça hızlı bir tempoda gelişiyor. DTH'lar, Ekim/1988 faiz operasyonundan sonra duraklamış, hatta gerilemiş idi. Fakat 1990'da tekrardan Döviz Tevdiat Hesapları'nda belli bir artış gözüküyor. En son bilgiye göre, Ağustos/1990 sonu itibariyle bankalardaki DTH'lar 8.2 milyar dolar, TL olarak da 20 trilyonu geçmiş durumda. Sanıyorum ki, 9 aylık rakamlar geldiğinde bu rakam daha da yükselecektir. Vadeli tasarruf mevduatında bir ölçüde DTH'lara kayma, 1990'da görülmeye başlamıştır.

Bankacılık kesminde 1990 yılının ilk 9 ayına ilişkin olarak ilan edilen kârlar, bir önceki yıla göre oldukça yüksektir. Bu yıl banka kârlarının yüksek olmasının nedenleri şu: Kredi talebi geçen seneyle göre daha canlıdır, daha hızlı bir artış vardır. Mevduat faizlerinde dokuzuncu aya gelinceye kadar bir artış yoktu. Bilakis 1990 mevduat faizi ortalaması, 1989 ortalamasına göre daha düşüktür. Artı ithalat talepleri çok canlı idi, ilk 8 aylık rakamlara göre. İthalat bir önceki yıla nazaran % 35 dolayında artmıştır. Ve bu yıl ithalatın 20 milyar doları geçmesi beklenmektedir. Bir yandan kredi taleplerinin canlı olması, diğer yandan döviz işlemlerinin genişlemesi, artı bankaların sermaye piyasasına girmeleri -ki geçen sene de bankalar bu alanda önemli bir kâr elde etmişlerdi, sermaye piyasası önemli bir kâr merkezi olmaya başlamıştır- ve buradan diğer aracı kurumlardan daha çok pay almaya başlamaları ve daha çok işlem yapmaları... Sanırım bütün bu faktörler bir arada, 1990'ın ilk on ayında banka kârlarını önemli boyutlarda artırdı.

merkez bankası genelde kamu kesimini finanse etmemekte, para programı uygulamayı sürdürmekte, döviz varlıklarını artırma politikası izlemektedir

Bu arada Merkez Bankası'nın durumuna da kısaca değinelim. Merkez Bankası biliyorsunuz bir para programı izliyor. Bu para programında Merkez Bankası, aktif büyüklüğünü, kredilerinin genişlemesini, Merkez Bankası parası artışını belli oranlarda tutmaya gay-

ret ediyor. Temel politikası aktifinin sınırlı ölçüde büyümesini sağlamak. Buna bağlı olarak Merkez Bankası parası olarak tanımladığı para büyüklüğünü belli bir sınır içerisinde tutmak ve böylece ekonomideki parasal genişlemeyi kontrol etmek. Merkez Bankası böyle bir amaç güdüyor. İlk 10 aylık rakamlar bu programın oldukça uyumlu bir şekilde gittiğini göstermektedir. Merkez Bankası'nın aktiflerinin toplamı 26 Ekim 1990 itibariyle 60.4 trilyonu bulmuştur. Bu, 31.12.1989'a göre 10.4 trilyonluk, diğer bir deyişle yaklaşık % 20 oranında bir artış ifade etmektedir ki, bu artışın çok önemli bir kısmı altın ve döviz varlıklarından gelmektedir. Merkez Bankası altın ve döviz varlıklarını artırmak suretiyle aktifini genişletmek politikası izliyor. Bunun finansmanı da büyük boyutlarda banknot artışıyla sağlanıyor. Nitekim yılın ilk 10 ayında banknot miktarı 5 trilyon 136 milyar artmıştır Türkiye'de. Bu, oldukça önemli bir rakamdır. Çünkü 1990 Eylül sonu itibariyle dolanımdaki banknot miktarı 14 trilyonu geçmiştir. O halde Merkez Bankası için şöyle diyelim: Mevduat munzam karşılıklarından dolayı gelen bir kaynak, artı emisyon genişlemesiyle altın ve döviz varlıklarını finanse ederek döviz varlıklarını artırma politikası izlemektedir. Merkez Bankası'nın aktifi büyük boyutlarda artmıyor. Yılın ilk 10 ayındaki artış % 20 gibi oldukça sınırlı boyutlardadır.

Merkez Bankası böyle bir politika izlediği için iç kredilerindeki artışı oldukça sınırlı tutmuştur. Merkez Bankası gerek kamu kesimine gerek bankacılık kesimine açmış olduğu kredileri sınırlı boyutlarda tutma çabasında. Bunda da başarılı. Merkez Bankası'nın iç kredilerindeki genişleme ilk 9 ayda bir trilyon TL daha az; 10 uncu ay itibari-

le ise yıl başına göre artış yok, hatta azalış söz konusu. Merkez Bankası son birkaç yıldır artık kamu kesimini finanse etmiyor. Bu politikanın 1990'da da devam ettiğini görüyoruz. TC Merkez Bankası'nın kamu kesimine açtığı krediler, yılın ilk 10 ayında yıl başına göre 2 trilyon TL azalmış. Bankalara açtığı kredilerde ise 1,6 trilyon TL artış görü-

DR. ÖZTİN AKGÜÇ

İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi
Öğretim Üyesi

lüyor. Merkez Bankası'nın Toprak Mahsulleri Ofisi'ne açmış olduğu krediler 1,3 trilyon TL azalmış. Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin daha çok dış kredilere yönelmesi Merkez Bankası'na böyle bir olanak sağlıyor.

Bankacılık kesimi bu durumda iken Körfez olayı çıktı. Aynı zamanda Türkiye'nin dış ödemelerinde, cari işlemlerinde ve temel dengede yeniden açık vermeye başladığını görüyoruz. Oysa Türkiye 1988'de ve 1989'da dış ödemelerin-

de oldukça rahattı. Size bu konuda da rakam sunayım. 1990 için dış ticaretle 8,2 milyar dolar açık bekliyoruz. Cari işlemler dengemizde 1,9 milyar dolar, temel dengemizde de 820 milyon dolar açık olacaktır. Temel dengemizde açığın olmasının nedeni de dış sermaye girişleridir. Tahminler, gerek portföy yatırımları, gerek yabancı sermaye girişi dolayısıyla temel denge açığının cari işlemler açığına kıyasla daha az olacağı yönündedir. Bu açığı kısa vadeli sermaye hareketleri kapatacaktır. Kısa süreli sermaye hareketlerinin, açığı kapattıktan sonra Merkez Bankası'nın rezerv artışına da olanak verecek boyutta olacağı planlanmaktadır. Temel dengemiz açık vereceğine göre, Merkez Bankası'ndaki brüt rezerv artışı büyük ölçüde kısa vadeli borçlanmadan kaynaklanacaktır.

1991 yılı için ödemeler dengesi hedeflerini söyleyeyim: Dış ticaretimiz 9 milyar dolar açık verecektir. İhracatımız 14,2 milyar dolar, ithalatımız 23,2 milyar dolar, cari işlemler açığı 2,4 milyar dolar, temel denge açığı 920 milyar dolar olacaktır. Bunun da yine kısa vadeli sermaye hareketleriyle kapatılması planlanmaktadır. Ancak önümüzdeki yıl ekonominin büyüme hızının düşeceği tahmin edilmiştir. Bu yıl için % 9 - % 10 olarak tahmin edilen büyüme hızının önümüzdeki yıl % 5 - % 6 arasında olacağı programlanmıştır. Resmi hedef büyüme hızında % 5,9'dur. Önümüzdeki yıl ekonomideki canlanmanın biraz daha yavaşlayacağı öngörülmektedir. Nitekim bütçenin büyüklüğü de 1990 yılına göre artış hızı olarak daha ılımlı ölçüler içerisinde tutulmuştur. Başlangıç ödeneklerine göre 1990 bütçesine kıyasla cari fiyatlarla % 62,7 oranında daha büyük bir bütçe; toplam gelirlerde ise bu artış oranı % 56,2 ol-

maktadır. Enflasyon hedefinin % 45,0 olduğu dikkate alındığında, bütçenin gelir ve gider artışları ılımlı ölçüler içinde tutulmuştur, denilebilir.

Benim sunacağıma bilgiler bunlar. Şimdi şu soruları tartışma ortamına getirmek istiyorum: Acaba 1990 yılının son üç ayında neler olabilir? 1991'de Türk bankacılığını ne gibi sorunlar bekliyor? Ekonomideki gelişmelerin ve Körfez bunalımının bankacılık kesimi üzerinde ne gibi etkileri olabilir? Sayın Berk, sizin bu konudaki görüşlerinizi alabilir miyim?

devlet tahvili gelirleri,
sermaye piyasası
işlemlerinin büyük
boyutlara ulaşması, dış
ticaret hacminin giderek
artması ve özellikle tüketici
kredilerinin hızla
yaygınlaşması nedeniyle,
1990 bankalar için
altın bir yıl olmuştur

BERK - Bence 1990 yılı bankacılık kesimi için gerçekten altın yıl oldu. Körfez krizine rağmen bankalar 1990 yılını büyük oranda pozitif olarak kapatacaklar. Son birkaç ayda meydana gelebilecek olumsuz durumların bankaların bu senenin ilk 9 ayındaki olumlu sonuçlarını çok büyük ölçüde etkileyeceğini zannetmiyorum. 1990 senesine kısaca bakacak olursak, birkaç önemli olay oldu. Sayın Akgüç'ün özetlediklerinin yanında; devlet borçlanma ihtiyaçlarının çok yüksek olmasından dolayı özellikle çıkartılmış olan tahvillerin büyük ölçüde bankalar tarafından satın alınması

-ki bildiğiniz gibi bu tahviller vergisizdir-, az önce sözü edilen sermaye piyasası işlemlerinin de gerçekten çok büyük boyutlara ulaşması -ki bu da bankalar için ek bir kaynak sağlamıştır-, komisyon oranlarının aşağıya düşmesine rağmen dış ticaret hacminin büyük oranda artması ve bunun bankaları pozitif etkilemesi, mevduat faizleri düşük kalırken kredi faizlerinde önemli düşüşlerin yaşanmamış olması ve yepyeni bir olay olarak tüketici kredilerinin çok yaygınlaşmaya başlaması, bütün bunlar 1990 yılında bankaları olumlu yönde etkilemiştir. Tüketici kredilerinin aylık % 6 - % 6,5'lar civarında verilmesi ve maliyetler bakımından bankaların aldıkları ile ödedikleri faiz arasındaki net spread'in bir hayli yüksek olmasından dolayı tüketici kredileri de bankaların plasmanlarının genişlemesinde ve kârlarının artmasında önemli rol oynamıştır.

AKGÜÇ - Bu tüketici kredileri konusunda bir boyut verebilir miyiz? Çeşitli rakamlar ortaya atılıyor.

BERK - Bu konuda ciddi bir rakam vermek gerçekten çok zor. Zannetmiyorum ki böyle konsolide bir rakam olsun. Ben de çeşitli şeyler duyuyorum. Çok büyük meblağlardan söz ediliyor. Bir bankanın 8-10 milyarından bir diğer bankanın 15-20 milyarından bahsediliyor. Dolayısıyla bu tüketici kredilerinin bankacılık kesimi açısından ne boyutlara eriştiğini kesin bilemiyorum. Fakat sanıldandan çok daha büyük boyutlara ulaşmış olabileceğini tahmin ediyorum.

AKGÜÇ - Bu konuda kesin bir rakam yok. Ama tüketici kredilerinin yaygınlaşmakta olduğunu herkes gözlüyor. Bu konuda siz ne diyorsunuz Sayın Hacaloğlu?

HACALOĞLU - Özellikle bu yılın

başından beri çok süğratli bir artış gözlemedi tüketici kredilerinde. Tabii Türk bankalarının bu konuya sadece iki senedir girmiş olmalarının büyük etkisi var. Başlangıç rakamı çok düşük olduğu için artışlar hızlı gözüküyor. Bu uygulamanın belirli problem sahaları da mevcut. Henüz daha tüketici kredilerinde risk santralizasyonu tesis edilmiş değil. Bankalar arasında bu konuda henüz bir koordinasyon kurulmuş değil.

AKGÜÇ - Bankalar arası bir anonim şirket kurulması söz konusu idi. Böyle bir girişim vardı.

HACALOĞLU - Böyle bir girişim oldu. Fakat henüz ortaya somut bir sonuç çıkmış değil. Bu konuda belirli tedbirlerin bir an evvel alınması lazım, risk faktörünü azaltmak için. Denildiği gibi miktar son derece süratle yükseldi. Halen de yükselmeye devam ediyor. Ancak, bugüne kadar karşılaşılan sorun da yok denecek kadar az. Gözlemediği kadarı ile ödemeler son derece iyi gidiyor.

AKGÜÇ - Bu tüketici kredileri galiba dünyada da, ilk bakışta kredi riski çok yüksekmış gibi gözükmesine rağmen, kredi suçunun oldukça az olduğu bir alan gibi...

BERK - Aslına bakarsanız, biraz da sayısal büyüklükle ve yaygınlıkla ilgili galiba. 100 kişiye kredi verirsiniz, bunun % 10'u batarsa, banka için çok büyük bir facia; ama aynı tutarda krediye bir milyon kişiye verirsiniz, bunun bir bölümü batarsa dahi o kadar önemli olmaz.

AKGÜÇ - Evet. Tüketici kredisinde, müşteri sayısı çok olduğu için risk yayılmış vaziyette.

BERK - Sayın Hacaloğlu'nun da

belirttiği gibi, gerçekten müşteri bu krediyi bir mal karşılığında aldığı için onu ödemekte çok daha dikkatli davranıyor.

ellerinde biriken fonların sanayicilerce kullanılma olanağı giderek azalınca, bankalar bu fonları tüketicilere yönleltmek zorunda kaldılar; mala dayalı kredi yönteminin gevşetilmesi halinde, bu uygulama riskli olabilir

CANEVİ – Konuya açıklık getirmek ya da kafama takılan bir noktayı ortaya koymak istiyorum. Bu tüketici kredileri Türkiye’de hangi ortamda doğmuştur? Bunu düşünersek, ben sizler kadar iyimser olamıyorum açıkçası. İki açıdan iyimser olamıyorum. Bir, tüketici kredilerini ortaya atarken Türk bankacılık sistemi fon maliyeti yönünden en yüksek dönemi yaşıyordu. Mevduat faizinin 1988’de % 85’lere çıktığı ve ortalama fon maliyetinin bu seviyenin de üzerine tırmadığı bir dönemde, tüketici kredileri devreye sokuldu. Biliyorsunuz kredi talebi 1988 sonlarında faizlerin çok yükselmesi üzerine düştü. O zaman bankaların elini bu fonlar yakmaya başladı ve bankacılık sistemi yeni plasman alanları arayışı içine girdi. Dış ticaretteki rekabet ve döviz bolluğu nedeniyle komisyonların da marjinal düzeylere inmesi sonucunda bankaların faiz gelirlerinde düşme olmaya başladı. Bunun üzerine, benim yorumum o ki, önce davranan bankalar dediler ki: “Bu fonu satsak satsak daha yüksek bir marjla ancak tüketiciye satabiliriz. Sa-

nayicinin bu parayı kullanması ihtimali giderek azalıyor. O zaman ne yaparsınız? Ayda % 5 - % 6 - % 7 ile bu fonları tüketiciye yönleltiriz. Böylece zaten enflasyondan yorulmuş, yıpranmış ve zorlanmış tüketiciye bir nefes aldirmek fırsatı doğar.”

Başlangıçta bankalarımız bu girişimi iyi organize ettiler. Üretici ve pazarlamacı şirketlerle anlaştılar. Bir bakıma işi bire bir şekilde bağladılar. “Biz burada bir risk görmüyoruz.” dediler. Fakat zaman içinde bunun daha esnek bir uygulamaya doğru gittiği görüldü. Artık tüketici kredisi için müracaat eden kişiye tüketim malı almasını zorunlu koşmayan bankalarımız çıktı ortaya. Ben bu kanıdayım. Benim şoförüm bile bir hafta önce geldi; “Efendim, biz tüketici kredisine müracaat ediyoruz.” dedi. “Ben biraz açıldım, bu ay ipin ucunu kaçırdım.” dedi. “Peki daha sonra ne yapacaksın?” deyince de şu cevabı verdi: “Gelirimi böylece takviye edeceğim. Orada ayda % 5 - % 6 faiz ödeniyormuş. Nasıl olsa onu da öderiz.” Olay gerçekten bu şekilde geliyorsa, ben burada bir risk görüyorum. Belki kısa vadede bir risk yoktur ama, şimdi rekabet nedeniyle de müşteri çekmek için bankalarımız ellerindeki paraları mutlaka bir yere yatırmak ihtiyacı ile, kontrolü ve bu mala dayalı kredi yönetimini gevşetiyorlarsa, ben orada şahsen bir risk görürüm. Fakat buna rağmen tüketici kredileri 1990 yılının olumlu bir gelişmesidir. Bankalarımızın o 1988 ve 1989’un başlarındaki yüksek fon maliyetleri, 1990 yılında mevduat faizlerindeki akıllıca bir düzenleme sonucunda tekrar düşmeye başladı. Dolayısıyla bankacılık sektörü, biraz önce de ifade edildiği gibi, yeniden normale döndü; iş hayatına, sanayici ve ticaret erbabına kredi verir hale gelmeye başladı. Ama

bu arada tabii bu tüketici kredileri de belli bir portföye ulaştı. Ben rakamın büyütülmemesi gerektiği kanaatindeyim. Yani tüketici kredilerinin toplam mevduatımızın % 1'ini de geçtiğini zannetmiyorum. Toplam mevduata 54,2 trilyon olarak bakarsak, bunun da % 1'ini alırsak 542 milyar eder. Kanımca tüketici kredileri bu rakama bile ulaşmamıştır.

AKGÜÇ - Sanırım daha fazladır. İki trilyon olmuştur.

HACALOĞLU - Sadece bizim bankanın, TÖBANK'ın toplamı 150 milyar civarında.

CANEVİ - O zaman benim tahminim yanlış. Tüketici kredileri toplam mevduatın % 10'una doğru gidiyor demektir.

AKGÜÇ - % 10 belki biraz abartmalı ama, herhalde % 5'i bulmuştur, kaba bir tahminle.

HACALOĞLU - Ben de Sayın Canevi'nin söylediklerine % 100 iştirak ediyorum. Zaten o nedenle demin belirli problemlerle karşılaşabileceğimize değindim. Tüketici kredilerine çok hızlı gidildi. Şimdi daha kontrollü gitmek gerekiyor. Aynı kişiye birden fazla banka kredi vermeye başladı. Henüz bunu kontrol edecek mekanizma da kurulmuş değil. Batı'da, biliyorsunuz, bu konu çok daha organize olmuş bir şekilde. Onun yanında belki tüketici kredilerine değinmişken geçen yılın başından itibaren tüketici kredileriyle birlikte Türkiye'de "Retail Banking" konusunun yavaş yavaş başlaması önemli. Zaten tüketici kredileri bunun en somut biçimi. Bununla birlikte bireylere doğrudan hizmet verme konusu hızlı bir şekilde gelişmeye başlıyor.

AKGÜÇ - Son yıllarda bireysel bankacılık her bankanın ayrı bir bölümü haline geldi. Belki bunların fonksiyonları net olarak çizilmedi ama, her banka kendi bünyesi içinde bireysel bankacılık bölümü oluşturdu.

BERK - Galiba bankalarımız da artık yavaş yavaş kendi oyun sahalarını biraz daha iyi tespit etmeye başlama yolunda -belki biraz iyimser davranıyorum ama- daha fazla gayret sarfederek oldular. Şunu demek istiyorum. Bir küçük bankanın bu tip bir rekabetçi ortamda perakendeci bir bankacılık hizmeti yapması mümkün değil. Bu ancak çok şubeli bankaların yapabileceği bir iş. Gerek maliyetleri açısından gerek

DR. METİN BERK
Koç-Amerikan Bank A.Ş.
Genel Müdür Yardımcısı

hizmet noktaları açısından. Dolayısıyla ağırlığı ve kendi avantajı nereden ise bankalar kendilerini oralara doğru yönlendirmeye başladılar. Biliyoruz ki, şimdi-

ye kadar her banka her türlü işi yapar ve en iyi şekilde yaptığını iddia ederdi. Yavaş yavaş bu noktadan kaymaya başlıyoruz. Kendi rakabet gücü ve hizmet noktaları açısından “Retail Bankacılık”ta daha fazla oynayabilecek bankalar var, daha az şube ile ama butik tipi çalışabilecek bankalar var. Bu yavaş yavaş 1991’den itibaren daha belirgin şekilde ortaya çıkabilecek.

yüksek enflasyon ve fon maliyetleri, eskiden kredi müşterisi olan grubu zorlamış, bu arada borsa gelişip hareketlenmiştir; bunun üzerine kredi müşterileri, kendilerini sermaye piyasası kanalıyla fonlamayı tercih eder duruma gelmişlerdir

CANEVİ – Müsaade ederseniz buna bir başka boyut getirmek istiyorum. Biraz önce değindiğim gibi, tüketici kredilerinin başlangıç noktasına gittiğimiz zaman bir başka neden gördük. Bankacılık sektöründeki yüksek fonların bir yere aktarılması, kullandırılması ihtiyacı. Fakat bugün baktığımız zaman bankacılıkta bu yapı yok. Bugün bankacılığın ortalama fon maliyeti 1988-1989’un çok altına düşmüştür. Buna rağmen bireysel bankacılıkta gelişme temposu devam ediyor. Bunu kabul ediyoruz. Ama ben şöyle de düşünüyorum. Acaba bu olayla bizim borsamızdaki ve sermaye piyasamızdaki gelişme arasında da bir ilişki kuramaz mıyız? Benim kanaatimce orada bir ilişki var. Şöyle ki, gerek yüksek enflasyon gerek fon maliyetleri sanayii ve eskiden kredi

müşterisi olan grubu öyle zorlamıştı ki, sermaye piyasası ve borsanın gelişmesi nedeniyle yeni bir imkân çıkınca, şimdi herkes kendini sermaye piyasası kanalıyla kollamayı tercih eder olmuştur. Tüketici kredilerinin artmasında mutlaka sermaye piyasasının ve borsanın şirketlere bir fonlama imkânı yaratması da rol oynadı. Şirketlerin kredi talebi azalırken belki bireysel krediler artmaya başladı. Burada borsanın ve sermaye piyasasının bir müspet rolü olduğunu ben görüyorum.

AKGÜÇ – Ama onun boyutu o kadar büyük değil galiba. Çok az sayıda şirket bu olanaktan yararlanabildi.

BERK – Ben bu konuya şöyle bir yaklaşımla girmek istiyorum. Dikkat ederseniz 1990’da mevduat faizleri asgaride durdu. Buna bağlı olarak mevduattaki artışın çok yavaşlamış olduğunu görüyoruz. Buna rağmen bankalarda büyük bir sıkıntı yaşanmadı. O zaman şöyle bir şey akla geliyor. Acaba bankalar döviz kurlarının aşağıda tutulmasından yararlanarak kendilerini dövizle mi fonladılar? Bunun da böyle olduğunu tahmin ediyorum. Dolayısıyla bankalar daha fazla Türk Lirası’nı mudilerden toplamak yerine kendilerini dövizle fonlayarak o sıkıntıyı bertaraf ettiler. Buna mukabil mevduat müşterisi olacak şahıslar dövizin getirisi de çok yüksek olmadığı için alternatif yer aramaya başladılar. Üstelik bu yıl dikkat ederseniz özel sektörün çok önemli bir finansman bonusu veya tahvili ihracı da yok. Çıkanlar da bir hayli düşük faizlerle çıktı. Dolayısıyla para da daha çok borsaya kaçtı. Yatırımcılar bankalardan doğru dürüst bir faiz alamadığı için otomotikman daha büyük bir spekülasyona yöneldi. Bildiğiniz gibi borsa bilhassa Ocak-Şubat aylarında çok da hızlı bir

artış gösterdi. Bu bir iki ay sürdü. Mart-Nisan ayında biraz durakladı ama, ondan sonra çok büyük bir performans gösterdi. Dolayısıyla mevduat olarak bankalara gelecek bu paralar daha çok borsaya kanalize oldu.

AKGÜÇ – Bu döviz kredisi olayı çok önemli. Yalnız bankalar değil, sanıyorum bazı firmalar da kendilerini döviz kredisi ile finaslادılar. Faizlerin düşük kalmasına, biraz da kur politikası ve firmaların yurt dışından daha ucuz maliyetle fon bulmaları neden oldu.

BERK – Biliyorsunuz son zamanlarda yeni bir uygulama başlatıldı. Vadesi bir senenin aşağısında olan dış döviz kredilerinde % 6 kaynak kullanılma fonu bilhassa kesilmeye başlandı ki, kısa vadeli dış krediler biraz cazibesini yitirsin diye. Buna rağmen biraz evvel söylendiği gibi, firmalar da bankalar da kendilerini dövizle fonlayarak, mevduat kaynağına o kadar büyük ihtiyaç duymadılar.

HACALOĞLU – Bankaların kredilerini dövizle fonlamalarının da bir sınırı var. Ancak belirli bir orana kadar fonlayabilirler.

1990'da ekonomiyi olumlu etkileyen birçok faktör, 1991'de devre dışı kalınca, körfez bunalımının da baskısıyla, döviz kurlarında hızlı bir oynama olabilir, ekonomi resesyona girebilir; bankacılık kesimi böyle bir ortamda ne gibi sorunlarla karşılaşabilir?

AKGÜÇ – Ama almış olduğu döviz kredisini yine döviz kredisi olarak kullanılabiliyorsa, bir sorun doğmaz. Merkez Bankası'nın koyduğu kur riski oranını yine tutturabilir. Aşağı yukarı 1990'daki gelişmeleri biliyoruz. Ancak 1991'de ne olacak? Ekonomi nasıl bir gelişme gösterecek? Körfez krizinin ekonomiye etkisi ne yönde ve nasıl olacak? Çünkü ekonomiye 1990'da olumlu bir etki yapan birçok faktör belki 1991'de devre dışı olacak. Bunlar içerisinde en önemlisi, belki kurlarda daha hızlı bir oynama olasılığı. Maliye Bakanlığı'nın açıklamasına göre, önümüzdeki yıl dövizin ortalama fiyatı 3670 lira olacaktır. Demek ki 1991 sonu itibarıyla doların kuru 4000 lirayı geçecektir. İkinci olumsuz faktör, sermaye piyasası Körfez'den de etkilenmiştir. Bir ölçüde de kendi iç sorunları vardır. Eski canlılığını 1991'de bulur mu? Bunun için en azından belli bir süre geçecektir. Eski temposuna girebilmesi için. Üçüncüsü, ekonomi eğer bir resesyona giriyorsa, bir yavaşlamaya giriyorsa, bu ister istemez kredi talepleri üzerinde bir etki doğuracaktır. Bu öngörüler altında acaba 1991'de ne olur? Bankalar 1990'da altın bir yıl yaşamıştır. Son üç ayın olumsuz geçmesi bile bilançoları bir ölçekte bozmayacaktır. Bankacılık 1991'de ne gibi sorunlarla karşılaşacaktır?

CANEVİ – Müsaade ederseniz ben makro tabloyu tamamlamak için, tam emin olmak için, 1991'deki makro gelişmelerle ilgili olarak sizin söylediklerinizi biraz daha açmak için şunu ilave etmek istiyorum. Bildiğiniz gibi, şu anda verilen ve tartışılan bütçe'deki açık aşağı yukarı 20,5 trilyon liradır. Bizim milli gelirin, GSMH'nın % 9'una, % 10'una varan bir rakam.

AKGÜÇ – Ama şöyle, bütçe açığı

1991 yılının, GSMH ise 1990'nın; hesabı böyle yaparsak % 9'una % 10'una varıyor. Önümüzdeki yıl GSMH'yı 440 trilyon tahmin ediyorlar. Enflasyonla tartıyorlar. O zaman 440 trilyona karşı 20,5 trilyon açık oluyor. Tabii 20,5 trilyonun ne kadar realist bir tahmin olduğu da tartışma götürür ama, şu aşamada % 5'lerde, % 6'larda duruyor.

CANEVİ - % 5'lere, % 6'lara benim bir söyleyeceğim yok. Aslında biz bu yılki açığın yıl sonunda ne olacağını bile henüz bilmiyoruz. Hâlâ 10,5 rakamı telaffuz ediliyor ama, ben o rakamın çok üstüne çıkılacağını sanıyorum.

AKGÜÇ - 14,5 trilyon açık telaffuz edilmeye başlandı.

CANEVİ - Demek ki o rakam gelecek senenin tahminine de yaklaşıyor.

AKGÜÇ - Benim tahminim bu yıl 15 ile 20 trilyon arasında bir bütçe açığı olacak. Gelecek yıl da 20 ile 30 trilyon arasında açık olacak. Çünkü her yıl gerçekleşen bütçe açığı, ilk tahminin % 50 dolayında daha fazla oluyor.

CANEVİ - Ben % 5, % 6'da kamu sektörü borçlanma rasyosunu yakalayacağımızı pek tahmin edemiyorum. Bütçe açığı GSMH rasyosu % 5 - % 6'nın üstünde olacak. O bakımdan biraz kötümserim.

AKGÜÇ - % 10 biraz yüksek görünüyor ama % 7, % 8 olabilir.

CANEVİ - Bir de bu biraz önce değinilen kur politikasına da bağlıdır. Devletin özellikle dış borç ödemelerinde bu sene bu kur politikası nedeniyle oldukça menfaati olmuştur, tabir caizse. Dış borç anapara ve faizlerini ödemek için çok daha az Türk Lirası'na ih-

tiyacı olmuştur. Borçlanma gereği daha az olmuştur. Gelecek sene kur ayarlamaları daha yüksek oranda olacaksa, böyle bir politika yürütülecekse, Sayın Akgüç'ün söylediği rakamlar doğruysa, uygulama da o yönde gelişecekse, demek ki biraz hızlanma beklenebilir.

AKGÜÇ - Maliye Bakanı'nın açıklamasına dayanarak rakamlar verdim.

CANEVİ - Bu da söylediğiniz rakamı yukarı çekmeye aday bir gelişmedir. Diyelim ki bu senenin % 9 kalkınma hızı gelecek sene öngörüldüğü gibi % 5'lerde gerçekleşecektir. Bu hakikaten böyle olacak mı? Bunun böyle olacağına dair pek çok endikasyon var. Benim burada vurgulamak istediğim iki nokta. Bir tanesi, Türkiye'de kapasite kullanımının geçen seneye bu sene arasında % 62, % 72 gibi 10 puanlık bir sıçrama yaptığı ifade ediliyor. Tabii eğer doğru ise. Bu % 72 veya % 74'ün de Türkiye'de kapasite kullanımının üst düzeyi olduğu söyleniyor; bunun daha yukarı çekilmesi mümkün değil. Demek ki burada bir sınıra ulaşılmış durumda. Şu arada yeni bir yatırım yapılması imkânı da olmadığına göre, gelecek sene üretimde düşme olması beklenen bir konu.

BERK - En azından artma beklenemez.

CANEVİ - Evet. Artı Merkez Bankası'nın sıkı para politikasından taviz vermeyeceği varsayımı 1990'da olduğu gibi 1991'de de devam edecektir. Ortaya şöyle bir tablo çıkıyor: Kamu açığı yüksek, Merkez Bankası sıkı para politikası izliyor, ekonomide daha fazla üretim imkânı yok, bir de toplu iş sözleşmeleri nedeniyle işçi ücretlerinde artış var, kalkınma hızının düşeceği kesin. Bu durum ekonomik faaliyetleri, üreti-

mi daraltacaktır. Ve bunun sonucu, benim kanaatime göre, faizlerin, mevduat faizlerinden başlayarak –belki 1985'te 1988'de olduğu gibi değil ama– daha yumuşak bir şekilde yukarıya çekilmesi anlamına gelecektir. Faizler eğer yukarıya tırmanırsa, bu kullanıcılar açısından da fon maliyetini etkileyecektir. Dolayısıyla ben bankacılık sektöründe yine kısmi de olsa bir sıkıntı olacağını, hem fonlama, fon maliyeti hem de plasman sıkıntısının baş göstereceğini tahmin ediyorum.

YAVUZ CANEVİ

Avrupa-Türk Yatırım Bankası A.Ş.
Yürütme Kurulu Başkanı ve
Murahhas Azası

Kalkınma hızının böyle % 9'lardan % 5'lere düşmesi oldukça dramatik bir düşüştür. Buna nasıl bir çare bulacağız? Onu ben kestiremiyorum. Zaten kalkınma hızını yüksek tutalım demiyorum. Eğer ekonomide bir sarsıntı istemiyorsak, kamu açıklarının da mutlaka bu büyüklüklerle orantılı bir şekilde gir-

mesi lazımdır. Kamu finansman açığının GSMH'ye oransal büyüklüğünü % 5'te tutacak tedbirlerin alınması lazım. Yoksa Merkez Bankası'nın uygulayacağı sıkı para politikası, kamu açığının doğuracağı enflasyonist etkiyi gideremez. Tek taraflı olarak bu sıkıntı devam eder gider. Merkez Bankası'nın para programı, enflasyon ve faiz konusunda bir çözüm getiremez diye düşünüyorum.

ülkemiz dış âleme giderek daha çok bağımlı olmaya başlamıştır; sıcak savaş çıktığı takdirde, petrolün varil fiyatının 60 doları bulacağı söylenmektedir; bunun global bir resesyona neden olacağı kesindir; bu durumda, ithalatı ve ihracatı sıkıntıya girecek olan Türkiye için 1991 yılı senaryosu değişebilir

BERK – Konuya biraz da dış ekonomi açısından bakmakta fayda var gibi geliyor bana. Ben Sayın Canevi'ne katılıyorum. Yalnız onun ötesinde bir dış dünya var ki, Türkiye bu dış dünyaya çok bağımlı olmaya başladı. Orada ne gibi değişimler var? Şimdi konuya A.B.D. açısından bakarsak, 2 Ağustos Körfez krizinden evvel bile ekonominin bir resesyona girmesi söylentileri vardı. Çünkü küçük çaplı da olsa Loan and Savings bankalarının batması, Amerikan bütçesinin büyük açıkları, dış ticarette verilen büyük açıklar, cari açığın büyümesi, A.B.D. ekonomisinde bir resesyon tehlikesi gösteriyor. Üstüne 2

Ağustos binince, sanıyorum Amerika için işsizliğin arttığı, resesyona doğru bir gidişin hızlandığı bir ortam oluşmakta ve hele bir sıcak savaş tehlikesi gerçekleşirse, petrol fiyatlarının varilinin 60 dolara kadar çıkacağı söylenmektedir. Bunun da otomatikman bir global resesyona sebep olacağı kesin. Dolayısıyla yalnız A.B.D. bakımından bu böyle.

Avrupa bakımından baktığımız zaman, gerek Doğu Almanya'nın Batı Almanya'ya yüklediği yükler, gerek diğer Doğu Avrupa ülkelerinin canlandırılması için Avrupa'nın sarfedeceği gayretler, bütün bunların Türkiye açısından olumsuz yönleri olduğu açık, Japonya'da dahi kalkınma hızının son gelişmelerden sonra artık % 5'lerden % 3,5'lere doğru düşeceği beklenmekte. Böyle bir ortamda dış dünya ile ekonomik ilişkiler bakımından Türkiye'nin gerçekten gerek sermaye açısından gerek ihracatı ve ithalatı açısından oldukça sıkıntılı bir şekilde 1991'e gireceğini gösteriyor. Bu tablo, dediğim gibi daha savaş olmadan oluştu. Halbuki Körfez krizinde devamlı olarak bir tırmanma söz konusu. Eğer denildiği gibi böyle bir sıcak savaş ortaya çıkar da petrol fiyatları varilde 60 dolara kadar yükselirse, gerçekten Türkiye için 1991 senaryosu çok daha kötü olabilir.

AKGÜÇ - Her ne kadar Türkiye'nin Körfez'den etkilenmediği söyleniyorsa da bu doğru değildir. Türkiye bu olaydan çok önemli ölçüde etkilenmiştir ve etkilenecektir.

BERK - Üstelik Körfez olayının henüz başlangıcındayız.

CANEVİ - Bu bağlamda ben do laylı bir etkiden bahsetmek istiyorum. Belki boyutları çok büyük değil ama il-

ginçtir. Bize etkisi açısından da pek marjinal sayılmaz. Gelen istihbarata göre, Körfez'deki olaylar nedeniyle bizimle çok iyi mali ilişkileri olan bazı büyük bankalar ABC, PIB ve Kuveyt Bankası gibi bankalar Türkiye'de her sendikasyona aşağı yukarı katılırlar. Bunların Türkiye üzerinde oldukça büyük bir portföyleri olduğunu sanıyorum. Bu bankalar birdenbire krize girdiler. İlk yaptıkları şey, Türkiye'ye yeni kredi vermeleri bir tarafa, yeni açılan kredilere iştirak etmeleri de söz konusu olmadığı gibi, portföylerindeki Türkiye kâğıtlarını da satmaları. Daha önce Türkiye'ye kredi açıp Türkiye kâğıtlarını portföylere koyan bu bankalar, nakit sıkıntısına düşüyorlar ve bize gelen istihbarata göre aldıkları ilk önlemlerden biri de ellerindeki, bizim gibi gelişmekte olan ülkelere ait kâğıtları -Amerika'ya olanları ellerinde tutuyorlar da- ikinci bir piyasada satmak oluyormuş. Yani bu bankalar ellerindeki daha vadesi gelmemiş iki yıllık, üç yıllık, dört yıllık vadesi olan kâğıtları götürüyor Avrupa bankalarına, Amerikan bankalarına ciddi iskontolarla satıyorlar. Kendi nakit ihtiyaçlarını karşılıyorlar.

Öbür taraftan biz gidiyoruz Avrupa bankasına "Bize biraz daha kredi açar mısınız?" diyoruz. Bize cevabı "Siz limitlerinizi doldurdunuz." oluyor. "Nasıl oldu da doldurduk? Siz bize şimdiye kadar örneğin 10 milyon dolar kredi açtınız." dediğimizde de "Bizim Türkiye üzerinde 30 milyon dolarlık riskimiz var." diye cevap veriyor ve şuradan buradan topladığı kâğıtları göstererek "Bu benim için daha kârlı." diyor. Doğrusu da budur. Libor artı spread artı bir de iskonto var. Sonunda, "Türkiye riskini ben zaten göze almışım. Bu benim için güzel bir risk. Ama sana verecek yeni kredi limitim yok." diyor. Şim-

di bu olay hakikaten belli boyutlara ulaşmışsa, Körfez olayının bize enteresan olumsuz etkisi olmuş demektir.

uluslararası kredi faizleri türkiye için yükselmeye başlamıştır; bu hale göre türkiye, kamusuyla, bankalarıyla, şirketleriyle dünya sermaye piyasalarını daha çok zorlamak zorunda kalacaktır

BERK – Korkarım bu söyledikleriniz çok doğru. Kusura bakmayın araya şirdim ama, şu bir iki aydır söyle olayla karşılaşmaya başladık. Yavaş yavaş Türkiye için istenen Libor'a eklenen faiz marjları, spread'ler yükselmeye başladı. Bu gerçekten çok önemli bir gelişme. Biraz evvel Sayın Canevi'nin bahsettiği gibi, şimdi Türkiye kendisini fonlamak ihtiyacı içinde kaldığı zaman 1991 senesinden itibaren, ödemek zorunda kalacağı faiz gittikçe artacak. Bunun bir de bir sınırı var. Çünkü her bankanın Türkiye üzerinde belirli bir kredi limiti var. Bu kadardan fazla bir limiti yok. Dolayısıyla belki yüksek faiz ödemeye razı olsa bile Türkiye, kendisini kolay kolay fonlayamayacak duruma da gelebilecek. Bu tabii çok tehlikeli.

CANEVİ – Bunun tek çözümü, daha doğrusu kafamdaki çözüm olarak gördüğüm noktayı uzatmadan belirttim. O zaman Türkiye, hem bankalarıyla, hem şirketleriyle, hem de kamu kesimiyle dünya sermaye piyasalarını daha çok zorlamak zorunda kalacak. Yani bankadan bankaya kredi almak yerine, gidecek tahvil çıkaracak, hisse senedi çıkaracak; Amerika'da, Londra'da, bu

sermaye piyasası enstrümanlarını kullanmak surtiyle kişisel veya kurumsal yatırımcılardan doğrudan doğruya para toplamak zorunda kalacak. Belki bunu şimdiden planlayıp ona göre politika geliştirmek lazım.

AKGÜÇ – Bir de borçları menkul değer şekline dönüştürme (securitization) dedikleri bir finansman tekniği var. Bankalar kredi veriyor, daha sonra menkul değer şekline dönüştürüp böylece kredilerini fonluyorlar. Türkiye için de bu belki gündeme gelebilir. Biz bankadan kredi alırsak, banka bunu menkul değer şekline dönüştürür. Bunu satar ve dolayısıyla kendini fonlar.

CANEVİ – Bunu yapmak gayet doğal Sayın Akgüç. Hatırlıyorum, 1985'ten beri yaptığımız borçlanmalarda, kredi anlaşmalarını okuyacak olursanız, bu securitization imkânını biz onlara veriyoruz. Çünkü bu 1985'ten beri var olan bir imkân, bunu kullanıyorlar ya da kullanmıyorlar, o bizim dışımızda bir olay.

AKGÜÇ – Belki bunu önümüzdeki yıl kullanabilirler.

BERK – Securitization çok moda oldu. Gerçekten bu tip şeyler yapılabilir. Yalnız ben Sayın Canevi'nin söylediklerinden bir noktaya katılmıyorum. Hele bugünün ortamında hisse senedi piyasasının da büyük riski var. Yurt dışında, hisse senedi pazarlamasının çok kolay olacağını zannetmiyorum. Hatta tahvil piyasası bile bir hayli zorlanacak. Amerikan bankaları, bilhassa Üçüncü Dünya ülkeleri üzerindeki riskleri ve kendi sermaye yetersizlikleri dolayısıyla aktiflerini azaltma gayretleri içindeyken, tahvil piyasasına Türkiye'nin büyük oranlarda girmesi de bir hayli zor olacak gibi geliyor bana. Veya bunun

çok yüksek bedelleri olacak. Bu bankalar Türkiye'nin çıkaracağı tahvilleri underwriting yapmayabilirler veya komisyon oranlarını çok yükseltebilirler.

AKGÜÇ - Sayın Hacaloğlu, gerek türk ekonomisine gerek dünya ekonomisine ilişkin önümüzdeki yıla ait beklentiler oldukça kötümser. Genelde iyimser bir görüş yok. Bu gelişmeler bankacılık sistemini nasıl etkileyecek?

1991'de bankacılık kesimi dış ticarete belirli güçlüklerle karşılaşabilir; faizlerde başlayan yükselme eğilimi sürebilir; kârlar düşük kalacağından, bankalar çok daha rasyonel davranış biçimleri arama içinde olabilirler

HACALOĞLU - Bankacılık sektörü belirttiğiniz bütün gelişmelerden etkilenicek. Demin Sayın Berk'in belirttiği gibi, 1990 yılı Türk Bankaları için iyi geçmiştir. Aynı olay herhalde 1991'de gözlenemeyecek. Çeşitli açılardan baktığımızda, önce dış ticarete krizin getireceği gelişmeleri tabiatıyla bilemıyoruz. Ancak, Türk bankacılığı dış ticarete belirli sıkışıklıklarla karşılaşabilecek. Enflasyonun gidişi ortada. İhracatçı mevcut kurun da etkisiyle sıkışmaya başlamış durumda. Bu durumda ihracatta belirlenen hedeflere varmanın güç olabileceğini düşünüyorum. Buna paralel olarak ithalat da aynı şekilde belirli güçlüklerle karşılaşabilecek. Böyle bir analiz bizi, dış ticaretin 1991 yılında, bu seneden farklı olarak, geniş bir hacmi olmayacağı sonucuna götürüyor.

Dış ticaret hacminde daralma veya duraklama olabilir.

Öbür taraftan kredi talebi devam edecek şüphesiz. Burada da ekonomideki parasal büyüklüklerin önemini dikkate almamız lazım. Faizlerde belirli şekilde yukarıya doğru bir kıpırdama zaten başlamıştır. Bu, ölçülü de olsa devam

M. ÇETİN HACALOĞLU
Türkiye Öğretmenler Bankası
Genel Müdürü

edebilir. Bu bağlamda borsayı da dikkate almamız gerekir. Evvelce borsaya akan fonlar belki bankalara yönelerek mevduat artışını hızlandırabilirler. Demin bir nebze değindik. 1990 sonu yaklaşıyor. Avrupa bankalarında çok hızlı reorganizasyon olgularını müşahade ediyoruz. Yavaş yavaş bunların etkilerini Türkiye'de de görmemizi arzuluyorum. Bu da zamanla olacaktır. Bankalar, çeşitli dış etkilerin de altında çok daha rasyonel çalışmaya çaba harcayacaklardır. Bankaların gündeminde da-

ha rasyonel çalışma yer alacaktır. Belki önümüzdeki yılların bankalar açısından çok daha rasyonel davranış biçimlerini arama yılları olacağını düşünüyorum. Genel olarak bankacılıkta kârların 1991'de bu sene kadar yüksek olmaya-
cağını bekleyebiliriz. Ancak, öbür taraftan rasyonelleştirme çabalarının da devam edeceğini, bankaların kâr yuvalarına çok daha ağırlık vereceklerini düşünüyorum.

AKGÜÇ - Önümüzdeki yıl şöyle bir olay yaşanabilir mi? Bu yıl faizlerin biraz düşük tutulmasının nedenlerinden biri de bankaların 1988 ve 1989'a oldukça likit bir halde girmeleri idi. Artı bir de dış kredi kullanabildiler. Son aylarda bu fazla likit durumunun ortadan kalktığını görüyoruz. Çünkü 1990 yılında krediler mevduattan çok daha hızlı gelişti. Sonra bankalar daha fazla devlet tahvili ve Hazine bonusu aldılar. Bankaların likiditeleri azaldı, varlıkları daha az likit hale geldi. İki, demin söylendiği gibi dünyada da faizler yükselmeye başlayacak, kriz dünyada bu etkisini gösterecek. Artı spread'ler Türkiye aleyhine yükseliyor.

Üçüncüsü, Türkiye'de bankalar belki eskisi kadar güvenle dış kredi kullanmayacaklar. Bankalar dış kredi kullanırlarken kur politikasının böyle gideceğini ve döviz kredileri maliyetinin Türk Lirası kaynaklardan daha düşük olacağını düşünüyorlardı. Ama bu durum önümüzdeki yıllar için o kadar kesin değil. Şöyle bir gözlem acaba var mı? Dış kredi kullanmış olan bankaların son aylarda Türk Lirası kaynaklara yönelmeleri, kur düşük iken dış borçlarını ödemele-
ri, kur riskinden kurtulmaları. Bankalar kendilerini emniyet altına alabilmek için kurun ve faizlerin elverişli olduğu bir dönemde bu operasyonu yapabilir-

ler. Tekrar Türk Lirası borçlanmayı yeğleyebilirler döviz yerine. Acaba böyle bir eğilim var mı?

HACALOĞLU - Şu anda benim böyle bir gözlemim yok. Demin de söylediğim gibi Merkez Bankası'nın belirlediği kur riski oranına göre mevcut olan açıklık, % 15 düzeyinde. Döviz mevcut alacakları ve döviz borçları arasında % 15 oranında bir açıklık olabiliyor. Bu % 15'lik marj dışında verilen döviz kredileri, alınan döviz kredileri ile karşılandığından, her hangi bir kur riskini üstlenme bahis konusu değil. Yalnız eğer kurdaki artışlar hızlanırsa -ki önümüzdeki yıl zannediyorum bu senekinden daha hızlı olacak- sizin dediğiniz ölçüde belirli miktarda Türk Lirası'na dönme olabilir. Yani döviz borçlarını azaltma yönünde bir gelişme olabilir.

AKGÜÇ - Önümüzdeki yıl belki hükümet de faizleri yükseltme politikası izleyecek. Çünkü faizlerle kur arasındaki marjı daralttığınız anda parasal birikimler büyük ölçüde Döviz Tevdiat Hesapları'na kayıyor. Aynı zamanda bu, yurt dışından gelecek olan parayı da etkiliyor. Gerçi 1988 ve 1989'u biraz rahat geçirdiysek -tabii bizim gözlemlerimiz doğru ise- bu biraz da kur ile faiz arasındaki marjdan kaynaklandı. Hükümet bu marjı kapatmak istemeyecektir. Kapatmamanın yolu da herhalde Türk Lirası'nın faizini yükseltmektir. Faizi yüksek tutarak, dışardan kısa vadeli kaynak akışı sağlanabiliyor, bunun da kuru denge kuru üstünde tutmak olanağı doğuyor.

BERK - Son zamanlarda Interbank faizleri bir hayli yüksek. Bana öyle geliyor ki bunun bir sebebi de bir yerde Türk Lirası'm fazla bollaştırmamak, dövize kaçışı önlemek. Şu anda Interbank faizi % 60 - % 62'ler civarında.

Bir hayli yüksek. Olaya komple bankacılık sistemi olarak değil de küçük bankalar büyük bankalar olarak bakarsanız, o zaman büyük bankalar için de belki döviz tutmak yerine bunu Interbank'da place edip % 60'lardan % 62'lerden satmak, herhalde daha kârlı.

merkez bankası'nın sürekli müdahil olduğu interbank'ta son zamanlarda faizler yükselmiştir; bunun bir nedeni de türk lirası'nın dövize kaçmasını önlemek olabilir; ancak, kamu açıklarının devam etmesi halinde merkez bankası giderek gücünü yitirebilir

AKGÜÇ - Şöyle bir gelişme oldu. Siz daha iyi bilirsiniz. Interbank faizleri 1988 yılı sonlarına doğru çok düştü. Büyük bankalar ellerindeki fon fazlasını Interbank piyasasında değerlendirdiler. Küçük bankalar da bundan çok büyük ölçüde yararlandı. Ancak, bu sene politika değişti. Büyük bankalar artık Interbank'da fonlarını satmıyorlar, ya da çok yüksek fiyatlarla satıyorlar. Nitekim daha önce verdiğim rakamlardan da anlaşılacağı üzere, Türkiye'de genel olarak kredi hacmi hızlı artıyor ama, küçük bankaların kredi hacmindeki artış hızı bir önceki yıla göre yavaşlamış durumda. Interbank piyasasında faizlerdeki bu artış ve büyük bankaların politikalarını değiştirmiş olmaları nedeniyle. Ayrıca, Merkez Bankası da Interbank piyasasına, dolayısıyla faizlere müdahale edebiliyor.

BERK - Küçük bankaların Interbank aracılığı ile kendilerini fonlama imkânları çok sınırlı. Bankalar arası fonlar çok pahalı.

AKGÜÇ - Çünkü büyük bankalar artık fonları küçük bankalara ucuza satmıyorlar.

HACALOĞLU - Geçen yıl Interbank'da ortalama faizler % 35'ler civarında idi. Bu yıl % 50'lerden aşağıya inmedi.

BERK - Hatta son hafta % 60'ın da üstüne çıktı.

CANEVİ - Burada herhalde Merkez Bankası'nın Interbank'daki rolünü küçümsemek lazım. 1988'de de şüphesiz Merkez Bankası vardı ama, para programı diye kendisini çok sıkı bir şekilde bağlamamıştı. Bu sene para programını tutturacağım diye Merkez Bankası kesinlikle taviz vermiyor, devamlı müdahildir Interbank'ta. Son günlerdeki gelişmede de ufak da olsa, dövize kayma eğilimi vardı.

BERK - Ben de işte onu önlemek için Interbank faizlerini yüksek tuttuklarını iddia ediyorum.

CANEVİ - Ben de aynı görüşe yüzde yüz katılıyorum. Merkez Bankası gücü olduğu sürece bunu yapacaktır, yapmaya devam edecektir. Ama kamu açıkları öyle bir noktaya gelir ki, Merkez Bankası bu operasyonla fazla likiditeyi emme gücünü de yitirebilir. Onun için diyorum ki, Merkez Bankası'nın para programı içinde kamu açıklarını mutlaka belli bir düzeyin altında tutmak gerekir.

AKGÜÇ - Kamu açıkları bir ölçüde çok yüksek; ama, bu açık büyük ölçüde kendini fonlayabiliyor. Şöyle ki; kamu kesimi bir taraftan faiz ve anap-

ra ödüyor, öbür taraftan da tekrar borçlanıyor. Burada önemli olan, ödediği faiz ve anapara üzerinde yeni borçlanma tutarı. Bu tutar bütçe açığından daha az olabilir. Bilemiyorum, vurgulamaya çalıştığım nokta açık mı? Kamu faiz ve anapara ödüyor, daha sonra tekrar borçlanıyor. Tabii faizler giderler hesabına girdiği için açık rakam büyümüş oluyor. Ama kamu bankacılık sistemine veyahahut da cline fon olan kişiye faiz verdiği parayı sonra tekrar borç olarak geri alıyor. Özel kesimden ilave yeni bir kaynak çekilmemiş olabilir veya çekilen tutar bütçe açığından çok daha az olabilir.

CANEVİ – Ondan pek emin değilim.

BERK – Açık arttıktıca bunun daha da büyük olması gerekmez mi?

AKGÜÇ – Şöyle diyorum. Siz açık veriyorsunuz. Ama bu açık nereden kaynaklanıyor? Ödediğiniz faizden kaynaklanıyor. Faizi veriyorsunuz, sonra “Verdiğim faizi bana tekrardan borç para olarak geri ver.” diyorsunuz. Tabii bu operasyon hesaplara bütçe açığı olarak yansıyor. Örneğin ödediğiniz 30 trilyon, yeniden borçlandığınız 30 trilyon ise, yeni bir kaynak çekmemiş oluyorsunuz.

CANEVİ – Kamu sektörü dediğimiz zaman KİT’ler de bunun içinde. Bilirsiniz bu sene 12 trilyon KİT açığı, 14 trilyon bütçe açığı var. İkisini bir araya koyduğunuzda % 9’a gidiyorsunuz zaten, kamu sektörü açığı olarak.

AKGÜÇ – KİT’ler şöyle bir duruma gelmiş, görebildiğim kadarı ile KİT’lerin yatırımları hemen hemen durmuş. Bu nedenle KİT’ler eskisi kadar önemli finansman açığı veren kuruluşlar olmaktan çıkmış. Yatırım yapmadık-

ları için. KİT’lerde zaten finansman açığının büyük bölümü yatırımlardan kaynaklanıyordu. Son yıllarda böyle bir etken yok. Esas sorun bence devlet bütçesinden kaynaklanıyor, KİT’lerden ziyade. Devlet faiz olarak verdiği parayı sonradan tekrar borç olarak geri alıyor. Bu, fonlama açısından önemli sorun doğurmaz diyorum.

HACALOĞLU – Toplam iç borçlanma ne kadardır? Bono ve tahvil miktarı stok olarak.

AKGÜÇ – Bunun kesin rakamı giderek artıyor, ama herhalde bir 25 trilyona ulaşmıştır.

HACALOĞU – 25 trilyon olsa 10 trilyondan fazla faiz demektir.

AKGÜÇ – Bu yıl bütçede faizler 20 trilyonun üstünde. Ancak, bunun bir kısmı da dış borç faizleri.

CANEVİ – O rakamları kesin olarak bilmeden bence üzerinde fazla yorum yapmamak lazım.

AKGÜÇ – Ama fonlamayı da kısmen kamu yapıyor. Faiz ödemesi olarak sizi fonluyor, sonra da bunu anapara borcu olarak geri alıyor. Tabii arada bir miktar net fon çekişi alabilir ama, net olarak bu çekiş 20 veya 30 trilyon değil. Onu vurgulamaya çalışıyorum.

Önümüzdeki dönem için dünyada da olumsuz bir beklenti var. Savaş çıkmasa bile genelde bir resesyon beklentisi var.

BERK – Ben onu söylemeye çalıştım. Harp olmasa bile bir resesyon bekleniyordu Amerika’da.

AKGÜÇ – Sadece Amerika’da değil, bütün dünyada galiba bir resesyon bekleniyor.

türkiye'nin bir şanssızlığı da savaş alanı olarak ilan edilen bölgenin içinde yer almasıdır; petrolün giderek pahalalanmasından olumsuz etkilenen türkiye için bir de savaş riski söz konusu olmaktadır ki, bu yüzden kredi maliyetleri artmakta, ayrıca turizm gelirleri de düşmektedir

BERK - Avrupa'da yinc de % 3 - % 4 civarında bir kalkınma bekleniyordu. Şimdi Amerika'daki resesyonun üzerine Avrupa'daki kalkınma oranları % 2 ile % 1 arasına indi. Demek ki Avrupa'da hâlâ daha bir büyüme var. Japonya'da da var. Fakat öbür taraftan bizim bir şanssızlığımız da bu bölgenin çok içine girmiş olmamız; savaş bölgesi olarak ilan edilmemiz. Birkaç şanssızlık bir arada. Petrol fiyatlarının artmasından dolayı, astronomik artmasından dolayı çok büyük ölçüde etkileniyoruz. Daha uzak bir yerde olsa idik ve yalnız petrol fiyatlarından etkilense idik, bir dereceye kadar şanssız olacaktık. Ama şimdi bir de savaş riski söz konusu Türkiye üzerinde.

AKGÜÇ - Kredi maliyetleri artıyor, turizm gelirleri düşüyor veya duraklıyor.

BERK - Evet. Belki fazla karamsar bir tablo çiziyorum ama, 1991'de önemli sorunlar ve sıkıntılar beklenebilir.

AKGÜÇ - Körfez'deki ihracat da toplam ihracatımızın % 30'u. Oldukça

önemli bir olay. Artı bir de müteahhlik hizmetleri, taşıma hizmetleri var.

BERK - Benim gördüğüm kadarıyla biz yavaş yavaş ihracatta Orta Doğu yerine Avrupa ve diğer ülkelere, daha çok Doğu Avrupa ülkelerine ve Sovyet Rusya'ya dönüyoruz. Bu arada onlarda da yeterli döviz olmadığı için, biraz da trampa usulüne benzer bir şekilde ticaret yapıyoruz.

AKGÜÇ - Doğu Avrupa ülkeleri ve Sovyet Rusya ile ticarettte malın malına ödenmesi, bir tür takas; bankaların döviz işlemlerini azaltabilir.

BERK - Bu, bankalar için de çok hoş bir şey değil.

CANEVİ - Önümüzdeki yılla ilgili resesyon görüşüne bir açıklık getirebilir miyim? Elimde bir istatistik var bu konuda.

AKGÜÇ - Tabii Sayın Canevi buyurun.

CANEVİ - Bu, petrol fiyatlarıyla ilgili olarak bir varsayım, uluslararası bir kuruluşun yaptığı tahminde şöyle deniliyor: "Petrol fiyatları 25 dolarda oturursa, bunun Amerika'daki enflasyona etkisi artı % 1, Amerika'daki kalkınmaya negatif etkisi ise binde 3,5. Yani % 1'in altında. Yüzde yarıma yakın. Aynı fiyatın Japonya'ya etkisi binde 5 ilave enflasyon, buna karşılık kalkınma hızına Amerika'dan daha fazla bir negatif etkisi var. Batı Avrupa'yı örnek alırsak, orada da aşağı yukarı binde 6 veya 7'lik yani Amerika'dan çok daha az bir enflasyonist etkisi oluyor. Çünkü, Batı Avrupa'da enerjinin çok daha etkin şekilde kullanıldığı, enerji tasarrufunun çok daha iyi uygulandığı kabul ediliyor.

Aynı şekilde petrol fiyatının 40 dolara oturduğu varsayıldığında, kötüm-

ser bir senaryo ile, bunun % 3.2 gibi bir enflasyonist etkisi var Amerika'da. Kalkınmada % 1'lik bir negatif etkisi var. Batı Avrupa'da ise, % 2'lik bir enflasyonist etkisi, buna karşılık yine % 1 civarında negatif bir kalkınma etkisi var. Diğer ülkelerde durum böyle olunca, Türkiye'nin bu senaryolar içerisinde de şu rakamların çok ötesinde etkilenmesi gayet doğal. Bunları nispi rakamlar alırsanız, bugünkü kalkınma hızı ve enflasyon olarak, petrol fiyatlarının oldukça ciddi etkileri vardır, Türkiye'nin büyüme hızı ve enflasyon oranı üzerindedir.

AKGÜÇ - Savaş olsa da olmasa da Türkiye'de önümüzdeki yıl bir resesyon beklendiği kesin. Nitekim bütün tahminler de onu gösteriyor. Büyüme hızının düşeceği, faizlerin yükseleceği bu senaryo içerisinde. Ekonomideki bu gelişmeler de bankacılık sistemini etkileyecek. Açıkçası önümüzdeki yıl bankalar için parlak gözüküyor.

CANEVİ - Çetin bir yıl. Olsa olsa 1991 bankacılık için yeniden verimliliğe dönüş yılı olabilir. Rehavetten kurtulup biraz önce söylendiği gibi yeni yapılanmaya yönelik gibi...

BERK - Sayın Hacaloğlu da söyledi. Bankaların biraz daha kendilerine çeki düzen vermeleri gerekecek. Gerek verimlilikleri açısından gerek portföylelerinin sıhhatliliği açısından. Gerçekçi olmak lazım. İyi senelerde hiç değilse yeterli karşılık ayırmak lazım. Bugün hayatı olmayan bazı krediler, ulaşılan büyüklük içinde kaybolurken, yarın bir durgunluk anında bunlar tekrar ortaya çıkabilecektir. Bunların fonlanması ve bilanço üzerinde taşınması da bankalar için çok büyük külfet haline gelecektir. Resesyon döneminde bu aktifleri ellerinden çıkarmaları da bankalar için bü-

yük bir problem haline gelebilecektir. Dolayısıyla gerçekten bankaların tedbirli olmaları lazım, önümüzdeki yıl için.

AKGÜÇ - Bence de o uyarıyı şimdiden yapmak lazım. Önümüzdeki yıl bankacılık için çok çetin bir yıl. Gerekli karşılıkları ayırıp, özkaynaklarını güçlendirip, gerekli likiditeyi sağlamaları lazım ki, bankalar önümüzdeki yıla sağlıklı bir biçimde girebilsinler.

Toplantıya katıldığınız için çok teşekkür ediyorum.

Dergi'nin Notu: Yukarıda sunulan "Açık Oturum", 9 Kasım 1990 tarihinde yapılmıştır.

E S Yayınları Sunar:

VECDİ ÜNAY

BANKALARCA DIŞ TİCARETİN FİNANSE EDİLMESİ USULLERİ

Bankaları, bankacıları, bankacılık eğitimi gören gençleri, ithalat ve ihracat işleriyle uğraşan firmaları yakından ilgilendiren kaynak kitap

410 sayfa (büyük boy) - 15.000 TL (KDV dahil)

İsteme Adresi:

Ekonomik ve Sosyal Yayınlar A.Ş.
Blinbirdirek Mah., Sulerazlı Sokak No. 6/2
Sultanahmet - İstanbul
Telefon: 526 34 11

Not: Kitabı almak isteyenler, bedelini, Ziraat Bankası Beyoğlu Şubesi'ndeki 768, İş Bankası Türlbe Şubesi'ndeki 15410, Yapı Kredi Çemberlitaş Şubesi'ndeki 2269-9, Akbank Türlbe Şubesi'ndeki 443 no.lu hesaplarımızdan birisine, "kitabı bedeli olduğunu bildirerek" havale etmeli, ad ve adreslerini tarafımıza bildirmelidirler. Ödemeli postalamaya yapılamamaktadır.

Siz... ister sanayici,
tüccar, ev kadını,
ister işadami olun...

T ö b a n k i ç i n
çok önemlisiniz.

TÖBANK

Sermaye Piyasası

Yrd. Doç. Dr. MEHMET BOLAK

KÖRFEZ krizinin başlangıcından beri geçen üç aylık süre içinde istikrarsızlıktan bir türlü kurtulamayan Borsa, Ekim ayı içinde de küçük dalgalanmalar göstermeye devam etmiştir. Ekim ayına hızlı giren ve 4 Ekim günü Körfez krizinden sonraki en yüksek değerine (5.501,26) yükselen İ.M.K.B. İndeksi sonraki günlerde sürekli düşme eğilimine girmiş ve ay sonuna doğru 4.950 puan civarında karar kılmıştır. Dergimiz indeksi de geçen ay sonuna göre % 2.85 oranında değer kaybına uğramış ve "26 Ekim 1990, Cuma" günü kapanış fiyatları itibariyle 10.596,87 puana gerilemiştir.

Öte yandan, Körfez krizinin hisse fiyatları üzerinde baskı yapması için sebep azalmış görünmektedir. Krizin ilk günlerindeki kadar yoğun bir savaş beklentisi kalmamış olmasının yanı sıra, tarafların karşılıklı yaptıkları açıklamalar barışçıl çözüm yolları bulunması olanağının arttığına işaret etmekte, petrol fiyatlarında önemli düşmeler gözlenmektedir. Bununla birlikte, Arabistan'da Kasım ayı sonlarında beklenen yağış mevsimi başlamadıkça sıcak savaş korkusunu yatırımcıların aklından uzaklaştırmanın mümkün olmayacağı anlaşılmaktadır.

Körfez'deki savaş korkusunun yanı sıra Türkiye'deki ekonomik ve politik gelişmelerin de hisse fiyatlarını etkilediği kuşkusuzdur. Bu gelişmelerin bazılarını aşağıdaki noktalarda toplamak mümkündür.

- Banka faiz oranları son haftalarda tırmanma eğilimine girmiş, bir yıl vadeli mevduat faiz oranı % 60 civarına yükselmiştir. Aylardır, hisse senedi piyasasının riski artan bir ortam haline gelmiş olması, bazı küçük tasarruf sahiplerini güvenceli kazanç vadeden banka faizlerine yöneltmiş olabilir.

- Çukurova ve Kepez Elektrik hisselerinde yaşanan yoğun spekülasyon olayları, bazı yatırımcıların büyük kayıplara uğramasına yol açmıştır. Daha önce yaşan-

miş sahte Çukurova hisseleri hadisesinden sonra yaşanan bu yeni olay, piyasaya duyulan güvenin bir kere daha sarsılmasına neden olmuştur.

- Şirketlerin 9 aylık bilançoları açıklanmaya başlamıştır. Bilançolar her ne kadar geçen yılın aynı dönemine oranla daha parlak gözükse de, ilk 6 ayda gözlenen ve 6 aylık bilançolara yansıyan gelişmelerin son üç ayda aynı hızla devam etmediği ve yıl sonu bilançoları hakkında daha önce yapılmış tahminlerin gerçekleşme olasılığının zayıfladığı anlaşılmaktadır.

- Bilançolar kârlı da gözükse, yakındaki toplu sözleşmelerin, işçi ücretlerinde beklenen büyük artışların ya da grev beklentilerinin hisse senetlerine karşı tutumu etkilediği anlaşılmaktadır. Lastik sektöründe yaşanan grevin bu sektördeki hisseleri olumsuz etkilemesinden sonra, Metal Eşya sektöründe beklenen grevin ihtimali de söz konusu sektöre ait hisse fiyatlarında düşüşlere yol açmaya başlamıştır.

- Senet alım satımlarında takas işlemlerinin hızlandırılması ve teslim süresinin 1 güne indirilmesi kararı, işlem hacmini olumsuz yönde etkilemiştir. Bu karar, açığa alım satım işlemlerini engellemeyi, öte yandan bekleme sürelerini kısaltarak sokak borsasının cazibesini azaltmayı amaçlamaktadır.

- Politik gelişmelerin de hisse fiyatları üzerinde etkili olduğunu söylemek mümkündür. Hükümette birtakım sorunlar yaşanması, bakanların istifa etmesi, milletvekillerinin parti değiştirmesi gibi olaylar, "Hükümet değişikliği olabilir mi?" düşüncelerini akla getirmekte, böyle bir durum gerçekleşirse Borsa'nın geleceğinin ne olacağından endişe duyulmaktadır.

Bu sayılan ve belki akla gelmeyen diğer faktörlerin hisse fiyatları üzerindeki etkisi yine değişik yönlerde olmuştur. Dergimiz indeksi kapsamındaki 40 hissenin 13'ünün fiyatı Ekim ayı içinde artış gösterirken, 25'inin fiyatı düşmüş, Erdemir ve Şişe Cam hisseleri ise aynı fiyatta kalmışlardır. Ayın en fazla prim yapan hisseleri Eczacıbaşı Yatırım (% 35.29), Makina Takım (% 21.74), Bolu Çimento (% 17.86), Pınar Süt (% 15.46), İş Bankası B (% 13.89), Güney Bira (% 10.87), Ege Bira (% 8.96) ve Arçelik (% 7.32) olarak görülmektedir. İndeks kapsamında bulunmayan hisselerden Maret (% 33.33) ve Enka Holding de (% 22.22) ayın en fazla prim yapan hisseleri arasında yer almışlardır. Değer kaybeden hisseler arasında ise Rabak (% 22.86), İzmir Demir Çelik (% 21.88), Nasaş (% 21.43), Otosan (% 20.75), Teletaş (% 20.34), Brisa (% 18.75), Ege Gübre (% 18.75), Good Year (% 15.71), Koruma Tarım (% 13.49) ve Çimsa (% 12.50) başta gelmektedirler.

Ay içinde Otosan % 50 bedelsiz sermaye artırımla ödenmiş sermayesini 43 milyar 730 milyon liradan, 65 milyar 595 milyon liraya; Marmaris Martı Otel % 50 bedelli, % 50 bedelsiz artırımla 5 milyar liradan 10 milyar liraya; Aksa % 25 bedelli, % 25 bedelsiz artırımla 66 milyar liradan 99 milyar liraya yükseltmişlerdir. Öte yandan Bağfaş'ın kayıtlı sermaye sistemine geçme istemi Sermaye Piyasası Kurulu'nca kabul edilmiş, ancak kayıtlı sermaye tavanı 400 değil 200 milyar lira olarak onaylanmıştır. Şişe Cam'ın kayıtlı sermaye tavanı da yine Kurulca 1 trilyon lira ola-

rak kabul edilmiştir. Her iki şirketin yakında sermaye artırımına gitmesi beklenmektedir.

Sermaye piyasasına yeni finansal varlıklar eklenmeye devam etmektedir. Türkiye Kalkınma Bankası, "Kalkınma Fon 2" adlı ve 25 milyar lira tutarındaki yeni bir fonun katılım belgelerini piyasaya sürerken, Yapı-Kredi Finansal Kiralama'nın % 60 faizli 2 yıl vadeli ve 5 milyar liralık tahvilleri de "12 Ekim 1990, Cuma" gününden itibaren Yapı-Kredi Bankası'nca satışa sunulmuştur.

Öte yandan ay içinde 6 yeni şirketin hisse senetleri Borsa'ya dahil olmuştur. Marshall Boya ve Vernik Sanayi'nin yaptığı sermaye artırımında kullanılmayan 3 milyar 320 milyon liralık rüçhan hakları 9.500 liradan az olmayacak bir fiyatla Borsa'da halka arz edilmiş, bu hissenin fiyatı 10.000 liraya ulaşmıştır. Net Turizm Sanayii ve Ticaret A.Ş.'nin sermayesinin 2 milyar 160 milyon liralık bölümü Borsa'da 6.000 liradan, Kent Gıda Sanayii'nin sermayesinin 1 milyar 350 milyon liralık bölümü 29.000 lirdan, Parsan Makina Sanayii'nin 12 milyar liralık sermayesinin % 15'lik bölümü 7.000 liradan halka arzedilmiştir. Trakya Cam Sanayii'nin mevcut hisse senetlerinin 29 milyar 279 milyon liralık bölümünün Türkiye İş Bankası şubeleri aracılığıyla, 7.000 liradan halka arzedileceği açıklanmış, ancak halka arzın 22 Ekim günü başlayacağı ilan edilmekle birlikte o gün bankalara giden yatırımcılar hisselerin daha önceden kapatıldığı haberiyle karşılaşmışlardır. Trakya Cam hisselerinin, Şişe Cam çalışanlarına ve yöneticilerine tahsis edildiği veya ön görüşmelerle büyük tasarruf sahiplerince kapatıldığı anlaşılmaktadır.

Ayin son halka arz olayını da uzun bir aradan sonra Kamu Ortaklığı İdaresi gerçekleştirmiş, Konya Çimento'nun 5.000 lira nominal değerli hisseleri 125.000 lira fiyatla İş Bankası, Vakıflar Bankası, İktisat Bankası ve Net Bank şubelerinde satışa sunulmuş, 3 saat içinde 29 milyar liralık hisse satılmıştır. Konya Çimento, özelleştirme kapsamındaki şirketler arasında kârlılığıyla dikkati çekmektedir. Bu arada Sermaye Piyasası Kurulu, halka arz edilen hisselerin belli bir süre için belli bir fiyattan geri alınması uygulamasını yasaklamış, şirketlerin bu konuda hiçbir taahhütte bulunamayacaklarını esasa bağlamıştır.

İ.M.K.B.'de yatırımcıların çeşitli nedenlerle zarara uğramalarının ve sahtekârlığa kurban gitmelerinin engellenmesi amacıyla sigorta uygulamasına başlanmıştır. Ancak, yatırımcıların sigorta hizmetlerinden yararlanabilmeleri için alım satımlarını aracı kurumlar vasıtasıyla yapmaları, aldıkları hisse senetlerinin Borsa takas merkezinden geçmesi gerekmektedir. Sokak borsasından alım yapanlar bu imkândan yararlanamayacaklardır.

Sokak borsasının rolünü azaltmak için düşünülen lot altı işlemler uygulamasına da kısmi olarak başlanmıştır. İlk aşamada 6 kuruluşa lot altı işlem yapma hakkı verilmiştir. Bu kuruluşlar, Eczacıbaşı Menkul Değerler A.Ş., Koç-Amerikan Bank A.Ş., Pamukbank T.A.Ş., T. İş Bankası A.Ş., T. Kalkınma Bankası A.Ş. ve Yatırım Finansman A.Ş.'dir. Her kuruluşun hangi hisse senetlerinde işlem yapabileceği de belirlenmiştir. Kuruluşlar, işgünlerinde saat 13:00 ila ertesi gün saat 8:00 arasında

işlem yapabilecekler, Borsa kapanış fiyatını da içeren % 10'luk bir fiyat bandı içerisinde, aralarındaki fark % 4'ü geçmeyecek biçimde herhangi bir andek alış ve satış fiyatlarını belirleyebileceklerdir. Alım satımlarda hisse senetlerinin ve bedellerinin teslimi anında yapılacak vadeli işlemlere meydan verilmeyecektir. Bu uygulamanın zamanla genişletilmesi, gerek daha fazla kuruluşa, gerekse daha fazla hisse senedi üzerinde işlem yapılmasına izin verilmesi beklenmektedir.

Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi Hisse Senedi Fiyat İndeksi
(Ocak 1974 = 100)

AYLAR	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Ocak	94.18	135.51	243.11	202.78	297.38	493.05	1711.69	714.75	6793.38
Şubat	94.60	157.44	246.73	207.73	325.71	658.37	1465.45	822.11	7402.13
Mart	97.99	165.21	249.65	214.77	316.36	619.21	1351.48	923.62	6957.24
Nisan	101.49	152.04	235.43	207.07	305.68	613.09	917.93	1009.89	7054.56
Mayıs	102.60	156.08	227.24	209.20	304.85	833.54	1005.71	1334.72	8438.48
Haziran	106.38	176.25	220.66	210.89	306.66	1050.91	924.97	1745.24	7573.16
Temmuz	106.22	176.40	207.07	213.75	323.22	1709.16	927.28	1554.78	10664.47
Ağustos	113.08	186.42	204.24	218.60	360.80	2290.94	816.29	1716.64	10166.14
Eylül	112.47	199.71	198.36	226.70	394.62	2015.20	881.71	2673.32	10907.66
Ekim	115.27	212.63	200.20	238.27	384.48	1548.75	734.01	3486.07	10596.87
Kasım	132.45	217.12	200.44	258.90	406.68	1374.18	777.53	3241.70	
Aralık	133.33	242.03	202.10	261.35	438.99	1202.28	722.21	4940.99	

DR. ÖZTİN AKGÜÇ
•
100 Soruda
TÜRKİYE'DE BANKACILIK

•
(Genişletilmiş İkinci Baskı)

•
Fiyatı 15.000 TL/Öğrencilere İndirimli
(öğrenciler yayınevine başvurmalıdırlar)

•
GERÇEK YAYINEVİ

Cağaloğlu Yokuşu, Saadet İş Hanı Kat 4
İSTANBUL/528 45 50

Sıra No.	Kuruluşun Adı	Kayıtlı Sermaye (Milyon TL)	Çıkarılmış (Ödenmiş) Sermaye (Milyon TL)	Tahviri Yılı Kâr (Net)			Dağıtılan Kâr Payı (%)			Piyasa Fiyatı (TL)			
				1987 (Milyon TL)	1988 (Milyon TL)	1989 (Milyon TL)	1987 (Net)	1988 (Net)	1989 (Net)	Ekim 1989	Ağustos 1990	Eylül 1990	Ekim 1990
1	AKÇİMENTO	100.000	84.656,3	6.124	4.989	2.504	168	36	6,60	4.150	5.000	4.650	4.600
2	ANADOLU CAM	150.000	26.850	4.669	8.757	6.573	50	60	29	5.100	7.100	6.900	7.200
3	ARÇELİK	500.000	90.000	25.159	35.583	54.400	80	92	100	9.300	20.750	20.500	22.000
4	BAĞFAŞ	200.000	40.000	6.720	22.717	22.450	85	40	40	5.000	14.750	17.000	15.500
5	BOLU ÇİMENTO	-	15.750	3.144	4.781	9.954	181,38	213,45	37	27.000	10.400	14.000	16.500
6	BRİSA	150.000	151.875	14.406	29.868	43.705	63	103,20	44	6.100	7.700	6.400	5.200
7	ÇELİK HALAT	27.000	21.600	4.184	6.462	7.786	100	100	70	7.400	7.400	6.900	6.800
8	ÇİMSA	50.000	56.160	10.554	12.985	12.172	203,87	82,60	44	6.500	7.000	6.400	5.600
9	ÇUKUROVA ELEKTRİK	300.000	150.000	40.317	81.688	136.460	200	250	250	13.500	26.500	14.750	15.000
10	DÖKTAŞ	50.000	21.000	6.696	4.523	3.023	100	58,50	27	4.700	14.000	14.000	12.500
11	ECZACIBAŞI YATIRIM	25.000	12.000	771	1.713	2.043	40	45	45	5.900	36.000	34.000	46.000
12	EGE BİRACILIK	12.600	12.600	1.840	9.607	14.090	35	130	80	29.000	26.500	33.500	36.500
13	EGE GÜBRE	50.400	36.000	1.312	900	(1.257)	50	18	-	2.050	6.600	1.600	1.300
14	EREĞLİ DEMİR ÇELİK	2.500.000	384.000	66.001	268.834	451.914	55	175	50	67.000	11.000	12.250	12.250
15	GOOD-YEAR	80.000	35.169	9.058	12.548	4.135	100	60	15	7.600	10.500	7.000	5.900
16	GÜBRE FABRİKALARI	120.000	120.000	(12.662)	(3.377)	134	-	-	-	1.050	1.800	1.500	1.400
17	GÜNEY BİRACILIK	8.400	8.400	1.825	3.388	3.816	35	60	35	12.250	10.400	11.500	12.750
18	HEKTAŞ	10.000	10.395	1.419	3.346	3.330	35	75	60,80	4.300	6.900	6.500	6.600
19	İZMİR DEMİR ÇELİK	150.000	150.000	4.935	(8.616)	(12.896)	22,66	-	-	1.550	1.500	1.600	1.250
20	İZOCAM	30.000	18.000	1.688	4.877	7.680	35	120	85	6.500	24.000	11.750	11.000
21	KARTONSAN	81.000	54.000	3.980	4.792	10.061	35	20	30	5.100	5.400	5.300	5.200
22	KAV	12.000	12.000	2.242	4.428	8.981	130	75	75	23.000	15.500	14.000	12.500
23	KOÇ HOLDİNG	500.000	300.000	15.209	40.793	90.511	32,50	60	110	9.500	44.500	23.500	22.000
24	KOÇ YATIRIM	100.000	24.000	2.588	7.220	16.530	35	50	60	5.200	20.000	19.500	18.750
25	KORDSA	150.000	101.250	17.680	34.928	34.822	96	96	45	7.800	5.500	4.900	4.300
26	KORUMA TARIM	20.000	7.425	2.815	7.458	2.020	66	111	20	7.000	9.300	10.750	9.300
27	MAKİNA TAKİM	3.000	4.500	(170)	282	2.487	-	5	100	6.300	12.500	11.500	14.000
28	METAŞ	75.000	75.000	3.988	9.942	5.447	15	-	-	2.450	925	750	700
29	NASAŞ	70.000	50.820	2.543	182	1.149	30	-	2	1.850	2.450	2.800	2.200
30	OLMUŞA	50.000	38.500	4.752	6.292	2.502	45	35	16	5.500	3.800	3.900	3.650
31	OTOSAN	100.000	65.595	18.429	31.463	41.880	26,60	70	60	8.100	25.000	26.500	14.000
32	PINAR SÜT	18.000	5.400	934	1.635	2.568	22,13	37,80	53,60	-	5.100	4.850	5.600
33	RABAK	25.000	15.000	3.773	8.753	323	40	40	15	7.400	5.700	7.000	5.500
34	SARUYSAN	30.000	7.560	4.708	9.725	22.595	75	90	150	13.750	38.500	40.500	41.500
35	TELETAŞ	250.000	50.000	22.197	24.473	21.177	120	85,60	55	-	17.000	5.900	4.700
36	TÜRK DEMİR DÖKÜM	50.000	50.000	10.217	9.472	11.176	103	44	30	4.000	11.000	9.500	8.900
37	TÜRK SIEMENS	-	21.000	7.313	10.119	23.572	81	68,50	90	18.750	46.000	23.500	22.000
38	T. İŞ BANKASI «B»	-	30.000	62.246	121.414	124.238	38,38	46,08	37,74	6.400	29.000	36.000	41.000
39	TÜRKİYE ŞİŞE VE CAM	200.000	121.293,4	3.999	12.084	17.559	10	20	15	4.600	17.000	26.500	26.500
40	YASAŞ	-	27.000	783	1.609	2.676	35	20	23,82	-	4.300	2.250	2.300

"Renault 21. Olağanüstü bir duygu bu... Yaşayın !"

Bulutlann üzerinden yeryüzüne
süzülürcesine özgür ve sessiz...
Yükseklere.. çok yükseklere
tırmanırçasına atak ve güçlü...
Geniş ufuklara egemen olmak.
aydınlık..ferah bir dünyada sınırsızlığı
yaşamak... Varolduğunu hissetmek...
Renault 21... Olağanüstü bir duygu bu.

21. yüzyılı başlatan teknolojik
gelişmeyi Renault 21'ler sergiliyor.
Dış görünümleri mükemmel..
her an şaşılanmaya hazır soylu bir
yanış au gibi.
Renault 21'ler Türkiye'ye üç ayrı tipte
sunuluyor:
**Renault 21... Renault 21 Manager...
Renault 21 Concorde...**
Ve üçü de 1991 model.

Renault 21 ve Renault 21 Manager'in
motor hacmi **1700 cc...** Renault 21
Concorde'un motoru ise **2000 cc...**
üstelik **enjektoryonlu**. Hızları 200 km'i
aşıyor; güçleri 135 Hp'a ulaşıyor.
Renault 21'ler geniş iç mekanlarıyla
sürücülere ve yolculara **olağanüstü
bir konfor.. enişilmez güçleriyle
olağanüstü bir dinamizm** sunuyorlar.
Bütün Renault'lar gibi Renault 21'ler de
Türkiye'nin en büyük satış sonrası
teşkilatının servis ve yedek parça
güvencesine sahip.

Uluslararası standartlarda **üstün
kalitesi..** geniş ve aydınlık iç
mekanı.. 7 fonksiyonlu bilgisayarı..
enjektoryonlu motoru.. hem hidrolik,
hem yükseklik ayarlı direksiyonu..
uzaktan kumandalı merkezi kilit sistemi

ve sürüş güvenliğiyle Renault 21, bütün
kavramları değiştirecek.. yeniden
yapatacak

Ozgür olmak... Hızın.. gücün..
konforun tadına varmak..
Özlemleri.. tutkulan aşmak..
Varolduğunu hissetmek...

Renault 21.
Olağanüstü bir otomobil bu...
Tanırın !
Olağanüstü bir duygu bu...
Yaşayın !

RENAULT
"Yaşanacak Otomobiller"

MINIOA

Renault 21 Renaul 21 Manager Renault 21 Concorde

'91 Model

Görüşler

Dr. BÜLENT AÇMA

GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NDE SANAYİLEŞME

GİRİŞ

KALKINMA ve sanayileşmenin eşanlamlı kullanıldığı günümüzde, az gelişmiş ülkelerin/bölgelerin en büyük sorunlarından biri, ekonomik, sosyal ve siyasal bunalımlara sebebiyet vermeden toplumu, sanayi toplumu haline dönüştürebilme-
mektedir.

Sanayi sektörü, ekonominin hızlı büyüyen dinamik bir sektörü olması ve diğer kesimlerde yol açtığı etkiler nedeniyle, kalkınma sürecinde oldukça önemli bir yere sahiptir.

Sanayileşme, tanımı gereği, kalkınmanın en önemli etmenidir. Nitekim bugün hemen hemen tüm kalkınma kuramcıları ve uygulayıcıları sanayileşme ile kalkınmayı eş görmektedirler. Sanayileşme yalnız iktisadi değil, toplumsal, kültürel, siyasal değer yargılarını değiştirip ileri götürecektir. Sosyal kalkınmayı da güvence altına alan bir özelliğe sahiptir.

Geçmişten günümüze, tarım ağırlıklı dural bir yapı sergileyen Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin, GAP Projesi gibi sulama ve enerji ağırlıklı yatırımlar sayesinde, belli

bir sanayileşme dinamizmi kazanabileceğinden hareketle, makalemizin ilk kısmını, gelişmekte olan ülkeler ve bölgesel kalkınmada sanayileşmenin önemine ayırdık. İkinci kısımda ise, Güneydoğu Anadolu Projesinde sanayileşmenin önemi vurgulanarak, bölgesel kalkınmada sanayileşme süreci başlığı altında mekânsal gelişme, sınai kutuplaşma ve bunların bir plan dahilinde gerçekleştirilmesi incelenmiştir.

I. BÖLÜM

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER VE BÖLGESEL KALKINMADA SANAYİLEŞMENİN ÖNEMİ

Günümüzde birçok ülkede mekâna göre ekonomik faaliyetlerin, dolayısıyla refahın dağılımının farklılıklar göstermesi yeni bir olay değildir. Ancak, bölgesel kalkınma politikasının önem kazanması günümüz modern toplumlarında ortaya çıkmıştır. İleri refah düzeyine ulaşmış toplumlar, ülkelerindeki her insana ekonomik ve toplumsal gelişmeye katılma ve refah düzeylerini artırma olanağı vermeye çalışmakta-

dır. Böyle bir politika, geri kalmış bölgelerin kalkınmasının hızlandırılması, ülke içindeki toplumsal huzurun süreklilik kazanması ve ekonominin gelişme göstermesi bakımından zorunlu görülmektedir.

Geri kalmış bir bölgenin kalkınmasını bölgenin sanayileşmesi yönünde düşünmek olanaklıdır. Amaç bölgenin sanayileşmesi olunca, bu hedefe nasıl varılacağı sorunu ortaya çıkmaktadır. Bu konuda uygulamada iki farklı yol izlendiği görülür. Bazı ülkelerde merkezi hükümetler genel iktisat politikaları içinde, geri kalmış bölgelere sınai faaliyetlerin kaymasını sağlayacak teşvik tedbirleri almaktadır. Diğer bazı ülkelerse, sorunu bölge düzeyinde ele almaktadır.

Geri kalmış bölgelerde sermaye faktörünün kıt, vasıfsız işgücünün bol ve ithalatın bölgesel ihracatı sürekli olarak aştığı genellikle gözlenen olgulardır. Durum böyle olunca bölgesel sanayileşme stratejisi, az sermaye çok emek kullanan sınai faaliyetlere öncelik verilmesini gerektirecektir. Yapılan araştırmalar, geri kalmış bölgelere, emeğe ağırlık veren sanayilerin götürülmesinin olumlu sonuçlar verdiğini göstermektedir. Bu tür sanayi kolları, bölgenin sosyo-ekonomik yapısını doğrudan etkilediği gibi, bölgede yan sanayilerin de ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Bu uyarılmış sanayi dallarının yaratacağı toplam istihdamın, sürükleyici sanayinin istihdam hacmi kadar olacağı hesaplanmaktadır. Eğer bölgeye emek-yoğun bir endüstri olarak tekstil sanayi kurulursa, başlangıçta yararlı olmakla beraber dinamik bir endüstri olmadığı için, uzun sürede istihdam düzeyi düşebilir; bölgenin bir atılım yapmasına olanak vermez. Bu bakımdan bölgeye gelecek sanayi dalı veya dalları modern teknolojiye göre kurulmuş, dayanıklı tüketim veya sermaye malları üreten sanayiler olmalıdır.

Şu halde geri kalmış bölgede, daha çok geniş bir pazar için üretimde bulunan

ve uzun süre işgücüne olan talebi devam edecek veya işgücüne talebi arttıracak, yan sanayilerin kurulmasına yol açacak, dinamik bir endüstri kurulmalıdır.

Bazı sanayileşmiş ülkeler, geri kalmış bölgelerde kurulması gereken, kendini yenileyen sanayi olarak, elektronik endüstrisinin seçilmesini önermektedirler. ABD'de uygulama olanağı bulan bu endüstri birçok yönden büyük bir dinamizm kazandırabilmiştir. Ama, elektronik endüstrisi gibi çok modern üretim teknolojilerinin geri kalmış yörelere götürülmesi, gelişmiş ülkeler için geçerli ise de, aynı politikanın gelişmekte olan ülkeler için geçerli olacağı şüphesi vardır. Zira, bu tür modern bir sanayinin vasıflı işgücü ve teknik kadrosunu bölgeden sağlaması, maddi girdilerini de aynı yöreden bulması mümkün olamayacağından, ileri teknolojinin bölge olanaklarıyla bütünleşmesi sağlanamayacaktır. Ayrıca, sosyal bütünleşme de mümkün olmayabilir. Örneğin, ülkemizde KİT'ler aracılığıyla (şeker, çimento, tekstil vb.) yüksek duvarlarla çevrili alanlar içinde çevreye kapalı olan tesislerin kurulması sonucu, yöre ile sosyal bütünleşme olmamış ve bunlar uzun süre yöre içinde sanayi adacıkları gibi kalmıştır. Hatta çoğunlukla bu tesislerin, işgücü girdilerinin yöre içinden sağlanması politikası da izlenmemiştir. Bunun yanı sıra, üretimin bölge dışına gönderilmesiyle de gelir etkisi sınırlı kalmıştır.

Günümüzde dünyamızın birçok bölgesinde, ekonomik savaşın kazanılmasında, sanayileşmenin ilk ve temel hedef haline geldiğini açıkça görmek mümkündür. Özellikle azgelişmiş ülkeler bu alandaki çabalarını yoğunlaştırmış, sanayileşme ile ülkenin refah düzeyi ve ekonomik açıdan güçlendiğini saptayabilmişlerdir. Ama, azgelişmiş ülkelerin sanayileşme yolundaki en önemli engeli, sanayileşmeyi finanse edecek kaynak kıtlığıdır.

Bugünün gelişmiş ülkelerindeki tarih-

ssel sürece bakıldığında, sanayileşmenin ilk evrelerinde, sanayinin tarımdan finansse edildiğini görmek mümkündür. Öyleyse, bugünkü az gelişmiş ülkeler de/ bölgeler de sanayileşme hareketine girirmeden önce, tarım kesiminin gelişmesine önem vermek zorundadırlar. Bilindiği gibi, sanayileşme, işçi başına oldukça fazla yatırımı gerektirdiğinden, kaynak sıkıntısı içinde bulunan az gelişmiş ülkelerin bunu gerçekleştirebilmeleri oldukça zordur. Bunun için, az gelişmiş ülkelerin sanayileşmeleri, bir anlamda tarımda verimliliğin artırılmasına bağlıdır.

Tarımda verimliliğin artırılması sanayileşmenin tek aracıdır. Gerçekten, az gelişmiş ülkeler tarım köklü olarak modernleşmedikçe, sanayileşme, geniş kitlelerin satın alma gücüne sahip bulunmamasından dolayı ve bunun sonucu olarak pazar yokluğundan gelişme kaydedemez. Diğer yünden tarımsal gelişme de, fazla işgücünü çekecek sanayileşme olmadıkça fazla gidemez.

II. BÖLÜM

BÖLGESEL KALKINMADA
SANAYİLEŞME SÜRECİ

İkinci Dünya Savaşı sonrası hızlı büyüme arzusu ile birlikte artan sanayileşme yarışı, uluslararası iş bölümünün daha da artmasına neden olmuştur. Uluslararası düzeyde gelişmiş-gelişmekte olan ekonomiler şeklinde görülen bu farklılaşma, her ülkenin kendi içinde de olmuştur. Ancak, gelişmiş ülkelerde bölgeler arasında görülen farklılaşma, gelişmekte olan ülkelere kıyasla daha azdır.

Gelişmekte olan ülkelerin farklı sosyo-ekonomik yapıları nedeniyle kullandıkları kalkınma modelleri de farklıdır. Bununla birlikte, daha ileri bir ekonomik yapıya geçebilmek için kullandıkları ortak yol sa-

naayileşmedir. Sanayileşme, sosyo-ekonomik yapıda değişiklikler yaparken, sanayileşmenin belli bölgelerde yoğunlaşması bölgesel dengesizliklere neden olmakta ve birtakım sorunlar yaratmaktadır. Hızlı nüfus artışı, kentleşme, sanayi yatırımları ve gelir dağılımının bölgeler arası dengesizliği, gelişmekte olan ülkelerin en belirli göstergeleridir. Sanayi ve ticaretin kentlerde yoğunlaşması, kır nüfusunun kente göçünü hızlandırmıştır. Bunun sonucu olarak kentle kır arasında başlayan ekonomik, sosyal ve kültürel farklılaşma giderek artmış; konut, altyapı yetersizliği, çevre kirliliği gibi yeni sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştır.

Bölgesel kalkınma, sanayileşmenin belli bölgelerde toplanması sonucu ortaya çıkan bu eşitsizliği ortadan kaldırmak amacıyla, geri kalmış bölgelerin sanayileştirilerek ülke içinde adil bir refah dağılımının sağlanmasıdır. Bu temel amacı gerçekleştirmek için uygulanan bölgesel kalkınma politikaları, bölgeler arasındaki eşitsizlik derecesine göre değişmekte olup temel amaç sanayinin yaygınlaştırılmasıdır.

II. 1. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde
Sanayileşmenin önemi

Bölgesel kalkınmanın temel bir süreci endüstrileşmedir. Ekonominin hızlı büyüyen bir sektörü olarak sanayi, diğer kesimlerde yol açacağı yoğun etkiler sebebiyle, gelişme çabasının önemli bir aracıdır. Ancak, sanayileşme, belli bir sosyo-ekonomik ortamda oluşur. Bu ortam, köklü ekonomik, sosyal, kültürel ve organizasyon değişimleri sonucunda sağlanabilir.

Geçmişten günümüze, zengin doğal kaynakları olmasına rağmen, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin sosyo-ekonomik yapısı, tarıma dayalı geleneksel toplum yapısını yansıtmaktadır. Bu yapının çözülebilmesi, GAP Projesi kapsamında bulunan

sulama ve enerji yatırımlarının, sanayileşmeyi sağlayacak şekilde uygulanmasına bağlı olacaktır. Geleneksel tarıma dayalı toplum yapısı, kendi kendini besleyen gelişme sürecinin gereksinim duyduğu iç dinamizmi yaratmaktan uzaktır. Bunun yanında kalkınma (sanayileşme), toplumun tüm kurumlarında köklü değişimler meydana getirdiğine göre, öteki süreçlerin de dikkate alınması gereklidir. Bunlar, kişilerin alışkanlıklarının, dünya görüşlerinin aralarındaki ilişkilerin, yaşayış, mal ve hizmetlerden yararlanma biçiminin değişmesi gibi, iktisadi gelişmeye bağlı olaylardır. Bu model içerisinde sanayileşme, iktisadi ve sosyal kalkınmanın etkin bir aracı olarak yer almaktadır.

Böylesine köklü bir değişimin gerçekleştirilebilmesi için, her alanda uygun bir ortamın yaratılması ya da kendiliğinden oluşması gerekmektedir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, bu süreç kendiliğinden oluşamayacağına göre, kalkınma çabalarının başlatılması dolaylı yollardan sağlanmalıdır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde sanayileşme hareketi, yalnız iktisadi değil, toplumsal, kültürel, siyasal değer yargılarını değiştirip ileri götürecek sosyal kalkınmayı da güvence altına alabilecek potansiyele sahip olacaktır.

GAP Projesi, boyutları ve sonuçları itibarıyla, ülkemizin bir bölgesine hapsedilemeyecek nitelikte olduğu gibi, bu yöre ile diğer yöreler, bu arada özellikle batı bölgeleri ile ekonomik ve sosyal ilişkilerin yeniden belirlenmesinde önemli rol oynamaya aday görülmektedir. Zira, proje bir yandan yeraltı ve yerüstü su kaynaklarını eskiye oranla çok daha bol ve etkin olarak devreye sokarak, diğer yandan da elektrik üretimini ülke çapında arttırarak yeni ekonomik yapılanmaya önemli bir zemin oluşturmaktadır. Söz konusu yeni yapılanmada hem tarımın ıslah edilip, geliştirilmesi hem de sanayinin oluşturulup, yaygınlaştırılması gündeme gelmektedir.

Bilindiği üzere, kalkınma hamlelerinin ticaret merkezlerini, onun hemen arkasından da sanayi merkezlerini giderek batıda toplaması, ülke genelinde batı ile doğu arasında gelir farklılaşmasına yol açmıştır. Daha çok tarım ve ham madde üreticisi durumunda olan yöreler, sanayileşme yolunda ilerleyen yöreler karşısında ancak göreceli bir gerileme içinde mutlak gelir düzeylerini yükseltebilmişlerdir.

Sanayi ürünlerinin fiyatları ile tarımsal ürünler ve hammadde fiyatları arasındaki fark, sanayi ürünleri lehine değişerek, sanayi bölgeleri dışında kalan yörelerden, sanayi merkezlerine doğru kaynak ve servet akımına yol açagelmıştır. İç ticaret hadlerinin ortaya çıkarttığı bu tür göreceli gerileme olgusu, en açık biçimi ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde görülmektedir. Hatta Bölge'de, farklı ekonomik faaliyet aşamalarında bulunan şehirler arasında bile benzer farklılaşma göze çarpmaktadır.

Kültürlerin ve medeniyetlerin korunması dahi, diğer faktörler yanında, önemli boyutları ile ekonomik düzeyle ilgili olduğundan, sanayi sürecine giremeyen, tarımsal ürün ve hammadde üreticisi durumunda kalan bölgeler, bu değerlerini dahi koruyamaz duruma düşmüşlerdir. Netice itibarıyla, Bölge'nin tüm alanlarda geri kalmış olması, jeo-politik konumu, değerlendirilmemiş zengin kaynakları ve GAP projesi gibi sulama ve enerji ağırlıklı yatırımlara muhatap olması, sanayileşmeyi bölge için vazgeçilmez bir ekonomik, sosyal ve siyasal hedef haline getirmektedir. Gelişmiş yöreler karşısında nispi geriliği kapatabilmenin yegâne yolu bölgenin bir an önce sanayileşmesidir.

II. 2. Bölgede Mekânsal Gelişme

Ekonomik açıdan sanayileşme, toplumların gelir-refah düzeylerini, üretimde

verimliliği ve istihdam seviyelerini arttırmaktadır. Sanayileşme sürecinin bu etkile-ri, bir mekân boyutu içinde gerçekleşmektedir. Üst yapı donatımının (üretim ve tüketim faaliyetleri) önemli bir kesimini oluşturan sanayi sektörünün, zaman ve mekân boyutu içindeki gelişimi, bölgesel sanayileşme sürecini oluşturmaktadır.

Bölgesel sanayileşme süreci, gelişme sürecinin diğer üst ve altyapı unsurlarıyla birlikte ve onlarla karşılıklı etkileşim içinde belli bir zaman-mekân boyutunda gerçekleşmektedir. Bu gelişim süreci içerisindeki değişimlerin çok geniş bölgelerde az bir zaman içerisinde gerçekleştirilmesi neredeyse imkânsızdır. Üstelik gerçekleştirile bile, bölgenin tamamı çeşitli nedenlerle aynı etkinlikte bir endüstriyel ortamı sağlayamayacaktır. Bu yüzden de seçilmiş bölgelerde bu ortamın oluşturulması, kaynakların etkin kullanımı açısından gereklidir.

Kalkınmanın sürükleyici sektörü olan sanayi, genellikle önce yavaş ve sonra hızlı bir tempoda büyüme seyri gösterir. Sanayinin hızlanma dönemleri, sektör ve bölge içinde dikey ve yatay yığılma ve bütünleşme sürecine bağlı olarak gerçekleşir. Bölgesel kalkınmada sanayi sektörüne büyük görevler verileceğine göre, bunun hızlandırılması için yapay olarak bir bölgesel ve sektörel yığılma kaçınılmaz olacaktır. Yığılma yerlerine yaygın bir sanayileşme politikasının izlenmesi, beklenen sonucu vermeyecek ve kalkınmayı yavaşlatacaktır.

Gerek gelişme merkezleri ve gerekse sürükleyici önder sanayi birimleri, çeşitli altyapı olanakları bulunan mekânlarda ortaya çıkar. İleri-geri bağlantıları ve bölgele-rarası girdi-çıkıtı ilişkileri, sanayilerin belli bir mekânda toplanmasıyla sağlanabilmektedir. Bu ilişkilerin varlığı ve yoğunluğu, sanayi birimlerinin birbirlerine yakınlığıyla doğru, uzaklıklarıyla ise ters orantılıdır. İleri ve geri bağlantıların etkili bir şekil-

de ortaya çıkması mekân yakınlığı yanında, bu mekânın altyapı olanaklarına da bağlıdır. Çeşitli altyapı olanaklarının en fazla bulunduğu yerler, ekonomilerin yoğunlaştığı büyük şehirler olduğuna göre, sürükleyici sanayi birimleri ve kompleksleri de bu şehirlere ve yakın etki alanına dağılacaktır. Bu yüzden gelişme merkezleri ile endüstrilerin yoğunlaşması birbirlerini tamamlayıcı nitelik göstermektedir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, su-lama ve enerji yatırımlarının gelişme evrelerinde, kurulacak/gelişecek sanayilerin finansmanı, bölge çapında finansman örgütlerinin kurulmasını ve nitelikli işgücü yetiştirilmesi gibi birçok kurumsal yapılanmayı gerektirdiğinden, bunların kurulması muhtemelen bölgesel merkez niteliğindeki kentlerde olacaktır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin, mekânsal gelişmesi planlanırken, öncelik, Bölge'nin üç büyük kenti olan, Gaziantep, Şanlıurfa ve Diyarbakır'ı birleştiren ve sınai kutuplaşmaya çok müsait Kırık Aks'a verilmelidir. Zira herhangi bir bölgenin mekânsal gelişmesi, bir ölçüde ulaşım ağı, yerleşim dokusu ve arazi yeteneği tarafından belirlenir. Suyun mevcudiyeti de, mekânsal gelişme dokusunu önemle etkileyen bir diğer faktördür. Bölgede su depolama ve dağıtım tesislerini öngören önemli altyapı projelerinin uygulanması sonucunda mekânsal gelişme dokusu büyük ölçüde değişime uğrayacaktır.

Önerilen gelişme koridorunda, 1985 yılında, çeşitli büyüklüklerde 100'ün biraz üstündeki yerleşmede 1.2 milyon kişi (Bölge nüfusunun % 29'u) yaşamaktadır. Bölgede, hem imalat sanayi kuruluşlarının % 80'i ve hem de imalat sanayii sektöründeki toplam işgücünün % 80'den fazlası bu koridorda bulunmaktadır. 1985 yılı verilerine göre, bu koridordaki nüfus yoğunluğu yaklaşık 422 kişi/km², Bölge'deki genel nüfus yoğunluğu ise 56 kişi/km² dir.

Bu koridorda bulunan Gaziantep kenti, ülkenin doğusundaki 13 ili etki alanına almış olup, birçok büyük kapasiteli tesis ve taşeron kuruluşlardan oluşan tüm bir imalat ve ticaret işletmeleri yelpazesini yapısında taşımaktadır. Bunun yanında, Gaziantep kenti, Bölge'nin önemli karayolunun kavşağında olması ve nispi olarak gelişmiş sosyo-ekonomik yapısıyla, zaten belli bir sınai yoğunluğa ulaşmıştır. Koridordaki illerden Diyarbakır, ülkenin Kuzeydoğu bölgelerinden gelen ve aynı bölgelere giden malların dağıtım merkezidir. Şanlıurfa ise, Bölge'nin tam ortasındadır; Bölge'nin önemli kent merkezlerine eşit uzaklıktadır ve kendi tarımsal sanayilerini geliştirme ve Bölge'nin beklenen tarımsal üretim artışından yararlanma potansiyeline sahiptir.

Gelişme, ulaşım koridorlarında yoğunlaşır. Bu koridorlarda üstün coğrafi avantajlara, idari statüye ve girişimci potansiyelle sahip yerler, genellikle başka yerlerden daha hızlı büyür ve gelişirler. Kamu ve özel sektör yatırımlarının çoğu bu yerlere kanallanır.

Gelişme, teknolojik bağlantılarla sektörel ve sektörler arası olarak gerçekleşir. Bu gelişmelerin mekânsal sonucu, imalat endüstrilerinin kent merkezlerinde ve önemli ulaşım koridorlarında toplanmasıdır. Geniş bir girdi, kamu-özel sektör hizmetleri yelpazesi ve pazarlama fırsatları bu merkezlerde ve koridorlarda bir araya gelir.

Bu koridorlardan biri olan ve öncelikle önerilen, Gaziantep, Şanlıurfa, Diyarbakır'ı birleştiren ve Kırık Aks olarak adlandırılan bu koridorun potansiyeli, kısa ve/veya orta vadede sınai kutuplaşmaya olanak sağlayarak; kıt kaynakların etkin kullanımına ve etkilerinin diğer alt bölgelere yayılmasıyla kendini gösterir.

Bir stratejik mekânsal kalkınma politikası formülasyonu, bir bölgenin kalkınma

yapısını değiştirebilir. Teşvik edici etki yapması beklenen yerlerin seçiminde önemli bir nokta, kullanılabilir kaynakların bulunmasıdır. Bu koridorlar, bütün önemli kent merkezlerinin bulunduğu önemli ulaşım ağlarıdır. Bu bağlamda bir önemli sorun da, Bölge'nin kalkınmasında etkin kaynak dağılımının sağlanması olmaktadır.

Geniş bir alana yayılmış yüzeysel tedbirlerin olumlu uzun vadeli etkileri olmayacaktır. Yatırımların en stratejik yerlerdeki doğru faaliyetlere yönlendirilmesi gereklidir. Mekânsal noktalara dikkat edilmeden yapılan sektör yatırımları, optimal yönlerle yönelecek yatırımlar kadar etkili olmayacaktır.

Diğer taraftan, sanayileşme ve bunun getireceği kalkınma, bazı endüstrilerarası ilişki ve hizmetlere de gereksinim gösterir. Bu hizmetler kısaca şöyledir:

- Alet ve makinelerin ve diğer donanımların bakımı ve onarımında uzmanlaşmış işletmeler,
- Taşeronluk ve özel imalat yapan kuruluşlar,
- Ara malları endüstrileri ve malzeme sağlayan yerel birimler,
- Çeşitli teknik ve ticari hizmetler.

Bütün bu hizmetlerin sanayinin dağılık merkezlerde ortaya çıkmasıyla ne ölçüde verimli olabileceği şüphelidir. Bu hizmet ve endüstrilerarası ilişkilerin verimli olması da yine gelişme merkezleri ve endüstriyel kutuplaşmayı gerektiren sebeplerden biridir.

Bir bölgenin kalkınma stratejisinde, yığılma merkezine bağlı gelişme amaçlanıyorsa, kalkınma düzeyinin düşük olmasından dolayı temel altyapı donatımının oluşturulmasına ağırlık ve öncelik veren politikaların gündeme gelmesi zorunludur. Başka bir ifadeyle, seçilecek bir yerleşim merkezinin, hızlandırılmış altyapı yatırımları ile birlikte, bir yığılma merkezini oluşturmaya yönelik olarak düzenlenmesi gereklidir.

Oysa, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, birkaç istisna merkez dışında, tarım dışı ekonomik faaliyetlerle birlikte nüfusun yoğunlaştığı ve buna bağlı olarak alt ve üst yapı donatım ve yatırımlarının oluştuğunu söyleyebilmek mümkün değildir. Bölge'de alt ve üst yapıların yeterince oluşmaması önemli bir darboğaz teşkil etmektedir. Zira, tarıma dayalı geleneksel toplum yapısından, modern sanayi toplumunun organizasyon, değer yargısı ve davranışlarına geçmek kolay olmamaktadır. Bu nedenle, her türlü sosyo-ekonomik ve kültürel organizasyonun teşvik edilmesi kaçınılmaz olmaktadır.

II. 3. Bölgede Sınai Kutuplaşma

GAP Bölgesi için önerilen, entegre kalkınma stratejisi çerçevesinde, uzun dönemde diğer gelişmiş bölgeler arasındaki farkı kapatılabilmek için, kendi içinde dengesiz bir kalkınma yaklaşımını benimsemek durumundadır. Üst düzeydeki bir dengeye ulaşmak için, dengesizlik bir araç olarak kullanılmalıdır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, sanayileşme modelinin işleyiş mekanizması, gelişme merkezleri ve sektörel kutuplaşma şeklinde oluşturulmalıdır.

Gelişme merkezi ayırımında esas olan coğrafi mekân olarak, Gaziantep, Şanlıurfa, Diyarbakır il merkezleri kalkınma ve yığılma merkezleri olarak seçilmeli, diğer yörelere göre öncelikli ve hızlı olarak kaldırılmalıdır. Gelişme merkezleri, Bölge'nin kalkınması için sürükleyici unsur olarak düşünülmelidir. Yukarıda anılan üç merkezde, sanayinin yığılmasıyla, kalkınmaya elverişli şartların hızla oluşturulması (gerek sermaye birikimi ve nitelikli işgücünün temini, gerekse sanayi altyapısının daha düşük maliyetle sağlanması) amaçlanmalıdır. Buralarda hızla oluşturulan sanayinin giderek çevreye yayılması ve bö-

lece bölge kalkınmasının zaman içinde gerçekleştirilmesi, alternatif bir yoldur. Önerilen bu çerçeveye, ülkemizde bugün görülen bölgesel dengesizliğin, yine dar bölgelerde oluşturulacak dengesizliklerle giderilmesine dönüktür.

Tarihi akış içerisinde, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, Batı'daki gibi gelişme ve yığılma merkezlerinin kendiliğinden oluşmadığı bilinmektedir. Onun içindir ki, Bölge'de bu tür yığılma ve gelişme merkezlerinin (kalkınma kutuplarının) oluşturulması gerekmektedir. Burada önemli olan, bu tür gelişme merkezlerinin çeşitli kriterler (sosyo-ekonomik, kültürel) dikkate alınarak en uygun illerde oluşturulmasıdır. Bölge'de halihazırda en uygun iller, Kırık Aks'ı oluşturan, Gaziantep, Şanlıurfa, Diyarbakır illeridir. Bu merkezler oluşturulduktan sonra, her alt bölge için ayrı politika ve stratejiler doğrultusunda getirilecek tedbirlerle gelişme ve kalkınma hızlandırılmış olacaktır.

Güneydoğu Anadolu bölgesi illeri, şu an için GAP çerçevesinde kendiliğinden bir alt bölge oluşturmuş durumdadır. GAP kapsamında başka iller de (Kahramanmaraş, Malatya, Elazığ) dahil edilerek alt bölge sınırı genişletilebilir. Bu durumda tarım ve tarıma dayalı sanayilerin yığılma gösterdiği bir alt bölge ortaya çıkabilecektir. Getirilecek tedbirler ve teşvik önlemleriyle alt bölgenin bu doğrultuda geliştirilmesi mümkündür.

Model uygulanmaya konduğunda, değişik özellik ve potansiyele sahip gelişme merkezleri etrafında kümelenen bölgeler ortaya çıkacaktır. Bu durumda, her bölgenin kendi içinde bağımsız plan bölgeleri olarak değerlendirilmesi ve yeni bir bölgesel planlamaya gidilmesi zorunluluğu ortaya çıkacaktır. Böylece genel plandan, bölgesel planlamaya ve organizasyona geçiş kaçınılmaz olacaktır.

Bütün bu açıklama ve düzenlemeler-

den, ekonomik gelişme merkezlerinin ve alt bölgelerinin seçiminde ve oluşturulmasında, coğrafi, idari ve ekonomik birimler arasındaki mal ve hizmet değişiminin derecesi, ekonominin mevcut yapılanması, iller arasındaki bağlantı ve ilişkiler, önemli faktörler olarak ortaya çıkmaktadır. Diğer bir deyişle, alt bölgelerin tespiti, ancak bölge içi ve bölgelerarası mal ve hizmet akımı, yani girdi-çıkı analizleriyle olanaklıdır. Hazırlanacak girdi-çıkı tablolarıyla gelişme merkezlerinin önem derecelerinin saptanması ve gelişme düzeyine göre sınıflandırılması olanaklı olacaktır. Böylece gelişme merkezi ve buna bağlı alt bölgeler, ekonomik birimler arasındaki ilişkileri yansıtan güç alanları olarak değerlendirilebilecektir.

Bölge'de önerilen koridorun, proje demetinin süreç içerisindeki etkilerinin de katkısıyla, Diyarbakır-Batman-Siirt, Şanlıurfa-Adıyaman, Gaziantep-Adıyaman, Şanlıurfa-Mardin/Kızıltepe-Silopi hattında genişletilmesi mümkün görülmektedir.

Kalkınma kutuplarının ortaya çıkmasında hareket noktası sürükleyici ya da motor denilen birimlerdir. Kutup, ekonomik gelişmeyi başlatacak böyle bir birimin varlığıyla oluşabilir. Sürükleyici birim, basit bir birim, örneğin, bir işletme ya da endüstri olabileceği gibi, birçok birimin iç içe bir arada bulunmasıyla ortaya çıkan bir endüstriyel kompleks de olabilir.

Her ülkenin ekonomik yapılanmasına bakıldığında, kendi içinde birbiriyle bağlantılı ekonomik faaliyetlerin yoğunlaştığı bölgeler göze çarpar. Diğer bir ifadeyle, her bölgede egemen bir ekonomik faaliyet görülmektedir. Bu faaliyet türü genelde bir alt sektör görünümünü verir. Örneğin, demir-çelik, otomotiv, elektronik veya tekstil gibi alt sektörlerin dikey yoğunlaşması şeklindedir. Bu faaliyet dalları o bölgenin gelişmesinde çekirdek teşkil ettiği gibi, aynı zamanda sürükleyici unsur da olmuşlardır. Böyle bir yoğunlaşma ve bu-

na dayalı yapılanmış bölgeler, diğerlerine göre daha erken dönemlerde gelişmesini hızlandırabilmişlerdir.

Yukarıda belirtilen özellik dikkate alınırsa, bölgesel kalkınmada önemli bir araç ortaya çıkmış olacaktır. Şöyleki, ekonomi içinde sürükleyici bir birim etrafında, girdi-çıkı veya ileri-geri bağlantılar yoluyla, çok hızlı bir endüstriyel yapılanma ve buna bağlı dinamik bir gelişme alanı ortaya çıkabilmektedir.

Öncü sektör uygulamasının esas felsefesi, dengesiz kalkınma ile ilgili olup, ekonominin bir kesiminin tarihsel olarak biriken gelişme olanakları dolayısıyla diğerlerinin önüne geçebilmesidir. Böylece ortaya çıkacak dengesiz durumlar, kendisini tamamlayıcı alanlarda yatırımları teşvik ederek gelişmenin hızlanmasını sağlar. Tarihsel süreç içinde ortaya çıkan gelişme olanaklarının model içinde, belli sektör veya sektörler lehine uygulanması amaçlanmaktadır. Bu yolla bölgesel kalkınma için ekonominin stratejik büyüme noktaları seçilip geliştirilmekte ve büyümenin bu noktadan diğerlerine, yani bir işletmeden diğerine geçişi sağlanmaya çalışılmaktadır. Öncü olarak seçilecek sektörler, bölgenin doğal kaynaklarına, mevcut üretim çeşidine, yapısına ve kalkınmışlık düzeyine uyumlu olmak zorundadır. Bu uyum sağlanması ölçüsünde; öncü sektör, büyüüp serpilme olanağı bulabilecektir. Bu bağlamda, proje teminine göre, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, sanayi bitkileri lehinde bir ürün çeşitlendirilmesi, yoğun hayvan çeşitlendirilmesi, yoğun hayvan yetiştiriciliği, tarıma dayalı sanayileri ve yerel kaynak kullanan sanayileri esas alan bir tercih, ilk aşamada bölge kalkınmasına ivme kazandırabilecektir. Bunun yanında, Bölge'de mevcut tüketim malları ve inşaat malzemeleri sanayileri de gelir artışı ve kentleşmeyle birlikte, uyarılarak, yeni sanayilerin gelişmesine yol açacaktır. Ancak, Güneydoğu Anadolu Bölgesi gibi

gerice olan bir bölgede, üretimin kesimlerarası yapısal bağılılıkları son derece zayıftır. Bölgenin harekete geçirilebilecek potansiyel olanaklarının varlığı yanında, üretim kesimleri arasındaki yapısal bağıllığın daha önceki ve sonraki üretim aşamalarına doğru geliştirilmeye uygun olması, öncü sektör uygulamasının başarısını belirleyecektir.

Önerilen modele dayalı olarak, öncü sektörlerle bağılı endüstriyel kutuplaşmanın bölgedeki uygulama şansının ne olacağı tartışılmalıdır.

İktisat kuramında, endüstrilerin lokalizasyonu adı altında incelenen bu konuda, endüstriler, başlıca şu dört gruba ayrılır;

- Pazara yönelik endüstriler;
- Hammadde kaynaklarına yönelik endüstriler;
- Enerji kaynaklarına yönelik endüstriler;
- Kaynağa veya pazara yakınlığı gerektirmeyen endüstriler.

Bu ayırmada kuruluş yerlerini belirleyici esas unsur, taşıma masraflarıdır. Bu durumda, bölge için öncü sektör olabilecek endüstriler, dört değişik türden de olabilmektedir.

Pazara yönelik endüstriler için bölge talep seviyesinin, büyük ölçekli olarak düşünülen öncü sektörün dikey ve yatay yığılmasına cevap verebilecek düzeyde olması gerekmektedir. Bu açıdan, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde nüfus yoğunluğunun ve gelir seviyesini düşüklüğü ve yetli sosyal gelişmenin sağlanamamış olması karşısında, ihtiyaçların çeşitlenememesi ve böylece talep hacminin de düşük kalması sebebiyle, pazara yönelik malların öncü sektör olması olanağı zayıflamaktadır.

Hammaddeye ve enerjiye yönelik endüstriler dikkate alındığında, doğal kay-

naklara ve hayvancılığa dayalı endüstriler ortaya çıkmaktadır ki; bunların pazara yönelik endüstrilere göre, öncü sektör olabile olanağı daha yüksek gözükmektedir.

Kaynağa veya pazara yakınlığı gerektirmeyen endüstrilerde taşıma masrafları büyük önem taşımamaktadır. Bu durumda, bu sınıfa giren endüstriler için, taşıma masrafları dışında, tali faktörler olan düşük ücret ve indirimli vergi tarifeleri gibi maliyet düşürücü unsurlar önem taşımaktadır.

Bu açıklamalar dikkate alındığında, öncü sektör olabile olanağı, her türden endüstriler için de geçerlidir. Söz konusu sektörün oluşturulmasında dikkate alınacak esas unsur, getirilecek ek tedbirler ve sektörün bölge içi girdi-çıkı ilişkisi ve ileriye bağlantılarının yoğunluğu olacaktır.

Sözü edilen sektörel kutuplaşma, daha önce de belirtildiği gibi, gelişme merkezlerine bağılı alt bölgeler yahut bölgesel kutuplaşmayı tamamlayıcı olarak düşünülmektedir. Çünkü kaçınılmaz olarak sektörel kutuplaşmalar, mekâna dayalı kutuplaşmaları meydana getirmekte veya bölgesel kutuplaşma sektörel kutuplaşmayı iyice pekiştirmektedir. Buna gerekçe olarak da şu husus ileri sürülebilir. Mekâna ve sektöre dayalı merkezler veya kutuplaşmalar, zaman içinde, kendi kendini besleyen bir süreç içine girmektedir.

Önerilen model iki aşamalıdır. Birinci aşamanın özünü, belli yığılma merkezlerinde ekonominin bütünleşmesi oluşturur. Bu aşama, geri bir ekonomik yapının ve dağınık ekonomik faaliyetlerin bir üst gelişme aşamasına hazırlık olmak üzere, belli yerleşim ve kuruluş yerlerinde toplanması, çeşitli faaliyetlerin birbirini tamamlayıcı ve bütünleşmiş bir yapı içinde gerçekleştirilmesi aşamasıdır.

Az gelişmiş bölgelerde, şehirlerdeki ekonomik faaliyetler, birbirlerinden kopuk durumdadır. Her merkez, geri üretim tek-

nolojileri ve geleneksel üretim faaliyetleri itibarıyla, asgari düzeyde kendi kendine yeterli olmaya çalışmaktadır. Bölgesel kalkınmanın hızlandırılması, sosyo-ekonomik bağlantıların kurulmasıyla yakından ilgilidir. Ancak, üretimin ilkel ve her merkezin nispeten birbirinden bağımsız olması, bu bütünleşmeyi anlamsız kılmaktadır. Bütünleşme, ileri gelişme düzeylerinde ve sektörel bağımlılıkların yüksek olduğu sosyal bir olaydır. Kültür seviyesinin düşük, ihtiyaçların çeşitlenmemiş ve nüfusun dağılık olduğu durumlarda, merkezler arasındaki bağımlılık da düşük kalmaktadır. Bu yüzden geri bölgelerde sosyal bağımlılık ve bütünleşme de olanaksız durumdadır.

Bu şartlarda, birinci aşamanın başlangıcında ekonomik ve sosyal bağımlılığın sağlanmasına dönük faaliyetler, giderek ekonomik yığılmalar için olumlu bir ortam oluşturacak demektir. Bir anlamda bu başlangıç aşaması, bütünleşmenin alt yapısının hazırlandığı bir dönemdir. İleriki dönemlerde ise, bir merkez etrafındaki destek alanlarının merkeze bağımlılığın artmasıyla, ekonomik bütünleşme gerçekleşebilecek ve ülke çapındaki ekonomik kutuplarda bölgesel düzeyde oluşarak kendi kendine yeterliliği yüksek tali merkezler ortaya çıkacaktır.

Bölge'de birinci aşamada, bölgesel ve sektörel bütünleşmenin belli bir yoğunluğa erişmesiyle, ikinci aşama kendiliğinden başlayacaktır. Alt bölge boyutunda bütünleşmenin yoğunlaşması, bölgenin gelişme merkezinde bazı olumsuzlukları da beraberinde getirecektir. Bu olumsuzluklar, zaman içinde merkezin artık geri itici bir rol üstlenmesi şeklinde etki doğurur. Yani, daha önce çeken merkez, merkezkaç kuvvetiyle iten merkez durumuna girecektir. Çünkü, yoğunlaşmanın artmasıyla, çevrenin olumsuz etkileri önemli boyutlara ulaşacak, toprak rantları önemli ölçüde yükselecek ve hızlı kentleşmenin getirdiği hayat zorlukları, yeni ekonomik fa-

liyet ve nüfus için eski yığılma bölgesinin çekiciliği azalmış olacaktır. Bu durumda yeni ekonomik faaliyet ve nüfus için, işgücü ve sermaye açısından, ikinci ve üçüncü derecedeki destek illere yönelme eğilimi ortaya çıkacaktır. Bugün gerek sermaye ve gerekse işgücü açısından, İstanbul ve benzeri kentlerin gösterdiği özelliğe benzer durumla karşılaşacaktır. Ayrıca, bu dönemde, mevcut yığılma bölgesinde üretilip çevreye ihraç edilen malların fiyatları içinde taşıma masraflarının yükselmesi, birçok yeni işletmenin kurulmasına doğru bir eğilimi başlatacaktır. Çünkü, çevrede artık önemli bir talep potansiyeli oluşmuş durumdadır. Ayrıca, çevrenin kendi işgücü ve sermayesinde eski çekme merkezinden çok kendi çekme merkezini oluşturma yönünde harekete geçecektir. Bu dönemin başlamasıyla birlikte, birinci aşamadaki merkezden çevreye üretilmiş mallar ve çevreden merkeze üretim faktörü (işgücü ve sermaye) ve hammadde şeklindeki akım, artık üretim faktörü açısından duraklamaya yüz tutacaktır. Böylece işgücü ve sermayenin bulunduğu yerde kalma eğiliminin ortaya çıkmasıyla, çevrede de üretim faaliyetinde kıpırdanma görülmeye başlayacak, iller arasındaki akım da yavaş yavaş malların ve nispeten işlenmiş yarı mamullerin akımı şekline dönüşecektir. Böylece, bölgede başlamış olan eski yerleşim birimleri, artık küçük birer cazibe merkezi durumuna girecektir.

İşgücü ve sermaye, çok önemli ücret ve kâr farkları olmadığı sürece, kendi doğup büyüdüğü ve sosyal ilişkilerini yakından tanıdığı kent veya bölgede kalmayı tercih eder duruma gelerek yeni potansiyel gelişme alanları oluşturacaktır.

Bütün bu gelişmeler kendi haline bırakıldığında, oldukça yavaş çalışan bir mekanizma içinde cereyan ederken, birçok dengesizliği de beraberinde getirecektir.

Önerilen modelde bu gelişmeler, kendi haline bırakılmadan, dışarıdan müdahale

lelerle hızlandırılabilir bir konumdadır. Uygulanacak politikalar ve tedbirlerle bu gelişmeler hızlandırılabilir; ilk aşamadan itibaren çok yönlü uygulamalarla, kısa sürede bu ilişki ve bağımlılık oluşturulabilir. Böyle bir uygulama ile bazı malların üretiminde uzmanlaşmaya zemin hazırlanacak, gelişme merkezleri ile çevre arasındaki tamamlayıcılık ilişkisi baştan hedeflenmiş olacaktır. Sonuçta da iki merkez arasındaki ilişki, yığılma ve boşalma bölgesi şeklinde çıkıp, birlikte gelişen esas merkez ve alt merkezler ilişkisi şekline dönüşecektir. Zira, ana yığılma merkezi, kendi gelişme potansiyelinin sınırlarına ulaşırken, yeni alt merkezlerin gelişme dinamiği daha güçlü olarak ortaya çıkmış olacaktır. Böylece, yoğunlaşmadan yayılmaya geçiş mekanizması harekete geçirilebilecektir.

Yayılma aşamasının başlamasıyla birlikte, geri kalmış bölge, eskiden bütünüyle (üretim faktörü, nüfus, hammadde ve girdi bakımından) boşalma bölgesi iken, artık boşalma durdurulmuş olacak ve alt bölgeler itibariyle yığılma bölgeleri şekline dönüşecektir. Zira, geri bölge artık, bütünüyle potansiyel bir gelişme bölgesi olmuştur.

Bu yolla ortaya çıkacak, Bölge'nin gelişme merkezleri, Bölge'nin diğer illerine de dışsal ekonomiler sağlayıp gelişmelerini hızlandırabilecektir. Bu oluşum sonucu bölge merkezinde yer alan kentler bir denge metropolü niteliğini kazanabilecektir. Nitekim, İstanbul, Kocaeli ve Bursa'nın çevresinde yer alan eski gerice yörelerden, Bilecik, Çanakkale, Edirne ve Kırklareli'nin birkaç yıl içinde hızlı gelişmelerinin de bu kutup illerinin varlığı sayesinde gerçekleştiği unutulmamalıdır.

II. 4. Bölgede Planlama Yaklaşımı

Henüz uygulanmakta olan bölümüyle GAP, bir sulama ve enerji projeleri toplulu-

ğu olmaktan ileri gidememiştir. Bu durumuyla bile bölgedeki tarımsal potansiyeli 10-15 kat arttırması beklenmektedir. Kalkınma için bu bile önemli bir katkı sayılabilir. Ancak, bir ülke ve bölgenin kalkınması için, verimli ve sulanabilir topraklara sahip olmak tek başına yeterli değildir. Keban Projesinde görüldüğü gibi, enerji de tek başına kalkınma için yeterli koşulu yaratmamaktadır. Bu yüzden GAP'ı kapsamlı bir bölgesel kalkınma sürecine dönüştürmek için, konuyu çok yönlü ve çok boyutlu olarak ele almak gerekmektedir.

Bölgesel kalkınma ekonomik olduğu kadar, sosyal, kültürel ve politik unsurları da beraberinde içermektedir.

Bölgesel kalkınma süreci, sanayileşme ve şehirleşme ile bunlarla ilgili birçok konuyu birlikte kapsamaktadır. Bütün bu unsurların birlikte dikkate alındığı bir yaklaşım içinde, bölgesel kalkınmanın ele alınıp planlanması gereklidir. Ancak böylesi bir yaklaşım içinde hazırlanan planların uygulamaya aktarılması sayesinde, bölgede yapısal değişim ve dönüşüm sağlanıp, kalkınma süreci dinamik bir içeriğe kavuşacaktır.

GAP çerçevesinde yapılacak bölgesel planlamada, bölgedeki nüfus yoğunluğunun yetersizliği, pazarların küçüklüğü, kalkınma düzeyinin düşüklüğü, altyapı donatımının yetersizliği, sanayi öncesi tarıma dayalı geleneksel sosyo-kültürel yapının üretim ve tüketim kalıplarının geleneksel yapı göstermesi gibi bir çok unsur bölgedeki engelleyici faktörleri, yani kalkınma ve planlamanın başarısını azaltıcı sorunları ortaya koymaktadır. Bütün bu koşullar, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin kalkınmasını, ancak GAP'ın entegre bölge kalkınması projesine dönüşmesiyle olanaklı olacağını göstermektedir. Ancak, GAP'la ilgili tüm yaklaşımlarda hâlâ eksik olan, bu entegre bölge kalkınma hamlesini, bir bölgesel kalkınma planına bağlama düşüncesi aşamasına gilememiş olmasıdır.

İtalya'nın dünyada büyük yankılar uyandıran bölgesel kalkınma politikası, birçok ülke bölgesel kalkınma politikasına rehberlik etmiştir. Öte yandan, ülkemizde uygulanan kalkınma planları, sektör boyutuna dayalı tutarlılık modelleri olup, bu planlarda mekân boyutu ihmal edilmiştir. Her ne kadar bölgesel gelişme ve planlamaya ilişkin açıklamalar yer alıyorsa da, bunlar, mekân boyutunu dikkate almadan, sektör boyutu içinde ve onu tamamlamak için getirilmiş açıklamalardır.

Bölge için yapılacak planlama, kendi içinde olduğu kadar yerel planlamalarla uyum ve entegrasyonu sağlamalıdır. Aynı şekilde, ülkemizin makro genel planı ile bu bölgedeki kalkınma planının uyumlaştırılması gereklidir. Ülke-bölge-şehir ve kırsal planlar aşağıdan yukarı ve yukarıdan aşağıya geçişleri sağlayan bir bütünlük gösterecek biçimde hazırlanmalıdır.

Şehir düzeyinde yapılacak planlama, şehir kademeleşmesine dayandırılmalıdır. Şehir planları yapılırken, şehirlerin ekonomik fonksiyonlarında belli bir düzeyde uzmanlaşmaya gidilmesi sağlanmalıdır. Ana merkez de, sanayi dallarına ağırlık ve öncelik verirken, diğer şehir merkezlerinde, potansiyel özelliklerle, dinamik mukayeseli üstünlüklere göre, tarıma dayalı sanayileşme ve ticaret alanlarında uzmanlaşmayı sağlayacak bir şehir yapısı planlanmalıdır.

SONUÇ

Bölge'de sanayileşmenin; öncelikle sulama ve enerji yatırımlarının planlanan zamanda ve birbiriyle uyumlu olarak gerçekleştirilmesi, tarımsal gelişmenin ve verimliliğin sağlanması, ayrıca iç ve dış pazarlar dikkate alınarak üretimin en uygun şekilde değerlendirilmesiyle gerçekleşebileceği açıktır. Bunun yanında, kurumsal

önlemler, selektif teşvik tedbirleri ve destekleyici faaliyetler, sanayileşmenin yönünü ve gelişimini belirleyecek en önemli unsurlar olarak yerlerini alacaklardır.

Devletin imalat sanayi yatırımlarından (kalkınmada öncelikli yöreler hariç) iyice çekilmesi, bu alanda ağırlığın, teşvik tedbirleriyle özel sektöre verilmesi; Bölge'deki imalat sanayi yatırımlarının, bugüne kadar olduğu gibi, gelecekte de sözkonusu teşviklerle artırılamayacağı gerçeğini açık ortaya koymaktadır. Ama, Güneydoğu Anadolu Bölgesi, sosyo-kültürel, ekonomik ve siyasal açılarından, özel sektörün yatırım yapmasını bekleyecek durumda değildir.

Bu alanda devletin, Bölge'de sosyal ve ekonomik dinamizmi sağlayacak direkt yatırımlara girmesi gerekmektedir. Bununla beraber, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planında yer alan "Kalkınmada öncelikli yörelerde imalat sanayii, madencilik ve bunlara dayalı sanayilerin kurulmasında Devlet öncülük yapmaya devam edecek; fiziksel ve sosyal altyapıdaki eksiklerin giderilmesine yönelik kamu yatırım faaliyetleri sürdürülecektir. Ayrıca, özel kesim yatırımlarının artırılmasını sağlamak amacıyla özel bir fon oluşturulacaktır." ibaresi ile kendini bulan bu politika çıkarsaması eğer tam anlamıyla uygulanırsa, az da olsa bölgenin sanayileşmesi açısından umut vermektedir.

Bölge'de, tarımsal kalkınma için yapılacak her türlü yatırım, reform, teşvik tedbirleri ve destekleyici önlemler, sanayileşme sürecinin hızlanmasına yol açacaktır.

Bölge'nin gündeminde bulunan ve halen kısmen uygulanmakta olan, GAP Projesinin başarıya ulaşması, her şeyden önce tarım ve tarıma dayalı sanayilerin birlikte geliştirilmesine bağlı olacaktır.

Netice itibarıyla, yalnız ekonomik değil, sosyo-kültürel değişimlerin de dinamiği olarak kabul edilen sanayileşme, Gü-

neydoğu Anadolu Bölgesi'nin kalkınmasında en önemli hedef olmalıdır. Bölge'nin tüm alanlarda önemlice bir geriliğe sahip bulunması, jeopolitik konumu, değerlendirilmemiş zengin kaynakları ve GAP Projesi gibi sulama ve enerji ağırlıklı yatırımların gerçekleştirilmekte olması; sanayileşmeyi bölge için vazgeçilemez bir ekonomik, sosyal ve siyasal hedef haline getirmektedir. Gerçekten, gelişmiş yöreler karşısında nispi geriliği kapatabilmenin yegane koşulu, Bölge'nin bir an önce sanayileşmesidir.

Bölge'de sanayileşme hareketi yalnız iktisadi değil, toplumsal, kültürel ve siyasal değer yargılarını değiştirip ileri götürecektir, sosyal kalkınmayı da güvence altına alabilecek potansiyele sahip olacaktır.

KAYNAKLAR

ARIKAN, Osman; Doğu Bölgesinin Sanayileşmesi, Atatürk Üniversitesi Yayın No. 156, Ankara, 1973.

DİNLER, Zeynel; (a) Bölgesel İktisat, Uludağ Üniversitesi Yayın No. 3-049-0133, Bursa, 1986; (b) GAP'ın Başarısı Bölgesel Kalkınma Planına Bağlı, Milliyet Gazetesi, İstanbul, 27 Ekim 1989.

DPT; Güneydoğu Anadolu Projesi Master Plan Çalışması, 1-2-3 ve 4. cilt, Ankara, 1989.

ERKAN, Hüsnü; (a) Sosyo-Ekonomik Bölgesel Gelişme, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları No. 0906-87 Ar. 005. 038, İzmir, 1987; (b) GAP'a Entegre Planlama Yaklaşımı, BİAR Bilim Ekibi Teknik Yazılar, Ankara, 1987; (c) Entegre Bölge Yaklaşımı İçinde Urfa-Harran Yöresi İçin Kalkınma Stratejisi, 1. Urfa-Harran Kalkınma Sempozyumu, 22-25 Nisan 1987, Şanlıurfa.

HAN, Ergül; İktisadi Kalkınma, Anadolu Üniversitesi Yayın No. 14 Fasikül 4, Eskişehir, 1984.

ÖNDER, İzzettin; Güneydoğu Anadolu Projesinin Ekonomik ve Sosyal Etkileri, Şanlıurfa ve GAP Sempozyumu, Şanlıurfa, 16-19 Kasım 1987.

SÖNMEZ, Mustafa; Doğu Sorunu, Milliyet Gazetesi, 2 Ağustos 1984.

SÖNMEZ, Necmi; Ali BALABAN; M. KARADENİZ; Güneydoğu Anadolu Projesi ve Entegre Bölge Kalkınması Yaklaşımı, TÜBİTAK TOAG Yayını, Ankara, 1985.

TOBB; GAP ve Özel Sektör, Yayın No. 110, Ankara, 1990.

TOKGÖZ, Erdi; Sanayileşmede Bölgesel Dengesizlikler ve Türkiye, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, C.14, Ankara, 1976.

-
- ◆ Kötü talih, insanın ne istediğini bilmemesi ve bilmediği bir şeyi elde etmek uğruna canına kıymasıdır.

Don Herold

- ◆ Yalnız başınıza geçireceğiniz bir zaman ayırıp, kişisel kaynaklarınızı geliştirmeyi öğrenin.

Alexander Reid Martin

- ◆ Okumak insanı doldurur, müzakere etmek hazırlar, yazmak ise tamamlar.

Francis Bacon

AKBANK'IN GÜCÜ HEP İMİZ İÇİN

Akbank, ülkemizin önde gelen özel sektör bankasıdır. Halkımızın tasarruflarında güvencenin simgesidir. Bankacılıkta, sigortacılıkta, sanayide, ihracatta büyük girişimlerin öncüsüdür.

Temel sanayilerde hammadde ve ara malları üreten 64 büyük kuruluşun sahibi ya da iştirakçisidir. Türk sermayesiyle yurt dışında etkinlik gösteren ilk Türk bankası Ak International Bank Ltd.'in kurucusudur. Dünyaca ünlü büyük kuruluşlarla ortak yatırımlar gerçekleştirir, seçkin ürünler... hizmetler sunar. Sanat galerileriyle, yayınlarıyla, ödülleriyle kültür ve sanatta da etkindir.

Akbank'ın gücü, insanlarımız için... ekonomik hayatımız için.

AKBANK
"Güveninizin Eseri"

DIŞ BASINDAN

Derleyen: Doç. Dr. NİLSEN ALTINTAŞ

TİCARET REFORMU İÇİN BİR TARİFE (*)

DÜNYA Bankası tarafından yapılan yeni bir çalışmada, geçmiş kırk yıl süresince Üçüncü Dünya hükûmetleri tarafından uygulanan büyük ticaret reform programlarının hemen hemen hepsi analiz edilmiştir. Bu çalışmada, bir kez basit kurala uymanın, başarıyı hemen hemen garanti ettiği belirtilmektedir.

Uzun süredir ekonomistler, gelişmekte olan ülkelerde büyümeyi ilerletmenin en iyi yolunun, yerli üreticileri dış rekabet ortamına çekerek ticareti arttırmak veya yerli üreticiler rekabet edebilecek hale gelinceye kadar ithalatı engellemek olduğu hususunda hemfikirdiler.

Üçüncü Dünya'da en azından tartışma sona erdi. Honkong, Tayvan, Güney Kore ve Singapur gibi liberal tüccarlar şaşırtıcı büyüme hızlarına ulaştılar. Yabancı mallara yüksek gümrük koymak suretiyle yerli sanayii koruma modelini benimseyen ve uygulayan Meksika, Brezilya ve Arjantin gibi ülkelerde büyüme hızları son zamanlara kadar çok daha düşük oldu. Meselenin bu tip ekonomilerin bir an önce dış rekabet ortamına açılmasıyla ilgili olduğu kesin olarak biliniyor. Ancak, bu nasıl gerçekleşecek?

Bugüne kadar bu soru nispeten az dikkat çekti. Dünya Bankası tarafından yapılan yeni bir çalışma bu boşluğu doldurdu. Bu çalışmada, 19 ülkedeki 36 ticaret reformu programları detaylı olarak incelenmiştir. Bu 19 ülke arasında Yeni Zelanda ile bir iki tane diğer fakir olmayan ülkeler de bulunmaktadır. Ancak, esas olarak 1945-1984 yılları arasında Üçüncü Dünya ülkelerinin ticaret politikalarında reform yapmak için geliştirdikleri her önemli teşebbüse bakılmıştır.

Dünya Bankası'nın ekonomistleri bu programlardan 15'inin başarıya ulaştığı-

(*) The Economist, 27 Ekim - 3 Kasım 1990.

na karar vermişlerdir. Yani hükûmetler bu programları uygulamakta ısrar etmektedir. Diğer 9 tanesi kısmen başarılı olmuştur. Kalan 12 program ise başarısız olmuştur. Tabloda bu 15 başarılı programdan bilgi eksikliği sebebiyle 13'ü sıralanmıştır. Her birine dört soru sorulabilir.

• Program ithalatı kontrol etmenin bir yolu olan kotalardan önemli derecede uzaklaştı mı? Kotalar genellikle korumacı modelin en zarar verici şeklidir. Tarifeler gibi fiyatları çarpıtır ve tarifelerin aksine kota kirası adı altında yabancıların tüketicilerinden dolaylı şekilde vergi toplamasına izin verir. Çoğu ticaret ekonomistlerinin mavi kopyelerinin (blueprint) birinci maddesi, onları tarifelerle yer değiştirmek şeklinde dahi olsa kotaları elimine etmektir.

• Program kuvvetli veya zayıf mıydı? Kuvvetli bir programı (Büyük gürültü koparan bir tedbirle başlar ve bunu diğer tedbirler takip eder.) uygulamak, kotaları iptal etmek kadar cazip gelebilir. Belki de gelmeyebilir. Şayet kötü değişikliklerle ilgili geçiş döneminin maliyetleri yüksekse, politik destek sağlanması açısından bu reform modeli başarısız olabilir. Bu taktirde yeni tedbirlerin kademeli olarak uygulanması daha iyi olabilir.

• Reform programı önemli derecede bir devalüasyonu kapsamış mıdır? Reformcular, programlarına yüksek enflasyon ve stabil döviz kurlarının sonucu olarak nakit paranın değerinin üzerinde görüldüğü bir ortamda başlamış olabilirler. Bu şekilde yapay olarak ucuz görünen ithalat (yapay olarak pahalı görünen ihra-

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE TİCARET REFORMLARI

Ülkeler	Kota Kısıtlamalarında Önemli Derecede Reformlar	Kuvvetli Veya Zayıf Reform	Yüksek Devalüasyon	Mali Politika Sıkı, Normal Veya Gerçek
Şili (1974-81)	Evet	Kuvvetli	Evet	Sıkı
Yunanistan (1953-55)	Evet	Kuvvetli	Evet	Sıkı
Endonezya (1966-72)	Evet	Kuvvetli	Evet	Sıkı
İsrail (1952-55)	Evet	Kuvvetli	Evet	Sıkı
İsrail (1962-68)	Evet	Kuvvetli	Evet	Gerçek
İsrail (1969-77)	Hayır	Kuvvetli	Hayır	Sıkı
Güney Kore (1965-67)	Hayır	Zayıf	Hayır	Normal
Güney Kore (1978-79)	Hayır	Zayıf	Hayır	Normal
Yeni Zelanda (1962-81)	Hayır	Zayıf	Hayır	Normal
Yeni Zelanda (1982-84)	Hayır	Zayıf	Hayır	Normal
Singapur (1968-73)	Evet	Kuvvetli	Hayır	Normal
Sri Lanka (1977-79)	Evet	Kuvvetli	Evet	Sıkı
Türkiye (1980-84)	Evet	Kuvvetli	Evet	Sıkı

cat) ve daha serbest ticaret, ödeme dengesinde güçlükler yaratabilir. Kısa zamanda yapılacak bir devalüasyon bu durumu düzeltmede yardımcı olabilir.

• Mali politika sıkı, normal veya gevşek miydi? Bu soru bir önceki soru ile bağlanmaktadır. Şayet ülke yüksek enflasyonla boğuşuyor ve rekabet azalıyorsa, ticari reformların başarılı olarak devam etmesi imkânsız olabilir. Birçok gelişmekte olan ülkelerde enflasyonun kontrol altına alınması ticari reformun başarıya ulaşmasına yardımcı olur. Diğer bir deyişle sıkı bir mali politikanın uygulanması gerekir. Tablodan, reformların başarıya ulaşması için tek bir ya da birden fazla faktörün kombinasyonunun yeterli olmadığı açıklıkla görülmektedir. Bazı programlar, «Reform Dışı Kotalar», «Zayıf Tedbirler», «Devalüasyon Yapmamak» ve «Gevşek Mali Politikalar»a rağmen devam edegelmiştir. Bununla beraber uygulamalar sonunda bu politikaların genellikle yanlış olduğu ortaya koyulmuştur. 13 başarılı programın sekizi (% 62) kotalarda önemli derecede bir reformu içermektedir. Dokuzu (% 69) kuvvetli olarak sınıflandırılmış, yedisi (% 54) ise büyük devalüasyon ve onikisi (% 92) sıkı veya normal mali politika uygulamışlardır.

Bu dört faktörün hiçbirisi başarı için gerekli olmayabilir; fakat bunlardan biri, yalnız başına hemen hemen yeterli olabilir.

İthalat Kotalarındaki Reform:

36 programdan 11'i kotalarda büyük bir reformu içermiştir. Bu 11'den dokuzu başarılı olmuş ve diğer ikisi kısmen başarılı olmuştur. Başka bir görüşle, kotaları ciddi bir şekilde ele almayanlar doğrudan başarısız olmuşlardır. Bu çalışmanın en önemli sonucu budur. Bununla beraber kotaların reform edilmesinden önce hü-

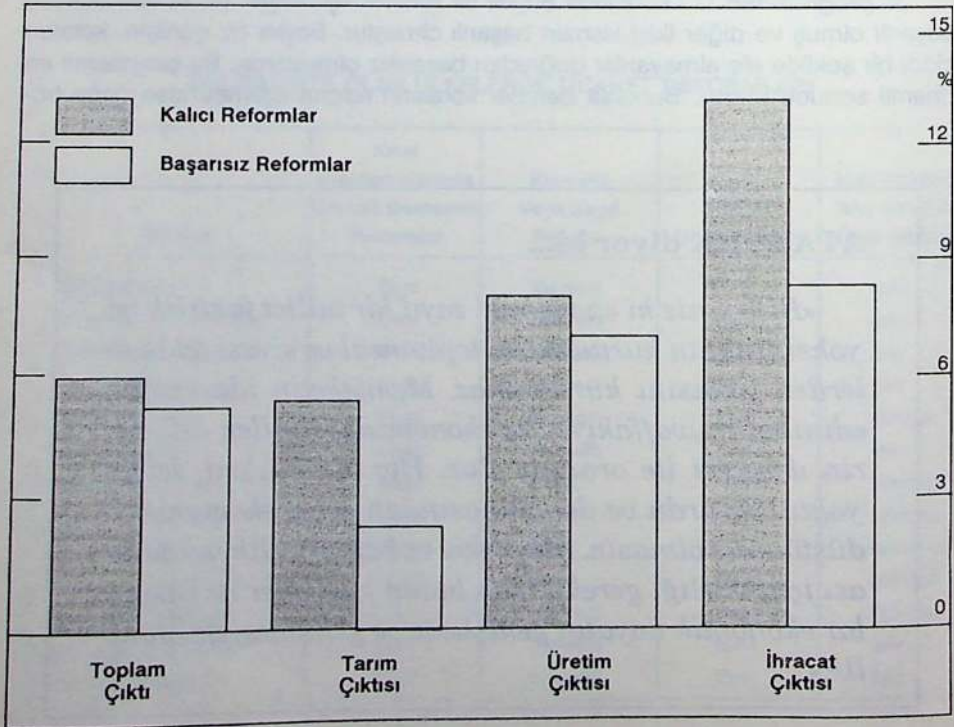
ATATÜRK diyor ki...

«Bilirsiniz ki ekonomisi zayıf bir millet fakirlik ve yoksulluktan kurtulamaz, toplumsal ve siyasi felâketlerden yakasını kurtaramaz. Memleketin idaresinde edinilen muvaffakiyet de ekonomide edinilen bilgilerin derecesi ile orantılı olur. Hiç bir medeni devlet yoktur ki ordu ve donanmasından evvel ekonomisini düşünmüş olmasın. Memleket ve bağımsızlık müdafaası için varlığı gerekli olan bütün kuvvetler ve vasıtalar ekonomik hayatın genişleme ve gelişmesiyle olabilir.»

kümetler, onbir kota reform programlarının her birinin kuvvetli ve hemen hemen hepsinin devalüasyon yapmış olduğunu ve gerçek mali politikaları elimine ettiklerini dikkate almalıdırlar. Örneklerde kota uygulamalarının nasıl yapıldığı gösterilmektedir. Bu konuda emniyetli olabilmek için hükümetler dört faktörü göz önünde tutmak zorundadırlar: (1) Kotalarda reform yapmak, (2) Cesur olmak, (3) Devalüasyon yapmak, (4) Mali politikayı sıkı tutmak. Bunlar başarının reçetesi gibi görünmektedir.

Grafik, başarılı reformun sevimli olmayan yan etkilerinin olabileceği ile ilgili korkulara da cevap vermektedir. Örneğin, bazen ticaretin liberalleştirilmesinin, ekonominin yeni fiyatlara uyum sağlarken birkaç sene için büyümenin yavaş olmasına neden olduğu ortaya atılmaktadır. Grafik, çeşitli çıktıların (toplam, tarım, üretim, ihracat) reformun ilk dört senesi içindeki ortalama büyümelerini göstermekte ve çabukca uygulamaktan vazgeçilen programlarla karşılaştırmasını yapmaktadır. Her ölçümde sürekli reform daha iyi sonuç vermiştir. Böylece çalışma, reformların nasıl tuttuğunu, bununla da kalmayıp izleyen yıllarda da işlediğini ispat etmektedir.

TİCARETİN LİBERALLEŞTİRİLMESİNDEN SONRAKİ DÖRT YIL İÇİNDE YILLIK ORTALAMA BÜYÜME

EKONOMİK GÖSTERGELER DİŞ DÜNYA (EKİM 1990)

Ülkeler	GSMH/GSYİH *	Toptan Fiyatlar	Ücretler Kazançlar *	İşsizlik Oranı (%) (En Son)	Dış Ticaret Dengesi * • • (Milyar \$) (Son 12 Ay)	Cari İşlem Dengesi (Milyar \$) (Son 12 Ay)	F a l z O r a n l a r ı (%)		
							Para Piyasası (3 Aylık)	Ticari Bankalar	
								Kredi	3 Aylık Mevduat
A.B.D.	1.0	4.9	4.0	5.7	-100.9	-97.8	8.04	10.00	8.07
Avustralya	1.0	4.4	6.3	7.4	-2.0	-15.3	12.85	16.00	12.85
B. Almanya	3.4	2.1	5.7	7.1	71.7	50.3	8.50	10.50	7.74
Belçika	b.d.	-1.5	5.3	8.2	-0.5	2.8	8.85	12.75	8.65
Fransa	1.8	-2.2	4.8	8.9	-8.4	-6.0	9.80	10.35	9.94
Hollanda	3.9	-1.1	3.3	5.0	3.5	8.5	8.41	10.25	8.41
İngiltere	2.3	5.9	10.3	5.8	-32.3	-29.7	13.81	15.00	13.88
İspanya	b.d.	1.3	5.3	15.7	-29.8	-14.1	14.96	16.25	7.25
İsveç	0.1	3.9	10.5	1.8	2.2	-4.3	17.20	13.50	16.10
İsviçre	2.8	1.8	4.0	0.5	-6.7	7.9	8.06	10.00	7.31
İtalya	1.9	9.4	7.4	10.4	-10.01	-10.9	11.88	13.00	b.d.
Japonya	7.5	0.9	0.7	2.0	61.9	41.2	7.55	8.00	4.08
Kanada	1.4	-0.3	6.0	8.4	6.3	-15.6	12.65	13.75	12.65

Açıklamalar: (b.d.) = Belli Değil.

(*) Yıllık Yüzde Değişim.

(**) Avustralya, Fransa, İngiltere, Japonya ve Kanada için İthalat F.O.B., İhracat F.O.B.; Diğerleri için C.I.F / F.O.B.

Uzmanlık sizin için önemliyse...

50 yıllık deneyimiyle Etibank; çağdaş bankacılık hizmetlerini titizlikle sürdüren, uzmanlığı iş çevrelerinde kanıtlanmış bankadır.

Etibank, ürettiği madeni kendisi ihraç eden, yüksek döviz pozisyonuna sahip, dış ticaret işlemlerinde uzman bankadır.

ETİBANK

"güçlü kuruluş, güçlü bankacılık"

Görüşler

Dr. SÜREYYA SAKINÇ

MALİ DENGESİZLİK SORUNUNUN ÇÖZÜMÜNDE "VERGİLENEBİLİR KAPASİTE" YAKLAŞIMI

MALİ denge veya mali dengesizlik, bir ülkede kamu gelirleri ve giderleri arasındaki farkla açıklanabilir. Kamu sektörü için makro anlamda mali denge kavramı muğlaktır. Çünkü, kamu sektörü faaliyetleri sadece bütçe büyüklükleriyle ifade edilemez. Yerel yönetimler, sosyal parafiskal kurumlar, kamu iktisadi teşebbüsleri, özel amaçlı kamu fonları gibi kamu sektörü tanımına giren kimi kurum ve kuruluşların faaliyetleri de mali dengenin hesaplanmasında dikkate alınır.

Dar anlamda mali denge kavramı ise, bütçe gelir ve giderleri arasındaki denge ile ilgilidir ve bir bütçe devresini (genellikle bir yıl) kapsar. Bu nedenle, kamusal bütçe açıkları şeklinde ortaya çıkabilecek bir mali dengesizliğin, ekonominin tüm sektörleri için de geçerli olduğu söylene-
mez.

Mali Dengesizliğin Tanımı ve Nedenleri

Mali dengesizlik (bütçe açığı), dar anlamda, bütçe gelirleri ve giderleri arasındaki eşitsizlik olarak tanımlanmaktadır. Mali açık, kamu finansman kaynaklarında-

ki yetersizlik sonucu ortaya çıkabileceği gibi (mali açığın "kaynak" yönü); kamusal harcamalarda gelirleri aşan artışların (mali açığın "harcama" yönü) bir sonucu da olabilir.

Tanzi, mali dengesizlik nedenlerini beş sınıflandırma altında özetlemiştir. Bunlar; (a) geleneksel ürün ihracatçısı ülkelere bu ürünlerin ihracatındaki geçici artışların kamu harcamalarını arttıracak yönde baskı yapması, (b) vergi sisteminin fiyat esnekliğinin zayıf olması, (c) kamu iktisadi teşebbüslerinin ürün fiyatları üzerindeki devlet kontrolü sonucunda ortaya çıkan zararlar, (d) kamu harcamalarındaki (politik ve sosyal hedeflerin yanı sıra, savaş gibi olağanüstü durumların da neden olduğu) genişleme, (e) dış ticaret hadlerinin kötüleşmesinin (önemli ithal ürünlerinin fiyatlarındaki artışların tüketicilere yansıtılmaması için sübvansiyon verilmesi veya bu amaçla vergi oranlarının düşürülmesi sonucunda) yol açtığı bütçe açıkları; biçiminde özetlenebilir (Tanzi, 1982).

Devletin ekonomiye müdahalesinin boyutlarının genişlemesinin mali dengesiz-

liği artırıcı yönde baskı yaptığı bir gerçektir. Bu nedenle, günümüzde, pek çok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kamu kesiminin toplam ekonomi içindeki büyüklüğünün azaltılması ve refah devleti sınırlarının daraltılması ile ilgili önemli tartışmalar başlatılmıştır. Şüphesiz, bu tartışmaların başlatılmasına neden olan en önemli faktörlerden birisi, artan mali açıkların vergi yükünde önemli artışları da beraberinde getirmiş olmasıdır. Nitekim, OECD ülkelerinin çoğunda son 20 yıl boyunca vergi yükü giderek artış göstermiştir. Örneğin; vergi yükü İsveç'te % 53, Danimarka'da % 50, Belçika'da % 45, Fransa'da % 44, İngiltere'de % 40, Almanya'da % 37, Kanada'da % 33, Türkiye'de % 22'dir (Bkz.: OECD Statistics on the Member Countries, 1989).

Mali dengesizliğin (bütçe açığı), kaynak yetersizliği veya kamu harcamalarının gelirlerden fazla olması hallerinde ortaya çıkması durumunda, bu açığın sağlamlar ve güvenilir finansman kaynaklarından karşılanması esastır. Mali açığın kapatılmasında hangi finansman biçimine ağırlık verileceği, her bir finansman kaynağının alternatif kullanım maliyetine göre belirlenecektir. Örneğin, bütçe açığını gidermek amacıyla gelir vergisi oranlarında yapılacak bir artış, enflasyona yol açabilir. Aynı şekilde, dolaylı vergilerde yapılacak bir artış da belirli ölçüde enflasyonist olabilir. Borçlanma yoluyla bütçe açıklarının karşılanması, kamusal harcamaları artırıcı yönde baskı yapabileceği gibi; gelecekteki vergi yükünü artıracığından, kısa dönemde, özel harcanabilir gelirlerden tüketime ayrılan payı da artırabilir. Sonuçta, borçlanmanın finansman biçimine bağlı olarak, enflasyonist eğilimler güçlenebilir.

Vergiler, en sağlam ve kalıcı kamu gelir kaynağı olduğuna göre, mali açığın

kaynak sorununun çözümünde aşağıdaki sorulara cevap aranması gerekmektedir:

1 - Toplam vergi gelirlerinin kamu harcamalarına oranı ne olmalıdır?

2 - Vergi yükü, yükümlüler arasında nasıl paylaştırılmalıdır?

3 - Ulusal gelirden vergi olarak alınacak pay ne olmalıdır? (Bu oran, aynı zamanda, kamu harcamalarına olan talebi de belirleyecektir.)

4 - Hangi vergi türüne (dolaylı/dolaysız) ağırlık verilecektir?

Yukarıdaki soruların her birine verilecek basit cevaplar yoktur. Kamusal mali açıkların finansmanında tercih "vergileme" yönünde yapıldığına göre, "vergilenebilir kapasite" mali dengesizlik sorununun çözümünde dikkate alınması gereken temel bir argüman olarak ortaya çıkmaktadır.

Vergilenebilir Kapasite: Vergilemenin Sınırı Var mıdır?

Vergilenebilir kapasite, belirli ülkelerin mali performansı ile ilgili nicel yargılara varmamıza imkân veren bir kavramdır.

Bir ülkenin vergilenebilir kapasitesi, büyük ölçüde; (a) kişi başına reel gelire, (b) gelir dağılımındaki eşitsizlik derecesine, (c) ulusal gelirin ve belirli sektörlerin çıktısının sağlandığı sosyal ve kurumsal yerleşimin sektörlerarası dağılımına, (d) hükümetin vergi toplama organlarının idari yeterliliğine bağlıdır (Kaldor, 1964).

Morag, vergilenebilir kapasite kavramını, marjinal analiz yöntemine göre şu şekilde tanımlamaktadır: "Vergilenebilir kapasite, vergilemenin marjinal sosyal maliyetinin, herhangi bir diğer finansman kaynağının marjinal maliyet eğrisini aşmaya başladığı andaki vergi geliri miktarıdır" (Morag, 1965).

Vergilemenin marjinal maliyetinin git-tikçe yükseldiği varsayımına dayanan bu tanıma uygun olarak, ilk konulduğunda sosyal maliyeti en düşük olan vergi, belirli bir gelir seviyesine ulaştığında, bir diğer verginin marjinal sosyal maliyetini aşar. Bu durumda, ilk konulan vergi sınırına ulaşmış demektir.

Clark, vergilemenin sınırı olduğu ve böylece aşırı vergilemenin enflasyoncu ol-duğu tezini, "Kamu Maliyesi ve Paranın Değerindeki Değişmeler" adlı makalesin-de ortaya atmıştır (Clark, 1945). Bu maka-lenin temel tezi, vergilerin ulusal gelirin yaklaşık % 25'ine ulaşması durumunda, daha fazla artırılmamaları gerektiğidir.

Vergi oranları konusunda azalan ve-rimler kanununa ilk dikkati çeken, gerçekte, İbni Haldun olmuştur. İbni Haldun (1332-1406), "Mukaddime" adlı eserinde, vergilerin başlangıçta dar bir kaynaktan büyük bir gelir sağlayabilirken, giderek art-an vergilemenin, sonuçta daha geniş bir kaynak üzerinden daha az bir gelir sağla-yabileceğine dikkat çekmiştir.

Vergilemenin sınırına, bir ülke vergile-nebilir kapasitesini tam olarak kullandığı durumda ulaşılır. Verginin bir sınırı olduğu mutlak. Fakat, bu sınırın seviyesi değiş-ken nitelik taşır. Vergi sınırı, daha çok, ver-gi yükündeki artışların ekonomi için zarar-lı olabilecek bir seviyeyi aşması tehlikesi-ne karşılık, artan kamu harcamalarını fi-nanse etmek için kamu gelirlerindeki artış-ların sağlayacağı faydaların karşılaştırılma-sı sonucunda varılacak bir değer yargısı ile ilgilidir. Böyle bir değerlendirmenin ekonomik gerekçeleri olabileceği gibi, da-ha çok politik görüşler de ağırlık kazana-bilir.

Vergilenebilir kapasiteyi etkileyen fak-törlerin başında, halkın vergi ödeme gücü gelir. Bu da, esas olarak, kişi başına dü-şen ulusal gelir seviyesine bağlıdır. Bir di-

ğer faktör, vergi tutamalarıdır. Yani, bir ül-kede vergi yoluyla kolayca ulaşılabilecek ekonomik sektörler veya vergileme konu-larının varlığıdır (Goode, 1980).

Kişi başına ulusal gelir arttıkça, vergi-nin gelire oranının da artması gerektiği yaygın bir kanıdır. Bu önerme, yüksek ge-lirli sanayileşmiş ülkelerdeki vergi yükleri-nin, az gelişmiş ülkelerdekinden daha yüksek olmasının gerekçesini açıklamakta-dır. Buna rağmen, kişi başına gelirle vergi oranları arasındaki ilişki bu kadar sıkı ve yeknesak değildir. Bir ülkedeki vergi yükü oranlarındaki artış, o ülkede kişi başına gelirin arttığını göstermeyebilir. Veya, kişi başına gelir, vergi yükündeki değişimleri açıklamakta tek başına yetersiz kalabilir. Bu durum, ülkeden ülkeye değişiklik gös-terir.

Açığın Vergiyle Finansmanında Vergilenebilir Kapasite Ölçütünün Kullanılması

Bütçe açıklarının karşılanmasında be-nimsenen kamu finansmanı modelinde vergilemeye ağırlık verilmesi halinde, ver-gilenebilir kapasitenin ölçülmesi ve kulla-nılması çok önemlidir. Bir ülkede kişi başı-na ulusal gelir düzeyindeki artışlar, vergi kapasitesini yukarı çekerken, vergi yükün-deki artışlar da bu gelişmeyi izleyecek bi-çimde olmalıdır. Böyle bir eğilim, vergi sis-teminin büyük ölçüde artan oranlı vergile-re dayalı olması sayesinde gerçekleşebi-lir.

Vergi yükünü ekonomi için zararlı ola-bilecek bir seviyenin üzerinde artırmak, vergi gelirlerini azaltacağından; bir ülkede vergilemenin sınırına ulaşıldığında kamu-sal harcamaları daha fazla artırmak, enf-lasyonist eğilimleri güçlendirecektir. Bu nedenle hükümetler vergi yükünü, vergile-nebilir kapasitenin altında kalacak şekilde

belirtmek durumundadırlar. Böylece, vergi gelirleri artırılabilir ve bütçe açığı azaltılabilir.

Vergilenebilir kapasite yaklaşımına uygun olarak, vergi yükündeki değişimleri, ulusal gelirdeki değişmeye bağlı olarak açıklayabilmemiz için, vergi sisteminin artan oranlı vergilemeye dayalı olması gerekir. Aksi halde, global vergi yükündeki bir artış, vergi ödeme gücünde buna eş (veya oransal) bir artış olduğu anlamına gelmeyebilir.

Sırası gelmişken, vergilenebilir kapasitenin ölçülmesinde kullanılan ulusal veya kişisel gelir artışı değişkeninin yanı sıra, gelir vergisi yükündeki artışlar üzerinde önemli bir sınırlayıcı faktör olan "vergi eşiği" indeksine dikkati çekmek istiyoruz.

Vergi eşiği, ulusal gelirdeki değişmeye bağlı olarak, gelir vergisi yükünde ne oranda bir artışa izin verilebileceğini gösteren bir indekstir. Bu indeks, aynı zamanda, ücretlilerin gelir vergisi matrahının genişliğini ölçmekte kullanılır. Eşik gelir (standart indirimlere eşit olan ve sıfır vergi oranının uygulandığı gelir dilimi) seviyesinin, ortalama aile başına brüt gelire oranı vergi eşiği indeksini verir. İndeks "sıfır"

ise, yükümlünün tüm geliri vergiye tabi demektir. Eğer indeks 0.50 ise, aile başına brüt gelirin yarısı vergiye tabi değildir. Böylece, indeks yükseldikçe vergi matrahı daralmaktadır.

Sicat ve Virmani, 50 gelişmekte olan ülke üzerinde gerçekleştirdikleri bir araştırmada, gelir seviyelerine göre ülkelerin vergi eşiği indekslerinin bir karşılaştırmasını yapmışlardır. Sıfır indekse sahip düşük gelirli ülkelerde (Burkina, Fas, Somali, Çad gibi) vergi matrahı, üç gelişmiş ülkeninkinden (Japonya, İrlanda ve A.B.D.) daha geniştir. Düşük gelirli ülkelere Bangladeş (1,41), Hindistan (1,60) ve Pakistan (1,00) da vergi eşiği indeksi yüksek ve dolayısıyla vergi matrahı nispeten daha dardır (Sicat ve Virmani, 1988).

Türkiye'de vergi eşiği indeksi, kişi başına geliri daha yüksek olan gelişmiş ülkelere (İrlanda'da 0,16; Japonya'da 0,11; A.B.D.'de 0,12) daha düşüktür.

Aşağıdaki tablo, genel indirimdeki yetersizlik ve aile bireylerinin hesaplamada dikkate alınmaması nedeniyle, Türkiye'de gelir vergisi yükümlülerinin (özellikle ulusal gelirden az pay alan ücretli kesimin) vergi yükünün arttığını göstermektedir.

TÜRKİYE'DE VERGİ EŞİĞİ İNDEKSİ

	1981	1985	1986	1988
Vergi Eşiği İndeksi (toplam indirim/ aile başına brüt gelir)	0,10	0,02	0,01	0,01

Not: Aile başına brüt milli gelir, evli ve üç çocuklu bir gelir vergisi yükümlüsünün aile büyüklüğü dikkate alınarak hesaplanmıştır.

Böylece, vergilenebilir kapasitenin her vergi türü için farklı olacağı anlaşılmaktadır. Örneğin, regresif nitelikteki doğrusal vergiler, ödeme gücü yaklaşımına göre tahsil edilmediklerinden, dolaylı vergilemeye dayalı bir az gelişmiş ülkedeki genel vergi yükü, gelişmiş ülkelerdekinden daha düşük olabilmektedir.

SONUÇ

Bütçe açıklarının vergilemeyle finansmanına ağırlık verilmesi, vergi yükünde artışları da beraberinde getireceğinden, böyle bir tercihin politik ve ekonomik zorlukları olacağı açıktır. Ancak, tercih vergileme yönünde yapıldığında, vergi yükündeki artışların gruplar veya kesimler arasında nasıl paylaştırılacağı sorunu ortaya çıkmaktadır. Bu sorunun cevabı, aynı zamanda, bütçe açığının mali yükünün hangi gruplar veya kesimler tarafından taşınacağını da açıklığa kavuşturacaktır.

Bütçe açığının vergileme dışında (borçlanma, KİT fiyatlarına yapılacak zam- lar gibi) diğer finansman kaynaklarına başvurularak kapatılması hallerinde ise, gelir dağılımındaki mevcut dengesizlik artılabileceği gibi, sonuçları bakımından enflasyonist de olabilir. Üstelik, borçlanma yoluyla finansman, görünüşte vergi yükünde bir değişmeye yol açmamakla beraber, gelecekte vergi yükünün artacağından bir habercisidir.

Bütçe açığının, vergi yükünü artıracak yönde baskı yapması karşısında, vergi yükündeki değişmeyi vergilenebilir kapasite-deki değişmeye göre ayarlamak gerekir. Vergi yükündeki artışın, vergi gelirlerinde aşınmaya yol açmayacak bir düzeyde sınırlandırılması; bunun yanı sıra, kamusal harcamalardaki artışların da vergi yükündeki artışa uygun şekilde kısılması gerekir. Böylece, bütçe açığı daha sağlıklı- lı bir gelir-gider dengesi kurularak azaltıla- bilir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Tanzi, Vito (1982); "Fiscal Disequilibrium in Developing Countries", World Development, Vol.10, No:12, s.1069-1082.

Kaldor, Nicholas (1964); Essays on Economic Policy, Gerold DuckWorth and Co.Ltd. London, s. 227.

Morag, Amotz (1965); On Taxes and Enflation, New York, s.13.

Clark, Colin (1945); "Public Finance and Changes in the Value of Money", Economic Journal, December, s.371-389.

Goode, Richard (1980); "Limits to Taxation", Finance and Development, Vol.17, N.1, March, s.11-13.

Sicat, Gerardo P. - Virmani, Arvind (1988); "Personal Income Taxes in Developing Countries", The World Bank Economic Review, Vol.2, No:1, s.123-138.

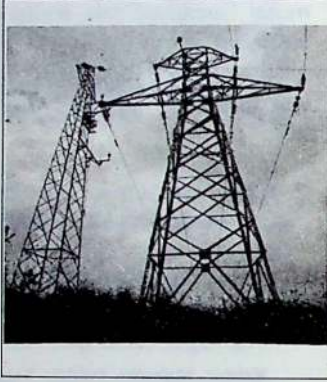
◆ Bir ulusun ülkelerini, o ulusun gazetelerindeki reklamlardan anlayabilirsiniz.

Douglas

◆ İnsanları tanımak, onların ihtirasları hakkında bilgi sahibi olmak demektir. Tahayyül edildiği gibi seyahat böyle bir bilimin öğrenildiği en iyi okul değildir.

Benjamin Disraeli

TÜRKİYE'DE SANAYİ, ZİRAAT VE ENERJİ SEKTÖRLERİNDE DAİMA BU MARKAYA RASTLARSINIZ.

TEMEL CIVATA Türkiye'nin en büyük cıvata fabrikasıdır. Bu büyüklüğün sağladığı avantaj ile Otomotiv Sanayii, Genel İmalat Sanayii, Ziraat makineleri ve yüksek voltaj Enerji Nakil Hat-
tının planlarında daima TEMEL marka cıvatalara rastlarsınız. Bu husus, **TEMEL CIVATA**'nın TSEK belgesine haiz olmasının öte-
sinde müşteriyi tatmin eder, servisi ve zamanında teslim anlayı-
şının neticesidir.

TEMEL CIVATA bu özellikleri ile Türkiye'nin yegâne cıva-
ta/somun ihraç eden kuruluşu olmak özelliğini de taşımaktadır. Yerli müşterilere sunduğumuz kalite, zamanında teslim ve hiz-
met anlayışı Avrupalı müşterilerimizi de tatmin ettiğinden TEMEL
CIVATA yurt dışından devamlı surette artan taleplerle karşılaş-
maktadır.

TEMEL CIVATA SANAYİ VE TİCARET A.Ş.

MERKEZ: Üsküdar Cad. STFA Kozyatağı Konutları B-3 Blok Giriş Katı 81090 Erenköy-İSTANBUL

Tel: (1) 362 94 18 - 362 94 10 - 380 25 84 Telex: 29603 tpar - 29466 cıva tr.

FABRİKA: Ceyhan Yolu Üzeri Km. 30 ADANA Tel: (71) 19 27 73 - 12 00 23 / (7325) 1083-1084 Fax: (7325) 1085

ANKARA BÜRO: Karanfil Sok. No. 5 Birlik İş Merkezi Kat. 5 Daire 63 Kızılay-ANKARA

Tel: (4) 117 10 80 - 117 00 75 Fax: (4) 117 00 75

Ayın Ekonomik Olayları

Dr. YILDIRIM KILKIŞ

1 1990 yılının sonuna doğru yaklaştıkça, ekonomik olayların yine yüksek enflasyon ve durgunluğa doğru yöneldiğini görmek mümkün oluyor. Bütçe'de 1990 için öngörülen 15 trilyon TL'lik açık, 1991 yılı için 20,5 trilyon olarak hesaplanmıştır. 1991 Bütçesi'nin 104 trilyon lirayı aşacağı tahmin edilmektedir. İç ve dış borçlar giderek artmaktadır. % 60 civarında oluşacağı anlaşılan enflasyonun maliyetleri olumsuz etkileyeceği ve yükselteceği açıktır. Bütün bu gelişmeler, ekonomide durgunluğun başlayacağına işaret olarak kabul edilmektedir.

1990 Ağustos'unda 50 trilyon liraya ulaşan iç borç stoku, geçen yılın sonunda 42 trilyon TL idi. Dış borç stokuna gelince, 1990 Ağustos ayı sonunda 42,8 milyar dolara yükselmiştir. Dış borç stoku 1989 sonunda 41 milyar dolar idi. Dış borçlarda en önemli sıçrama kısa vadeli borçlarda olmuş, 1990 Ağustos ayında 7,2 milyar dolara çıkan kısa vadeli dış borçlar, 1989 yılı sonuna nazaran 1,5 milyar dolar artmıştır. Sıcak para denilen kısa vadeli dış borçların gerçekte ülke ekonomisine yararı yoktur. Bu tür borçlanmaya, vadesi gelmiş dış borçların ödenmesi ve kur arbitrajından yararlanmak amacıyla gidildiği söylenebilir.

1990 Ekim ayının başlıca ekonomik olaylarını şöyle açıklamak mümkündür:

Fiyat Artışları Yavaşlamıyor

Fiyat artış hızında yaz aylarında görülen nispi azalmanın geçici olduğu görüşü doğrulanmıştır. Fiyatlarda, özellikle son iki ay içindeki hızlanma, enflasyonun 1990 sonunda % 60'a ulaşacağını göstermektedir.

1990 Ekim ayı başında açıklanan Eylül ayı fiyat indekslerine göre artış, perakende fiyatlarda % 9.9, toptan eşya fiyatlarında % 4.8 olmuştur. İstanbul Ticaret

Odası'nın 1985 bazlı olan bu indekslerinin yanında 1963 bazlı indekse göre ise, perakende fiyatlar % 6.9 artış olduğu hesaplanmıştır. Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) rakamlarına göre toptan fiyatlar Ekim'de % 4.9, perakende fiyatlar ise % 6.8 artmıştır. 1989-1990 Eylül ayları itibariyle fiyat artışları perakende fiyatlarda % 67.9, toptan eşya fiyatlarında % 56.8'e ulaşmış bulunmaktadır. DİE rakamlarına göre, Ekim ayları itibariyle tüketici fiyatları % 60.37, toptancı fiyatları % 49.3 artmıştır.

Özellikle petrol fiyatlarındaki yükselmeler ve yenilenen toplu iş sözleşmeleri nedeniyle önümüzdeki aylarda da enflasyon hızının aynı düzeylerde süreceği anlaşılmaktadır.

Toplu İş Sözleşmeleri Çıkmazda

Kamu ve özel kesim kuruluşlarında çalışanların artan hayat pahalılığı karşısında yaptıkları ücret zammı talepleri sürmektedir. Bu talepleri yüksek bulan işverenlerle çalışanlar arasındaki çekişmeler devam etmektedir. İşveren sendikaları ve işveren kuruluşları temsilcileri ay içinde toplanarak çalışanların taleplerine karşı "milli mutabakat" sağlamaya çalışmışlardır. Buna karşılık işçi sendikaları ve konfederasyonları da "genel grev"e gitme hususunda baskılarını artırmaktadırlar. Tarafların çalışmalarının ülke ekonomisi ve sosyal yaşam bakımından olumlu sonuçlar vermesi dileğimizdir.

İthalat Patlaması ve Dış Ticaret Açığı

1990 Ekim ayında açıklanan Ağustos ayı dış ticaret rakamları, ithalattaki hızlı gelişmenin devam ettiğini göstermektedir. 1990 Ocak ayından Ağustos'a kadar geçen sürede toplam ithalat 13 milyar doları geçmiş, ihracat ise 7.4 milyar dolarda kalmıştır. Buna göre sekiz aylık dış ticaret açığı 5.5 milyar dolara ulaşmıştır. Bu rakam, dış ticaret açığında geçen yılın aynı dönemine göre % 97.3 artış olduğunu ortaya koymaktadır. Dış ticaret açığının 1990 sonunda 8 milyar dolara ulaşması ihtimali, ihracatın geliştirilmesi zorunluluğunu gündeme getirmiştir.

İthalat ile ilgili yeni bir olay şudur: 9 Ekim 1990 tarihli Resmi Gazete'de geçici ithalata ilişkin 3 kanun yayınlanmıştır. Bu kanunlar çerçevesinde; bilimsel malzemelerin, deniz adamları için sosyal yardım malzemelerinin ve pedagoji malzemesinin geçici olarak ithali ile ilgili "A.T.A. Karneleri"nin kabulü mümkün kılınmıştır.

Sanayi Üretimindeki Artış Devam Ediyor

Enflasyonun hızlanması, talep enflasyonunu da etkilemiş ve nüfus artışı ile birlikte iç talepte de belirli bir canlılığa yol açmıştır. Birkaç aydan beri görülen bu durum, sanayi üretiminde de artışın devamını mümkün kılmıştır.

1989'un ilk 8 ayına göre 1990'ın ilk 8 ayında sanayi üretimi artışı % 8.8 olmuştur. Sektörlere göre artış; madencilikte 7.1, imalat sanayiinde % 8.2, enerjide % 110'dur. Beyaz eşyada da geçen yıla göre üretim ve satış rakamları büyük artışlar göstermiştir.

İhracatla İlgili Olaylar

İhracatımızdaki artış, ithalattaki artışa göre azdır. 1989-1990 Ağustos ayları itibariyle ihracattaki artış % 19.7 olmuştur. İhracattaki artış, 8'er aylık dönemler göz önünde tutulursa, geçen yıla nazaran sadece % 7.8'dir. Bu durumda ihracatın ithalatı karşılama oranı da % 59.3'ten % 49'a gerilemiş bulunmaktadır.

ANAP Hükümetlerinin ihracatta imtiyazlı şirketler olarak yarattığı Dış Ticaret Sermaye Şirketleri (DTSS), yararlandıkları teşviklerden mahrum kalınca ve döviz kurları reel kurların altında seyredince, artık fonksiyonlarını yapamaz duruma düşmüşlerdir. Bu nedenle DTSS unvanı geri alınan ihracat şirketlerinin sayısı çoğalmaktadır. 11 Ekim 1990 tarihinde yayınlanan Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Tebliği'ne göre 8 DTSS'nin daha bu niteliği kaldırılmıştır.

Bankalarla İlgili Olaylar

● Geçen yılın bankalar için olumsuz geçmesine karşılık, 1990 yılının kârlı bir dönem olacağı, bu yılın ilk yarısındaki rakamlardan anlaşılmaktadır. Özellikle 6 aylık net faiz gelirleri, 1989'un 12 ayından daha fazla olmuştur.

● Döviz kurunun spekülâtif cazibesinin azalması üzerine, vadeli mevduatın cazibesinin arttırılacağı tahmin ediliyordu. Bu durumun gerçekleşeceği, büyük ve küçük bankaların mevduat faizlerini arttırmaları ile gözlenmektedir. 1990 Ekim ayı ortalarından başlayarak Yapı-Kredi, Garanti, Osmanlı ve İktisat bankaları mevduat faizlerini arttırmışlardır.

● 20 Ekim 1990 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan Bakanlar Kurulu Kararı ile, serbest bölgelerde banka kurulması ve yabancı bankaların şube açma esasları açıklanmıştır. Buna göre, serbest bölgelerde bankacılık işlemleri yapmak üzere banka kurulması ve yabancı bankaların şube açmaları 3182 sayılı Bankalar Kanunu'na tabi değildir. Bu konuda gerekli izni, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın bağlı olduğu bakanlık verecektir. Ancak, Türkiye'de kurulu bankaların serbest bölgelerde şube açmaları konusu, Bankalar Kanunu'nun hükümlerine tabidir.

Serbest bölgelerde şube açan veya kurulan bankalar, faaliyetleri bakımından dışarıda yerleşik sayılırlar. Bu bankalardan Türkiye'de yerleşik kişilere temin edilen krediler, yurt dışından sağlanan kredi hükmündedirler. Bu bankalar, Türkiye'de yerleşik kişilerden mevduat kabul edemez; bono, tahvil ve benzeri kıymetleri ihraç

edemezler. Ayrıca Menkul Kıymetler Borsası'na üye olamazlar, sermaye piyasasının aracılık faaliyetlerinde bulunamazlar.

● İngiltere'de kurulan Ak International Bank Limited'in şirket sermayesinin 20 milyon sterlin'den 50 milyon sterlin'e yükseltilmesi, Bakanlar Kurulu'nun 17 Ekim 1990 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan kararı ile kabul edilmiştir.

Yeni Zamlar ve Fiyat İndirimleri

Bilindiği gibi, Körfez krizinden sonra dünya petrol fiyatlarındaki artış dolayısıyla akaryakıt fiyatları yurt içinde dört defa zam görmüştü. Ham petrol fiyatlarındaki gerilemeye paralel olarak, süper benzin ve normal benzin fiyatları, 1990 Ekim ayının son haftasında % 10, motorin fiyatları ise % 7 indirilmiştir.

Akaryakıt fiyatlarındaki indirimle rağmen, genelde fiyat artışları sürmektedir. KDV oranlarının 15 Ekim 1990'dan itibaren yükseltilmesi, hayat pahalılığının artmasına neden olmuştur. Tespit edilen bazı fiyat hareketleri şunlardır:

- Eylül ayında kuru fasulye % 33.4, pirinç % 25, kauçuk % 21,4 pahalılaşmıştır.
- Erdemir mamullerinden teneke ile soğuk-sıcak ve levha saçların fiyatları % 1.8 ile % 5.9 arasında değişen oranlarda artırılmıştır.
- Otomotiv sektöründe kullanılan lastiklerin fiyatları % 6 ile % 11 arasında değişen oranlarda yükseltilmiştir.
- Galvanizli ve dikişli boruya % 2.9 ile % 4.6 arasında değişen oranlarda zam yapılmıştır.
- İnşaat demiri fiyatları ise % 1.8 ile % 2.7 arasında değişen oranlarda indirilmiştir.

Bankacıların ve
İş Çevrelerinin Beklediği Kitap :

●
VECDİ ÜNAY

●
**BANKALARCA
DIŞ TİCARETİN
FİNANSE EDİLMESİ
USULLERİ**

●
ES Yayınları ~ Telefon: 526 34 11

Yeni Yayınlar

■ M. TARIK YAŞA

ANONİM ORTAKLIKTA İÇ KAYNAKLARDAN ESAS SERMAYE ARTTIRIMI

BERZEK (DURAK), Doç. Dr. Ayşe Nur;
İsmail Akgün Vakfı Yayın No. 2, İstanbul
1990, (büyük boy) xx + 102 sayfa,
(KVD dahil) 10.500 TL (*).

Yazar, Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kara Ticaret Hukuku öğretim üyesidir. Bu yapının temelini ise yazarın doçentlik tezi oluşturmaktadır. "Önsöz"de belirtildiği gibi, Türk ortaklık hukuku alanında, "anonim ortaklıkta iç kaynaklardan esas sermaye artırımı", akademisyenler arasında çeşitli görüş farklılıklarına yol açan tartışmalı bir konudur. Yayıta, konuya ilişkin çeşitli sorunlar üzerinde durularak bunların çözüme kavuşturulması hedeflenmektedir.

(*) Kitabı satın almak isteyenler; İsmail Akgün Vakfı Hak Kitabevi, "Ankara Cad. No. 10, Vilayet Hanı Giriş Katı, Çağaloğlu - İstanbul" adresine başvurmalıdırlar.

Yapıt, "Giriş"i izleyen üç bölüm ve "Sonuç"tan oluşmaktadır. "Giriş"te, "İç Kaynaklardan Esas Sermaye Artırımı" kavramı üzerinde genel olarak durulmakta; hukuki niteliği, nedenleri, sermaye artırımındaki yeri ve Türk hukukundaki kaynakları incelenmektedir. Kitapta, "anonim ortaklıkta iç kaynaklarda (ortaklığın kendi kaynaklarından) esas sermaye artırımı" kavramı; "belli nitelikte yedek akçeler, belirli şartlarla kârın esas sermayeye eklenmesi sureti ile sermayenin artırımı" biçiminde ifade edilmektedir. Prof. Moroğlu ise bu kavramı; "belli nitelikteki yedek akçeler ile henüz dağıtılmamış safi kârın esas sermayeye eklenmesi" olarak tanımlamaktadır.

Birinci bölümde, "Esas Sermaye Artırımının Gerçekleştirilmesinde Kullanılabilecek İç Kaynaklar" olarak sırasıyla; "Yedek Akçeler", "Önceki Yıldan Aktarılan Kâr", "Dağıtılmamış Son Yıl Kâr", "İştirak Hisseleri ve/veya Gayrimenkullerin Satışından Doğan Kazançlar" ve "Yeniden Değerleme Fonu" verilmektedir. Ayrıca, kavram olarak "Sermaye Artırımının Gerçekleşmesinde Usul" incelendikten sonra

"Sermaye Artırımının Gerçekleştirilmesinde Şartlar" açıklanmaktadır.

İkinci bölümde "İç Kaynaklardan Esas ve Sermaye Artırımının Gerçekleşmesi Sonuçları" irdelenmekte; "Bedelsiz Paylar ve Pay Senetleri" ile "Vergi Hukuku Bakımından Sonuçlar" ele alınmaktadır.

Üçüncü bölümde ise "İç Kaynaklardan Esas Sermaye Artırımının Gerçekleştirilmesinde Aykırılık" üzerinde durularak, "İptal ve Butlan Davası" incelenmektedir.

"Sonuç"ta, konunun Türk hukuk sisteminde açık bir biçimde düzenlenmediği bir kez daha vurgulanarak, bazı sonuçlara varılmaktadır. Önemi bakımından bunlardan üçünü aynen veriyoruz:

- İş kaynaklardan esas sermaye artırımında, ortaklığa dışarıdan getirilen bir sermaye değil, ortaklıkta mevcut değerlerin esas sermayeye eklenmesi söz konus olduğundan, artırım özel bir esas sözleşme değişikliği, özel bir esas sermaye artırım niteliğine sahiptir. Artırım, bir muhasebe işlemi ile gerçekleştirilir.

- Niteliğine uygun düştüğü alanda dış kaynaklardan esas sermaye artırımı usulünün uygulanabileceği için kaynaklardan esas sermaye artırımında; (a) Aynı sermayeye kıyasen, esas sermayeye eklenebilecek bir iç kaynağın mevcudiyetini tespit şeklinde bir bilirkişi incelemesine gerek yoktur. Bilançoda iç kaynağın bilanço kalemi olarak mevcudiyeti yeterlidir. (b) İç kaynaklardan esas sermaye artırımının niteliğindeki özellik nedeni ile genel kurul, artırım kararını Ticaret Kanunu (TK) madde (m.) 388 hükmünde öngörülen ağırlaştırılmış toplantı ve karar nisapları ile alır. (c) Dış kaynaklardan artırımın gerçekleştirilebilmesi için, önce pay sahiplerinin iştirak taahhütlerini yerine getirmelerini arayan TK m. 391 hükmündeki esas sermayenin tamamının ödenmiş olması şartı, bu suretle artırımda aranmaz. (d) Artırım

sonucunda, payları oranında bedelsiz paylara hak kazanacak olan imtiyazlı pay sahipleri kurulu (TK m. 391, m. 388) kararına gerek bulunmamaktadır. (e) Artırım sonucu eski pay artmış olarak yenisine dönüştüğünden, rüçhan haklarının kullanılmasına imkân veren TK m. 394 hükmünün uygulanması imkânsızdır.

- İç kaynaklardan esas sermaye artırımının gerçekleştirilmesi sonucu, bedelsiz paylara hak kazanacak olanlar, artırımın kesinleştiği yani artırımın tescili tarihindeki pay sahipleridir.

Kitabın başında, konu ile ilgilenenler için çok yararlı bulduğumuz, iç ve dış kaynakları içeren geniş bir "Bibliyografya" yer almaktadır.

Kitap, ilgili dallarda üniversite ve yüksek okul öğrenimi gören öğrenciler kadar, anonim şirketlerin özellikle idari kademelerinde görevli yöneticiler için de yararlı bir kaynaktır.

Bu nitelikli ve titiz çalışması için yazarkutlar, konuya ilgi duyan okurlarımıza kitaptı okumalarını salık veririz.

banka ve ekonomik yorumlar

Aylık Dergi

Ciltlenmiş
eski sayıları:

İSTEME ADRESİ:

Binbirdirek Mahallesi
Suterazisi Sokak No. 6/2
Sultanahmet - İstanbul
Telefon: 526 34 11

KÜÇÜK SANAYİ İŞLETMELERİMİZİN KONUMU, ÖNEMİ VE AT'A GİRERKEN KARŞILAŞILABİLECEK SORUNLAR İLE ÇÖZÜM YOLLARI

ÖÇAL, Prof. Dr. Tezer – BULMUŞ, Prof.
Dr. İsmail – OKTAY, Doç. Dr. Ertan –
TÖRÜNER, Doç. Dr. Mete; Milli Prodük-
tivite Merkezi Yayınları No. 426, Ankara
1990, 151 sayfa, (KDV dahil) 7.500 TL.

Kitap, küçük işletmelere ilişkin olarak
yapılan ortak bir araştırmanın sonuçlarını
kapsamaktadır. Araştırmaya yerli ve ya-
bancı literatürün taranmasıyla başlanmış,
daha sonra Türkiye'deki küçük sanayi ile
orta ve büyük ölçekli sanayi kesimlerine
ilişkin istatistiksel veriler değerlendirilmiş-
tir. Kullanılan verilerin daha önce hiç kulla-
nılmamış olması ve üretim fonksiyonları
ile faktör etkenliğine ilişkin işlemlerin de-
neye ve gözleme dayandırılmış olması,
araştırmaya özgün bir çalışma niteliği ka-
zandırmıştır.

Araştırma raporu dört ana bölümden
oluşmuştur. Birinci bölümde; sanayileş-
miş ve yarı sanayileşmiş ülkeler ile geri
kalmış ülkelerde küçük sanayi kesiminin
önemi, niteliği, sorunları incelenmiştir. İkinci
bölümde; AT'daki küçük ve orta ölçekli
sanayi kesiminin yeri, önemi, sorunları tar-
tışılmıştır. Üçüncü bölümde, Türkiye'deki
küçük sanayi kesimi ele alınmıştır. Bu bö-
lümde; elde edilen ham veriler kullanılmış-
tır. Küçük sanayi işletmelerine ilişkin bazı
göstergeler geliştirilmiş ve temel istatistik-
sel eğilimler saptanmıştır. Daha sonra il-
bazındaki verilerden yararlanılarak imalat
sanayii alt sektörlerine ve ölçek büyüklük-
lerine göre üretim fonksiyonları hesaplan-
mıştır. Nihayet dördüncü bölümde AT'a
entegrasyon aşamasındaki Türkiye küçük
sanayiinin durumu, konumu ve sorunları-
na ilişkin temel görüş ve yargılara yer ve-
rilmektedir.

SAİT MADEN

Grafik
ürünlerinden
seçmeler
1

SİMGELER

Sanatçının
bugüne dek çizdiği
yüzlerce simgeden
seçilmiş
150 amblem ve logo

İsteme yeri:
YAZIEVİ
Ankara Cad. 74/404
Sirkeci-İstanbul

**“BİRA”
BU KAPAĞIN
ALTINDADIR.**

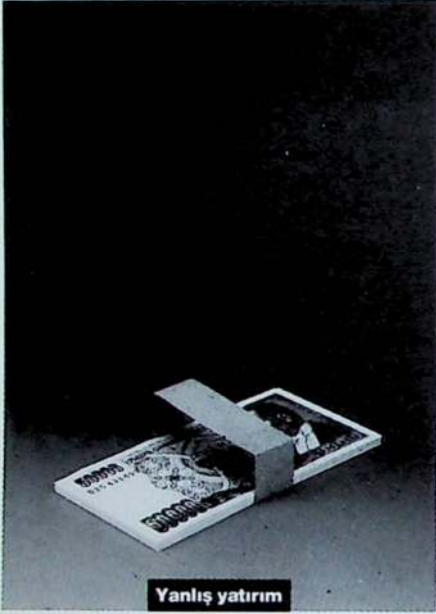
SIEMENS

NIXDORF

Sinerji iş başında

Siemens ve Nixdorf birleşiyor: Siemens Nixdorf Bilgisayar Sistemleri... Sinerji iş başında. Bilgi teknolojisi alanında yeni gelişmeleri başarıyla karşılayan uluslararası bir felsefe. Siemens Nixdorf, bu sinerjiyi dostları için gerçek bir üstünlüğe dönüştürüyor.

Siemens ve Nixdorf daha güçlü bir bütün, Notebook PC'den süper bilgisayarlara... Özgün uygulamalardan entegre kurumsal çözümlere... Ofis ve üretim çözümlerinden çok uluslu organizasyonların network çözümlerine kadar geniş bir olanaklar boyutu.

YATIRIMDA ZİRAAT FARKI

Yatırımda farkı yaratan, tecrübe, uzmanlık, hızlı ve doğru yönlendirmedir.

Ziraat Menkul Değerler Müdürlüğü ile çalışanlar bunu iyi bilir.

Çünkü, Ziraat Menkul Değerler Müdürlüğü'ne geldiğinizde sermaye piyasasında uzman yatırım profesyonellerini yanınızda bulursunuz. Ziraat tecrübesiyle ve "otomasyon hızıyla" hizmet alırsınız. Tüm yatırımlarınız için siz de Ziraat Menkul Değerler Müdürlüğü'ne danışın. Yatırımda Ziraat farkının avantajlarıyla kazanın.

Siz yatırımcılara, Ziraat Menkul Değerler Müdürlüğü hangi hizmetleri sunuyor?

- Bilgi Bankacılığı • Ziraat Alımı • Yatırım Fonları I, II, III. ve IV
- Underwriting Hizmetleri • Hisse Senetleri
- Finansman Bonosu • Özel Sektör Tahvilleri • Hazine Bonoları
- Devlet Tahvilleri • Borsa İşlemleri • Portföy Yönetimi
- Gelir Ortaklığı Senetleri.

T.C. ZİRAAT BANKASI MENKUL DEĞERLER MÜDÜRLÜĞÜ

Adres: Profesör Kazım İsmail Gürkan Caddesi No. 40 34410/
Cağaloğlu - İSTANBUL

Telefon: 512 08 20-24, 519 45 70-72 Fax: 528 31 35-36

T.C. ZİRAAT BANKASI

ZİRAAT BİR DİR GÜVENİNE DÜŞÜNÜYÖRÜZ